

Irak'ta Türk Varlığı

ANKARA 2023

IRAK'TA TÜRK VARLIğI

Hazırlayanlar:

Bilgay Duman

ORSAM Irak Çalışmaları Koordinatörü

Fezullah Tuna Aygün

ORSAM Irak Çalışmaları Uzmanı

Proje Ekibi:

Dr. M. Hüseyin Mercan

Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve
Siyaset Bilimi Bölümü Öğretim Üyesi

Bilgay Duman

ORSAM Irak Çalışmaları Koordinatörü

Fezullah Tuna Aygün

ORSAM Irak Çalışmaları Uzmanı

Ceren Erdal

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar
Başkanlığı (YTB)

Sevinç Ebru Kocyiğit

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar
Başkanlığı (YTB)

Giriş	4
Türkmenlerin Yerleşim Yerleri	8
Kerkük Vilayeti.....	10
Ninova (Musul) Vilayeti	12
Diyala Vilayeti	14
Selahaddin Vilayeti	16
Bağdat Vilayeti	18
Erbil Vilayeti.....	20
Diğer Bölgeler	22
Türkmenlerin Sosyal Yapısı	26
Türkmenlerin Dini ve Kültürel Yapısı	30
Türkmenlerin Eğitim Durumu	34
Türkmenlerin Ekonomik Durumu	36
Türkmenlerde Sosyal ve Siyasal Örgütlenme	38
Tarihsel Travmalar.....	38
Toplumsal Dinamikler	43
Irak İç Siyasetinin Etkisi.....	44
Türkmen Siyasi Örgütlenmeleri	48
Irak Türkmen Cephesi	50
Birinci Türkmen Kurultayı	53
İkinci Türkmen Kurultayı.....	53
Üçüncü Türkmen Kurultayı	53
Dördüncü Türkmen Kurultayı.....	54
Beşinci Türkmen Kurultayı	55
Sivil Toplum Örgütleri	58
Irak Türkmen Sivil Toplum Örgütleri (ITSTÖ)	58
Diğer Türkmen Sivil Toplum Örgütleri	59
Medya Kuruluşları	62
Yazılı Basın	62
Görsel ve İşitsel Basın	64

Irak Siyasetinde Türkmenler	68
Irak'taki Seçimler	68
2005 Parlamento Seçimleri	69
2010 Parlamento Seçimleri	71
2014 Parlamento Seçimleri	72
2018 Parlamento Seçimleri	73
IKBY'deki Seçimler	74
İŞİD Sonrası Türkmen Bölgelerinin Durumu	76
Kerkük Vilayeti	76
Selahaddin Vilayeti	77
Diyala Vilayeti	79
Ninova Vilayeti	80
Türkmen Göçü	84
Türkiye ve Türkmenler	85
Türkiye'deki Türkmen Sivil Toplum Kuruluşları	88
Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği (ITKYD)	88
Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı (TİK V)	89
Antalya Irak Türkmen Birliği ve Dayanışma Derneği	89
Kerkük Vakfı	90
Türkmeneli İnsan Hakları Derneği	90
Irak Türkmenleri Kardeşlik ve Kültür Derneği (ITK KD)	90
Irak Türkleri Adalet Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (ITAYD)	91
İhsan Doğramacı Erbil Vakfı	91
Türkmeneli Dernekler Federasyonu (TÜFED)	91
Irak Türkmenleri Altunköprü Dostluk Derneği (ITAD)	92
Türkmeneli Uluslararası İnsani Yardım Eğitim ve Kültür Derneği	92
Türkiye'deki Türkmen Medya Kuruluşları	92
Sonuç	96

IRAK'TA TÜRK VARLIĞI*

Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) tarafından verilen destek ile gerçekleştirilen "Ürdün, Filistin ve Irak Türkmenleri Profil Çalışması" başlıklı projenin ikinci kısmını oluşturan bu rapor, literatür taramasının yanı sıra gerçekleştirilen iki saha çalışması ile Irak'ın 18 vilayetinden Bağdat, Kerkük, Ninova, Erbil, Necef, Kerbela, Vasit, ve Selahaddin vilayetleri olmak üzere 8 vilayetinde görüşmeler ve mülakatlardan elde edilen veriler kullanılarak hazırlanmıştır. Literatür taramasına ek olarak başta Bağdat ve Kerkük'te yer alan kütüphanelerde çevrimdışı akademik çalışmalar incelenmiştir. Gerçekleştirilen mülakat ve odak grup mülakatlarında yarı yapılandırılmış soru seti kullanılmıştır. Ancak düzenlenen bu mülakatlar içerisinde Irak'ın farklı bölgelerinde yaşayan Türkmen aileler yer aldığı gibi akademisyen ve STK görevlileri de yer almıştır. Mülakatlar ile birincil kaynaklardan veri toplanan, literatür taraması ile ise ikincil kaynaklardan toplanan veriler ile oluşturulan rapor gözlem, görüşme ve yazılı kaynakların incelenmesi ile literatürdeki boşluğun doldurulması için nitel ve tanımlayıcı çalışma olarak tamamlanmıştır. Literatüre yapılan katkı ile Irak Türklüğü üzerine inceleme yapmak isteyen araştırmacı ve akademisyen için temel alınabilecek bir eser ortaya konmuştur.

Bugün Irak olarak anılan bölgedeki bilinen ilk Türk varlığı 674 yılında, Emevi Halifesi Muaviye'nin emri ile Horasan'a gönderilen Ubeydullah bin Ziyad'ın ordusu ile gelmiştir.¹ Bin yıldan uzun süredir Irak'ta yaşayan Türkler, yaklaşık 900 yıl boyunca kurulan devlet ve beyliklerin yöneticisi olmuştur. Dolayısıyla Irak'ın kurucu unsurlarından biri olan Türkmenler, Irak'ın en güneyindeki Basra'dan en kuzeyindeki Duhok'a kadar hemen her vilayette yaşamaktadır. Ancak Birleşik Krallık'ın 1914 yılında Irak'ı işgal etmeye başlamasıyla Türkmenlerin durumunda kötüleşme başlamıştır. Zira işgale Türkmenler ve güneyli Arap aşiretler karşı çıkmıştır. Bunun neticesinde 1921 yılında ilan edilen Irak Krallığı'nda da Türkmenler siyasi temsilden dışlanmıştır. Ancak Milletler Cemiyeti'nin 1925 yılında Musul vilayetinin (Musul-Kerkük) Irak'a verilmesine karar vermesi üzerine Türkmenlerin kendisini biraz daha siyasi kanalın dışına çektiği, hatta sadece kimliğini korumaya odaklandığı söylenebilir. Buna karşın 1932 yılında Irak Krallığı tarafından hazırlanan ve Milletler Cemiyeti'ne sunulan bildirmede, Irak sınırları içerisinde

¹ Bu rapor 2019 yılında tamamlanmış olup ilk baskısı 2023 yılında yapılmıştır.

² DİA, "Irak", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/irak--ulke#7-irak-turkleri> (16.10.2019).

³ Irak Krallığı Deklarasyonu

yaşayan herkesin Irak vatandaşlığına sahip ve eşit vatandaşlar olduğu ifade edilmiştir.² Buna rağmen Türkmenler anadilde eğitim gibi birçok tanınan haktan yararlanamamıştır. Zira 1958 yılında General Abdülkerim Kasım önderliğinde Kral 2. Faysal'ın uzaklaştırılması ile Türkmenler, üzerlerindeki baskıların sonlanacağını düşünerek yeni kurulan cumhuriyeti sahiplenmiştir. Hatta cumhuriyetin birinci yılının kutlandığı 14 Temmuz 1959 tarihinde, Türkmenler sevincini sokaklara dökülerek göstermiştir. Ancak Türkmenlerin sevinci, cumhuriyet ilanının yıldönümünde başlayan ve üç gün süren katliam ile sonlanmıştır. 14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı Türkmenler için cumhuriyet döneminde de baskıların devam edeceğini göstermiştir. Kerkük katliamından 32 yıl sonra ise Baas rejimi tarafından Altunköprü'de Türkmen katliamı yapılmıştır. Cumhuriyetin ilanından önce 1920, 1924 ve 1946 yıllarında da katliamlara maruz kalan Türkmenlere yönelik baskılar cumhuriyetin ilan edilmesiyle siyasi ve sosyal baskı ile birleşmiştir. Zira Türkmenlerin asimile edilmesi, "Araplaştırma politikaları" anadilde eğitimin yasaklanmasının ötesinde;

- Yerleşim yerlerinin Türkçe isimlerinin Arapça ile değiştirilmesi,
- Kerkük vilayetinin isminin el-Tamim olarak değiştirilmesi,
- Nüfus yoğunluğunu Türkmenlerin oluşturduğu Kerkük'ün en büyük ilçesi olan Tuzhurmatu'nun Tikrit'e bağlanması,
- Türkmenlerin güney vilayetlere göç ettirilmesi,
- Türkmenlere ait arazilerin istimlak edilerek Araplara dağıtılması,
- Güney vilayetlerde yaşayan Araplara teşvik verilerek Türkmen bölgelerine yerleştirilmesi,
- Türkmenlerin, Kerkük'te gayrimenkul almasının yasaklanması ile sürdürülmüştür.

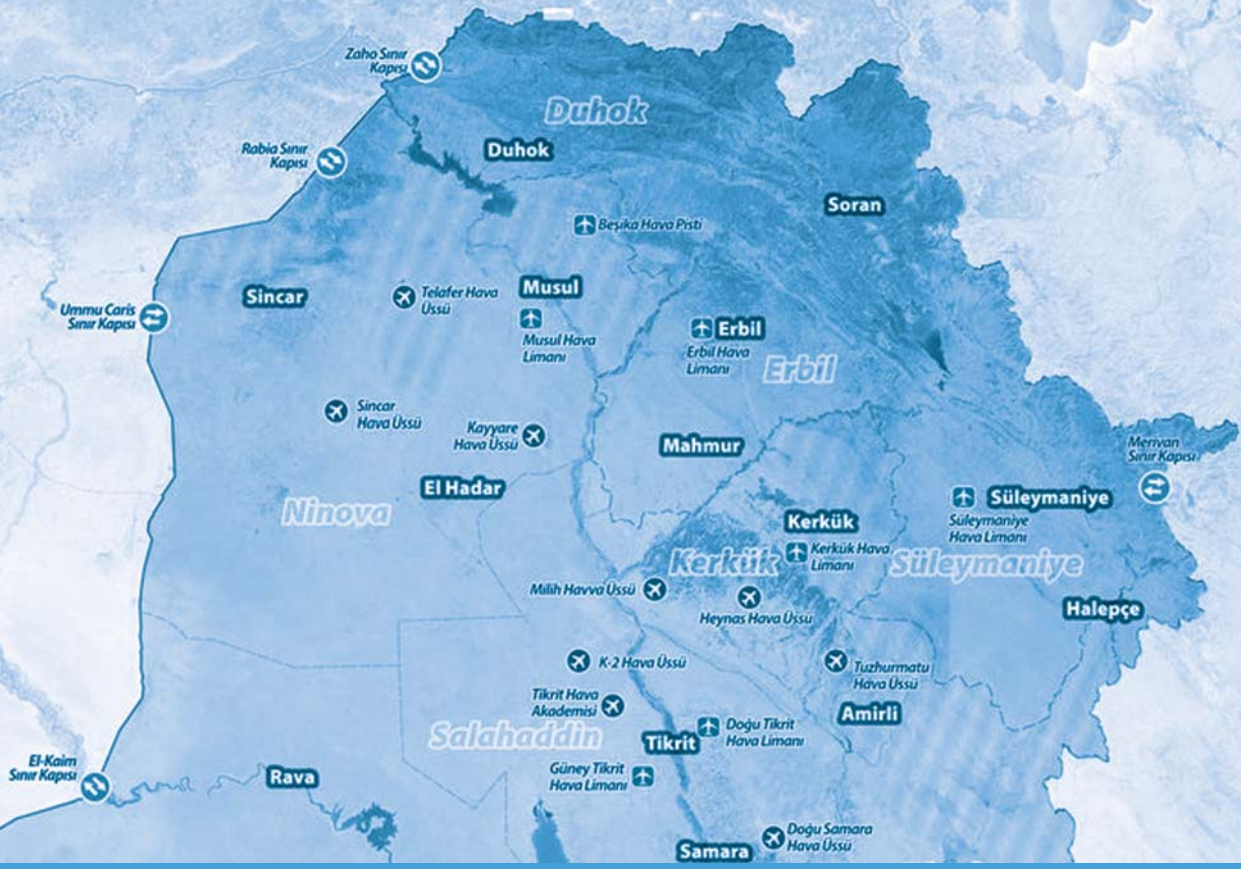
Türkmenler çeşitli baskı ve katliamların hedefinde olmasına rağmen "milli kimliğini" korumayı başarmış ve yaşadıkları bölgelerdeki varlığını sürdürmüştür. Ancak Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları vilayetler dikkate alındığında, Irak'ın kuzey ve batısından güney doğusuna kadar yaklaşık 50 kilometrelik genişlikteki bir şeritte yaşadıklarını söylemek mümkündür. Türkmenler başta Kerkük olmak üzere Musul, Erbil, Selahaddin ve Diyala illerinde yoğun olarak yaşamaktadır. Bu iller bugün "tartışmalı bölgeler" olarak ifade edilen Irak'ın en sorunlu bölgeleridir. Türkmenlerin nüfusu hakkında farklı rakamlar ifade edilmektedir. Irak'ta etnik ve dini kimliğe göre yapılan son nüfus sayımı olan 1957 nüfus sayımında 6,3 milyon insanın yaşadığının açıklandığı Irak'ta yaklaşık 567 bin civarında Türkmen'in bulunduğu belirtilmektedir.³ Irak'ın bugünkü nüfusu yaklaşık 39 milyondur. 1957 nüfus sayımının bugüne projekte edilmesiyle Irak'taki Türkmen nüfusu 3-3,5 milyon olarak ifade edilmektedir. Ancak bu rakamın tamamının Türkmen kimliğini koruduğunu söylemek yanlış olacaktır. Saddam Hüseyin döneminde Araplaştırma politikası ve daha sonra 1991'de Irak'ın kuzeyinde de-facto Kürt Bölgesinin oluşmasıyla uygulanan Kürtleştirme politikası neticesinde Türkmen nüfus asimile olmuştur. 2003 sonrası dönemde de Irak'ın etnik ve mezhepsel ayrışmasına paralel olarak Türkmen kimliğinin de bu süreçten etkilendiğini söylemek yerinde olacaktır. Bu anlamıyla Türkmenlerin nüfusuna ilişkin net bir rakam vermek mümkün olmamakla birlikte, Irak'ın kuzeyinden güneyine her vilayette bir Türkmen nüfusu ile karşılaşmak mümkündür.

³ Soner Çağaptay, "Turkmens, the Soft Underbelly of the War in Northern Iraq" (Türkmenler, Kuzey Irak'taki Savaşın Yumuşak Karni), Washington Institute for Near East Policy, Policy watch No. 735, March27, 2003.

TÜRKİYE

SURİYE

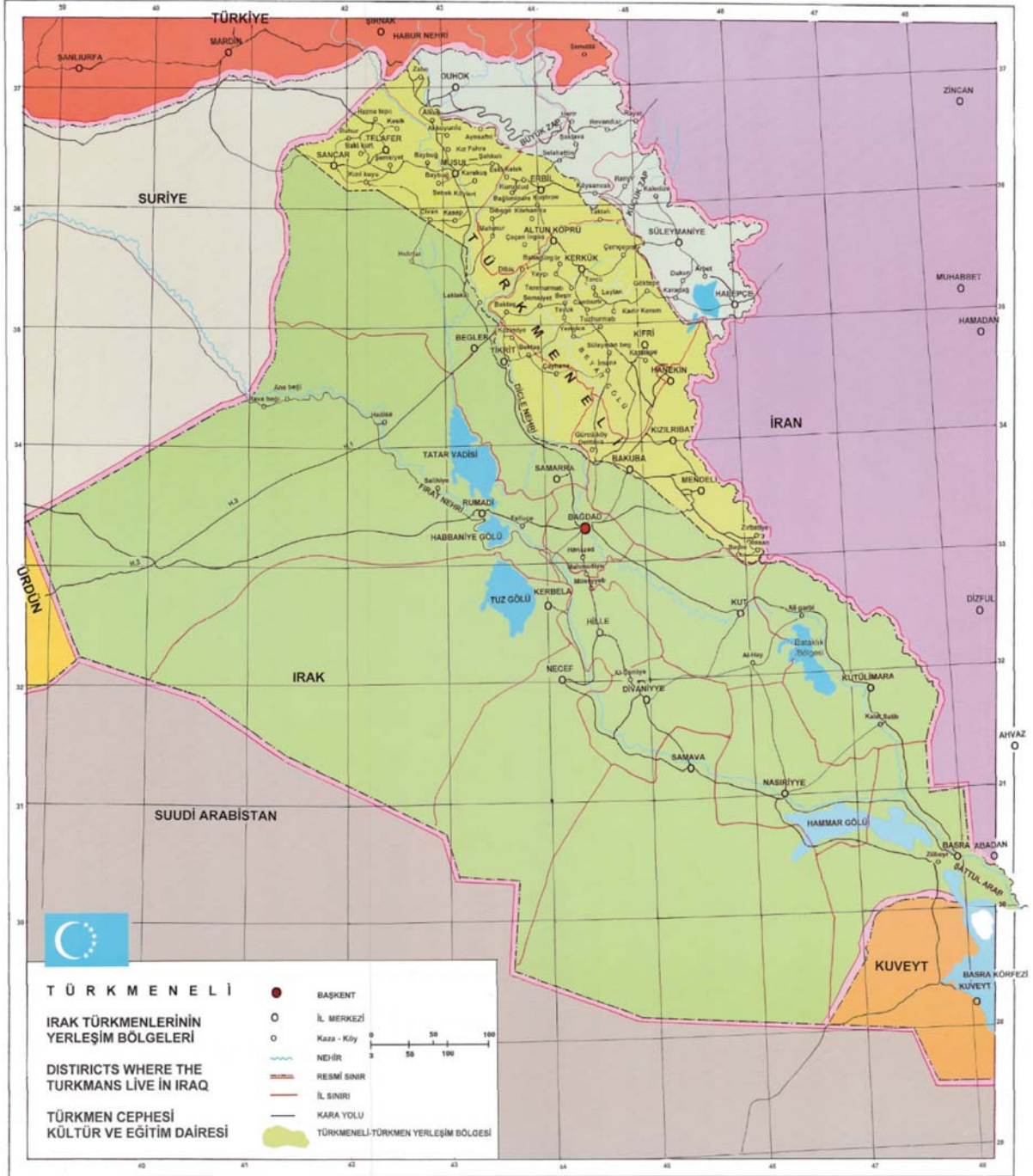
TÜRKMENLERİN YERLEŞİM YERLERİ

1

TÜRKMENLERİN YERLEŞİM YERLERİ

Türkmen varlığı, Irak'ın en kadim halklarından birini oluşturmaktadır. Bugünkü Irak topraklarındaki varlığı Hicri 54 yılına dayanan Türkmenler, 1055 yılında Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Tuğrul Bey'in adına hutbe okunmasından 1918'deki İngilizlerin işgaline kadar geçen süreçte bölgenin hakimi olmuş, devlet kurup, devlet yıkmıştır. 1918'den sonra yeni kurulan Irak Devleti'nin de kurucu unsurlarından biri olan Türkmenlerin Irak'ın her noktasında varlığa ve etkiye sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anlamıyla Irak'ın en kuzeyindeki Zaho'dan en güneyindeki Basra'ya kadar

Türkmen varlığının izlerini görmek ve Türkmen nüfusa rastlamak mümkündür. Ancak Bağdat'ın doğusunda, İran sınırındaki Bedre'den başlayarak, ülkenin kuzey batı ucuna doğru Telafer'e kadar olan hat içerisinde Türkmen nüfusunun yoğunlaştığı söylenebilir. Bu noktada Diyala, Selahaddin, Kerkük, Erbil ve Musul Türkmenlerin yoğun şekilde yaşadıkları vilayetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hat Türkmenler tarafından "Türkmeneli" olarak adlandırılmaktadır.

Yan tarafta Irak Türkmen Cephesi tarafından hazırlanan "Türkmeneli - Irak'ta Türkmenlerin Yerleşim Bölgesi" haritası yer almaktadır.

Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı söz konusu hattın aynı zamanda Irak açısından stratejik bir önemi olduğunu ifade etmek mümkündür. Zira öncelikle bu hattın Irak petrolünün yaklaşık yüzde 40'ına sahip olduğu bilinmektedir. Irak bütçesinin yüzde 96'sının petrol gelirlerine dayandığı düşünüldüğünde, Türkmenlerin yaşadığı söz konusu coğrafyanın önemi anlaşılacaktır. Öte yandan bu hat, Irak'ın idari, siyasal ve sosyal geçiş hattı olarak da tanımlanabilir. Zira bu bölge 2003 sonrası Irak'ta kurulan federal yapı neticesinde Irak'ın kuzeyinde kurulan "Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY)" ile Irak merkezi hükümetinin idari kontrol alanı arasında kalmaktadır. Öyle ki 2003'ten sonra IKBY Türkmenlerin yaşadığı bu hat üzerinde anayasal sınırların dışında bir kontrol sağlamış ve bu coğrafya Irak'ta "ihtilafli bölgeler" statüsü kazanmıştır. İhtilafli olarak ifade edilen 15 ilçeden⁴ 12'sinde Türkmen nüfusun yoğun olarak yaşadığı bilinmektedir. İhtilafli bölgeler olarak ifade edilen bu coğrafya, Irak merkezi hükümeti ile IKBY arasındaki idari sınırın geçiş hattını oluşturmakla birlikte Irak merkezi hükümeti mi yoksa IKBY tarafından mı kontrol edileceği halen belirlenebilmiş değildir. Aslında bu hat, idari olarak Irak merkezi hükümetinin kontrol alanı dahilindeyken, 2003'ten sonra IKBY'nin genişleme politikası çerçevesinde bu bölgelerde kontrol sağlamanın ardından ihtilafli konuma düşmüştür. 2014'te IŞİD'in ortaya çıkışı ile birlikte söz konusu hattın büyük bölümü IŞİD'in baskısı altında kalırken, IŞİD'le mücadelenin tamamlanmasının ardından Irak merkezi hükümeti 16 Ekim 2017'de başlattığı askeri operasyonla bu bölgelerdeki kontrolü sağlamış ve IŞİD sonrası süreçte yeniden IKBY'nin hakim olmasına izin vermemiştir.

Bu durum Erbil ve Bağdat arasında idari bir anlaşmazlık konusu olduğu kadar aynı zamanda siyasi bir sorundur. Zira Irak'taki federal yapı düşünüldüğünde bu bölgelerdeki vilayet meclislerindeki siyasi güç paylaşımının yanı sıra, Irak genel seçimleri açısından da bir mücadele söz konusudur. Bu nedenle bu bölgelerde yaşayan Türkmenler, Araplar, Kürtler ve hatta azınlık grupların da dahil olduğu siyasi bir çekişmeden bahsetmek mümkündür. Bununla birlikte ihtilafli bölgeler olarak anılan ve Türkmen yoğunluğun bulunduğu bu bölgeler, sosyal geçiş hattı olarak da anılabilir. Zira söz konusu bölge, Irak'ın kuzeyindeki Kürt çoğunluk ile Irak'ın orta ve güney bölgelerindeki Arap çoğunluk arasındaki geçiş noktasıdır. Bu nedenle 2003'ten sonra Türkmenlerin yaşadığı bu coğrafya, etnik çekişme ve hatta çatışmaların odak noktalarından biri olmuştur. Ayrıca bu bölgelerde Hıristiyan, Şebek, Yezidi gibi azınlık gruplarının da yaşaması, bu bölgeleri Irak'ın sosyal geçiş hattı konumuna taşımaktadır. Zira bu anlamıyla Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı coğrafya etnik geçişkenliğin yanı sıra, dini olarak da Müslüman ve azınlık dinleri arasındaki kesişim noktasıdır. Öte yandan Türkmenlerin yaşadığı bu coğrafyanın başka bir özelliği de Irak'taki Müslümanlar arasındaki mezhepsel geçiş ve

⁴ 2009'da hazırlanan Birleşmiş Milletler Raporu'na göre; Musul'a bağlı Sincar, Telafer, Tilkeyf, Şeyhan, Akre, Hamdaniye, Erbil'e bağlı Mahmur, Kerkük'e bağlı Dibis, Dakuk, Havice ve Merkez, Selahaddin'e bağlı Tuzhurmatu, Diyala'ya bağlı Kifri, Hanekin, Beledruz (Mendeli) Irak merkezi hükümeti ile IKBY arasındaki ihtilafli bölgeler olarak ilan edilmiştir. Erbil'e bağlı Mahmur ve Kerkük'e bağlı Havice dışındaki ihtilafli bölge olarak ifade edilen bölgelerin büyük bölümünde çoğunluğu oluşturmaktadır.

kesişim hattı olmasıdır. Başka bir ifade ile söz konusu coğrafya Irak'taki Şii-Sünni kimliğinin bir araya geldiği ve iç içe geçtiği temel alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Telafer'den başlayacak şekilde Mendeli'ye kadar olan bu coğrafya, Irak'ın başkenti Bağdat dışarıda tutulacak olursa, Şii ve Sünni kimliğinin bir araya geldiği ve birbirlerine en yoğun temasın sağlandığı alandır. Bununla birlikte bu coğrafyadaki Şii kimliğinin yoğun olarak Türkmenler tarafından temsil edilmesi de Türkmen nüfusunu odak noktası haline getirmekte ve Irak'ta yaşanan her olumlu ya da olumsuz olaydan doğrudan etkilenmesine neden olmaktadır. Nitekim Irak'taki Türkmen coğrafyası terörün ana hedef noktalarından biri olurken, Irak'taki etnik ve mezhepsel çatışmaların büyük bölümü de Türkmenlerin yaşam alanlarında gerçekleşmiştir. Halen hafızalarda tazeliğini koruyan 2014'te ortaya çıkan IŞİD'in hedef ve hakimiyet alanları akla geldiğinde Türkmen coğrafyası hassasiyeti ve stratejik önemi daha da anlaşılır olmaktadır.

KERKÜK VİLAYETİ

Kerkük vilayeti, Kerkük Merkez İlçe, Dibis, Dakuk ve Havice olmak üzere 4 ilçeden oluşmaktadır. Kerkük "Irak'ın minyatürü" olarak anılmaktadır. Türkmenler Havice hariç diğer üç ilçede de yoğun olarak yaşamaktadır. Kerkük Vilayet nüfusunun yarısından çoğunun Kerkük merkez ilçesinde yaşadığı söylenebilir. Daha sonra en kalabalık nüfus sırasıyla Dakuk ve Dibis'te yaşamaktadır. Türkmen nüfusun büyük çoğunluğunun Kerkük merkez ilçesinde ikamet ettiği bilinmektedir. Hassa Çayının ikiye böldüğü Kerkük merkez ilçesinde ise Türkmenlerin çoğu Tisin, Musalla, Korya, Bağdat Yolu, Sarıkahya, Şaturlu, Beyler, Piryadi, Almas, Arafa, Bulak, Çukur, İmam Abbas, Cırt Meydanı, Çay, 1 Haziran ve Beşiktaş Mahallelerinde yaşamaktadır. Türkmenler, diğer mahallelerde de dağınık olarak yerleşmiş durumdadır.

Diğer taraftan Kerkük'ün tarım merkezleri olarak bilinen Tisin ve Dakuk, Türkmen nüfusun çoğunluğu sağladığı bölgelerden olmuştur. Ayrıca Kerkük'e bağlı Tazehurmatu nahiyesinin nüfus çoğunluğunu Türkmenler oluşturmaktadır. Hatta Tazehurmatu'nun merkezinin tamamına yakını Türkmenidir. Ancak Tazehurmatu'ya bağlı Arap köyleri bulunmaktadır. Dakuk ise Kürtlerin yerleşim politikaları sonucunda yarı yarıya konuma gelmiştir. Altınköprü'de Türkmen nüfusu azınlığa düşmüştür. Kerkük'ün etrafında ise Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı 10'a yakın köy vardır. Bu köyler, Türkalan, Yayçı, Çardaklı, Kızılyar, Kümbetler, Bulova, Beşir olarak gösterilebilir. Kerkük'te özellikle Şaturlu, Almas ve Arafa semtlerinde Hıristiyan Türkmenlerin de yaşadığı bilinmektedir.

NİNOVA (MUSUL) VİLAYETİ

Ninova (Musul) vilayeti, Musul, Telafer, Sincar, Baac, Hamdaniye, Tilkeyf, Şeyhan, Hatra ve Akre olmak üzere 9 ilçeden oluşmaktadır. Musul'da Arap çoğunluk olmakla birlikte Türkmenler ve Kürtler de yoğun olarak yaşamaktadır. Diğer taraftan Şebek, Yezidi ve Hıristiyan gibi dinsel azınlıklar da Musul vilayetinde yerleşmiştir. Musul merkez ilçesi, vilayetin en büyük nüfusunu (yaklaşık 1 milyon 700 bin) barındırırken, Türkmen özelliğine sahip olan Telafer ikinci büyük nüfusu oluşturmaktadır. Telafer'in 2008 Kasım itibariyle nüfusu 395.150'dir.⁵ Musul'da Türkmenler, başta Musul merkez ilçe ve

⁵ Serhat Erkmen, "Unutulmuşluğun Karanlığından Umudun Aydınlığına Uzanan Bir Türkmen Kenti: Telafer", Ortadoğu Analiz, Ocak 2012, Sayı 5, s. 9.

Telafer olmak üzere, Hamdaniye ve Tilkeyf'in güneyinde yoğun olarak yaşamaktadır. Bunun yanı sıra, Musul'un diğer ilçelerinde de Türkmenlerin yaşadığı bilinmektedir. Türkmenler Tilkeyf'e bağlı Reşidiye, Şerihan, Karakoyun, Sedabavize, Hamdaniye'ye bağlı Tezharap, Şemsiye, Sellamiye, Karayatak, Sennif, Telafer'e bağlı İyaziye, Muhallebiye, Zammar ve Rabia'da yoğun olarak yaşamaktadır.

Bu noktada Telafer'e ayrı bir paragraf açılması gerekmektedir. Öncelikle Telafer, Türkiye sınırına en yakın Türkmen yerleşim birimi olması açısından önem taşımaktadır. Telafer merkezinin tamamı Türkmen olmakla beraber, Rabia ve Zammar nahiyelerinde Araplar ve Kürtlerin de yaşadığı bilinmektedir. Telafer'deki nüfusun içe kapanık olması ortaya bir "Telaferlilik" kimliği çıkartmıştır. Telafer'de aşiretsel bir yapı hakim olmasına rağmen, her aşiretin içerisinde Şii, Sünni ve hatta Aleviler mevcuttur. Ancak 2003'ten sonra bölgede yaşanan olaylar ve ABD'nin 2004 ve 2005'teki operasyonları bir dönem Telafer'in dengesini bozmuş olsa da Telafer eski dengesine kavuşmaya başlamıştır. Yaşanan olaylar Telafer'de nüfus değişikliklerine yol açmış, bazı aileler Telafer'den göç etmek

zorunda kalmıştır. Operasyonların yoğun olduğu sırada Telafer'den çok sayıda ailenin göç ettiği bilinmektedir. Telafer'den göç eden ailelerin sayısı, ilçe merkezinde kurulan göçmenlere ilişkin komisyona göre yaklaşık 4 bin 500'dür. Telafer'in aşiretsel yapısı dikkate alındığında en az 30 bin kişinin Telafer'in dışına çıktığı söylenebilir.⁶

DİYALA VİLAYETİ

Diyala Vilayeti, çoğunluğu Arap nüfus olmakla birlikte, Türkmenler ve Kürtlerin de yoğun olarak yaşadığı yerlerin başında gelmektedir. Diyalah vilayetinin merkezi Bakuba'dır ve Hanekin, Kifri, Halis, Mukdadiye ve Baladruz olmak üzere altı ilçeden oluşmaktadır. Ancak Kifri, Diyalah'nın Süleymaniye il

⁶ Agm.

sınırında olması sebebiyle mevcut durumda Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetimin kontrolündedir. Kifri'de yaklaşık 700 Türkmen ailesinin yaşadığı bilinmektedir.

Diyala vilayeti, bir dönem direnişin merkezi sayılan Bakuba'yı bünyesinde bulundururken, Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetimin özellikle Hanekin ve Kifri üzerindeki talepleri bölgesel çatışmaları körüklemektedir. Diğer taraftan Sünni nüfus çoğunluğuna rağmen Şii-Sünni çatışmasının da en yoğun yaşandığı bölgelerden biri olarak karşımıza çıkan Diyala'da Türkmenler, dağınık yaşamaları sebebiyle çatışma bölgelerinde arada kalmış ve çatışmaya taraf olmasalar bile doğrudan etkilenmiştir. Öte yandan Diyala'daki Bayat bölgesinde hatırı sayılır bir Türkmen nüfusu olmasına rağmen, bu bölgede yaşayan Türkmenlerin geçmiş dönemdeki rejimler tarafından, özellikle Saddam Hüseyin döneminde, Araplaştırıldıkları söylenebilir. Diyala'da yaşayan Türkmen toplumunda aşiret bağlılığının yoğun olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, Diyala'nın Arap çoğunluk nüfusa sahip olması ve aşiret yapısının Türkmenler üzerinde etkili olmasıyla açıklanabilir.

SELAHADDİN VİLAYETİ

Bağdat'ın kuzeyindeki Selahaddin Vilayetine bağlı Beyci, Tikrit, Dora, Balad, Şirkat, Samarra, Duceyl, Faris, Tuzhurmatu ve Amirli olmak üzere 10 ilçe bulunmaktadır. Selahaddin'de yaşayan Türkmenlerin en önemli yerleşim yeri Tuzhurmatu ilçesidir. Türkmenler, Tuzhurmatu ve Amirli ilçeleri ile Süleyman Beg nahiyesindeki köylerde yaşamaktadır.⁷

⁷ Daha Fazla Bilgi İçin Bkz. Serhat Erkmen, "Tuzhurmatu Türkmenleri: Bir Başarı Hikayesi", Kasım 2009, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM), ORSAM Rapor No: 6

Tuzhurmatu ise Türkmen, Arap ve Kürtlerin bir arada yaşadığı yaklaşık 180 bin nüfuslu bir ilçedir. İlçe merkeziyle birlikte Süleyman Beg, Kadir Kerem ve Yengice nahiyelerinden oluşmaktadır. Bastamlı ve Yengice nahiyelerinin nüfusu neredeyse tamamen Türkmenlerden oluşurken, Tuzhurmatu merkezde ise Türkmen nüfus Arap ve Kürtlerden fazladır. Selahaddin'e bağlı olsa da Tuzhurmatu halkı kendini hiçbir zaman Selahaddin'e ait hissetmemiştir. Çünkü 1976'ya kadar Tuzhurmatu, Kerkük'e bağlı bir ilçe olarak kalmış, daha sonra Selahaddin (Tikrit) vilayetinin oluşturulmasıyla bu vilayete bağlanmıştır. Ancak Tuzhurmatu ve Kerkük halkı arasındaki akrabalık ilişkileri ve coğrafi yakınlık sayesinde Kerkük ile Tuzhurmatu arasındaki bağ kopmadan devam etmiştir. 1976'da Saddam rejiminin Tuzhurmatu ilçesinde gerçekleştirdiği sınır değişikliği nedeniyle halen idari problemler yaşanmaktadır.

BAĞDAT VİLAYETİ

Bağdat, 1534 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın Safevi hakimiyetine son vermesiyle birlikte, 1918'e kadar Türk hakimiyeti altında bulunmuş ve bu nedenle çok sayıda Türk Bağdat'a yerleşmiştir. 1918'den sonra da Irak devleti içerisinde görev almış çok sayıda Türkmen Bağdat'ı yurt edinmiş ve burada kalmıştır. Günümüzde Türkmenlerin daha çok Azamiye bölgesinde yaşadıkları bilinmektedir. Ancak Bağdat'ın hemen her bölgesinde yaşayan Türkmen ailesinin varlığından söz edilebilir. Bağdat'taki Türkmen sayısı yüz binlerle ifade edilirken, bugün birçoğunun etnik kimliklerini kaybederek,

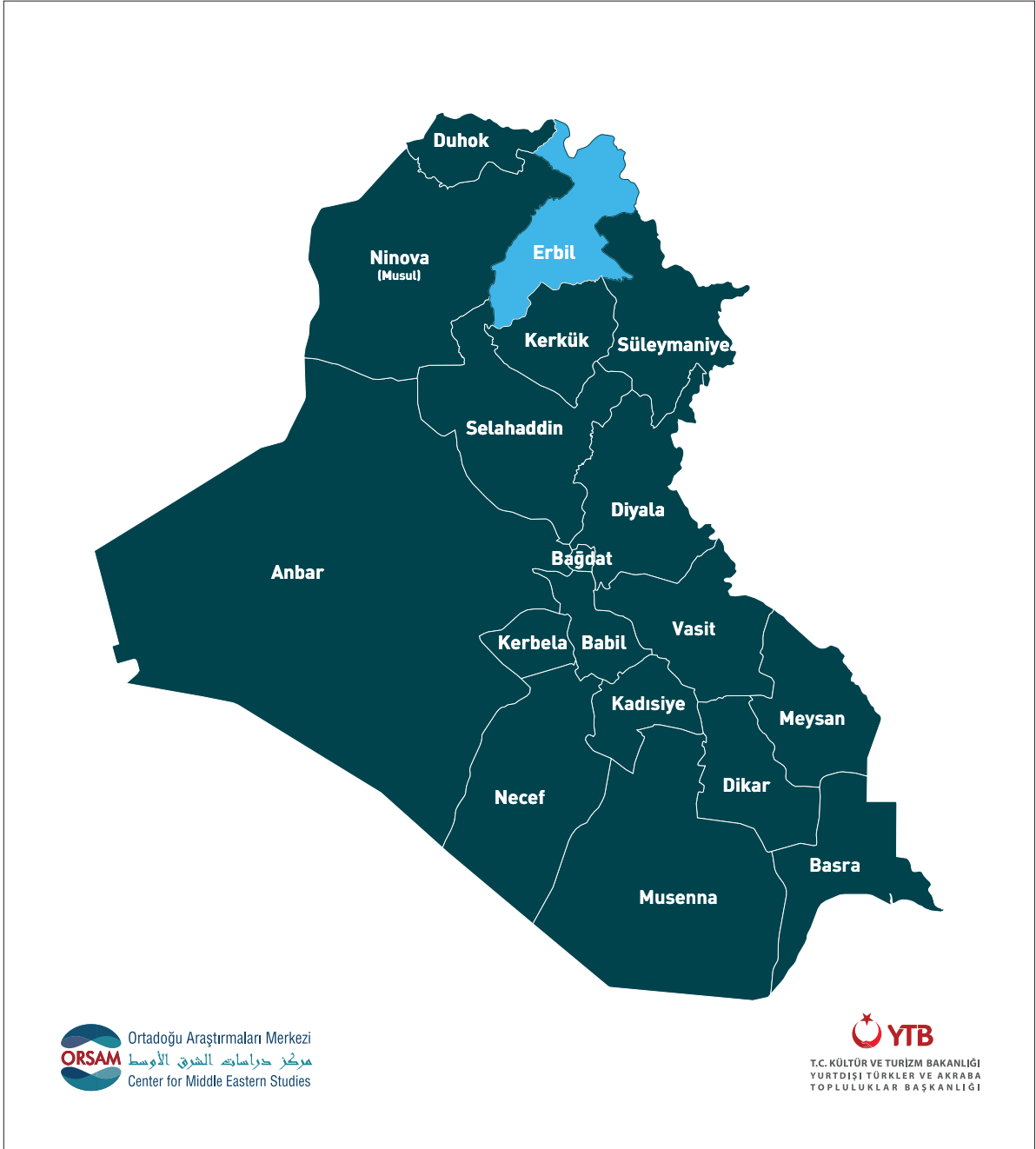

Araplaştığı bilinmektedir. Zira tarihe bakıldığında Irak'taki ilk Türkmen kuruluşu olan Kardeşlik Ocağı'nın 1960 senesinde Bağdat'ta kurulduğu görülmektedir. Ancak Bağdat'ın başkent olması, Saddam Hüseyin'in baskısı, hakim dilin Arapça olması gibi sebepler nedeniyle, Türkmenlerin öncelikle dillerini sonra da kimliklerini kaybettikleri görülmektedir. Yine de 2010 seçimlerinde Bağdat'ta Türkmen adayların aldıkları oy sayısına göre bir hesaplama yapıldığında, etnik kimliklerini koruyan 20 bin civarında bir Türkmen potansiyelinden söz etmek mümkündür.

ERBİL VİLAYETİ

Erbil vilayeti, İKBY sınırları dahilinde olmasına rağmen hatırı sayılır oranda Türkmenlerin yaşadığı bir şehirdir. Türkmenlerin özellikle Erbil şehir merkezinde yaşadığı, 2006 yılına kadar Erbil Kalesi'ndeki üç mahallede (Tophane, Tekke ve Saray Mahalleleri) yaklaşık 700 evin tamamında Türkmenlerin ikamet ettiği ve 1990'lara kadar Erbil'in şehir merkezindeki en kalabalık nüfusu Türkmenlerin oluşturduğu bilinmektedir. Ancak Saddam Hüseyin'in Irak'ın kuzeyine yönelik yapmış olduğu operasyonların ardından sınır köylerinin vurulmasıyla birlikte Erbil'in köylerindeki nüfus Erbil şehir merkezine göç etmiştir. Bu kapsamda özellikle 1996'da KDP ve KYB arasındaki çatışma sonucu Erbil'in KDP kontrolüne geçmesinin ardından Erbil şehir merkezindeki Kürt nüfusun arttığı ifade edilebilir.

2006 yılında Erbil Kalesi'nin tamamen boşaltılarak ikametinin kaldırıldığı ve ardından Türkmenlerin Erbil şehir merkezinin çeşitli mahallelerine dağıldığı söylenebilir. Erbil'deki Türkmen nüfusunun 300 bine yakın olduğu tahmin edilmektedir. Kalenin boşaltılmasının ardından Türkmenlerin toplu olarak yaşadığı büyük bir mahallenin kalmadığı bilinmesine rağmen Türkmenlerin daha çok kalenin etrafında olan Tacî, Mareke ve Üç Tak Mahallelerinde yoğun olarak yaşadıkları görülmektedir. Şehir merkezinde oturan Türkmenlerin yavaş yavaş Erbil'in dışarısındaki köylere de yerleşmeye başladığı görülmüştür. Erbil'in özellikle son 7-8 yılda önemli bir gelişim göstermesi ve buna paralel olarak şehir hayatının pahalılaşmasıyla birlikte, gelir seviyesi genel olarak düşük olan Türkmenlerin şehir merkezinin dışına çıktığı belirtilebilir.

DİĞER BÖLGELER

Daha önce de belirtildiği gibi hemen hemen Irak'ın her vilayetinde Türkmen nüfusu ile karşılaşmak mümkündür. Zira Türklerin Irak'a ilk gelişinin 674 yılında Ubeydullah Bin Ziyad'ın yaklaşık 2 bin Türk atlısını Basra çevresine yerleşirmesi ile olduğu bilinmektedir. Bu süreçten sonra bugünkü Irak topraklarında Türk devletlerinin hüküm sürmesi ile birlikte giderek artan bir Türk nüfusundan bahsetmek mümkündür. Söz konusu bu Türk nüfusunun bir kısmı yerleşik, yani tarihsel süreç içerisinde yaşadıkları bölgelerin yerli halkını oluştururken, bir kısmı da Irak'ta yaşanan olaylar neticesinde göç eden veya göçe zorlanan nüfus ile iktidarda bulunan yönetimin asimilasyon ve zorunlu göç politikası neticesinde farklı bölgelerde yerleşen nüfustur. Irak'taki Türk nüfusunun 1950'lerden sonra Türkmen adı ile anıldığı bilinmektedir. Özellikle Saddam Hüseyin döneminde Kerkük ve çevresinde başlatılan Araplaştırma politikası neticesinde Türkmenler sürgüne gönderilmiş ve zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Bunun neticesinde özellikle Irak'ın güneyindeki vilayetlere de Türkmen nüfusunun yerleştiği bilinmektedir. Ancak bu politikalar neticesinde mevcut durum itibari ile tarihsel süreç içerisinde Irak'ın güneyine yerleşen Türkmen nüfusun sayısına ilişkin sağlıklı bir veriye ulaşmak mümkün değildir.

Öte yandan bugünkü Irak topraklarının yaklaşık 900 yıllık Türk devletlerinin hakimiyeti altında olduğu düşünüldüğünde, Irak'ın hemen her bölgesindeki Türk varlığının da doğal bir nüfusa dönüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anlamıyla Bağdat ve Kut'ta (Vasit) yoğun bir Türkmen nüfusun yaşadığı bilinmekle birlikte, bu nüfus yerleşik bir nüfus ile bütünleşmiştir. Bağdat'ta Türkmenlerin topluca yaşadığı bir bölge kalmamasına rağmen Kut'ta Aziziye ve Bağdat Yolu'nda Türkmenler yaşamaktadır. Buna rağmen özellikle Bağdat'taki Türkmen nüfusu yüzbinlerle ifade edilmekte olup Türkmenlerin tarihsel olarak Şahab, Cemile, Talibiye, Hay el-Ur, Filisin caddesi ve Azamiye'de yaşadığı bilinmektedir. Ancak bugün itibari ile yaklaşık 8 milyon bir nüfusa sahip olan Bağdat'taki Türkmen nüfusunun genel nüfusa oranının oldukça düştüğü ve şehirdeki baskın nüfus olan Arap nüfus çoğunluğu ile entegre olduğu bilinmektedir.

Bununla birlikte özellikle 2003'ten sonra Irak'ta yaşanan olaylar neticesinde göç etmek durumunda kalan ve gittikleri bölgede yerleşik bir konuma gelen Türkmen varlığından da bahsetmek mümkündür. Özellikle Musul'a bağlı ve yoğun olarak Türkmenlerin yaşadığı, IŞİD öncesi dönemde 510 bin nüfusa sahip Telafer'deki Türkmen nüfusunun, 2004-2005 yıllarında ABD'nin operasyonları nedeniyle yüzde 70'ten fazlasının göç etmek zorunda kaldığı, 2006'daki mezhep çatışması nedeniyle yerlerine uzun süre geri dönemedikleri bilinmektedir. Bu süreçte özellikle Irak'ın güneyine göç eden Türkmen nüfusunun bir kısmı bu bölgelerde kalmayı tercih ettiğini söylemek mümkündür. Özellikle Necef ve Kerbela gibi dini açıdan da önemli vilayetlere yerleşen ciddi bir Türkmen nüfus bulunduğu bilinmektedir. Süreç içerisinde Telafer'den göç eden Türkmen nüfusunun bir kısmı yerlerine geri dönmüş olsa da 2014'te IŞİD'in ortaya çıkması ve Musul başta olmak üzere Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde kontrol sağlaması, Türkmenler açısından yeni bir göç dalgası ortaya çıkarmıştır. IŞİD'in ele geçirdiği bölgelerden biri olan Telafer'den de halkın büyük bölümü göç etmiştir. IŞİD'in Irak'ta toprak hakimiyeti kurduğu 2014'ten 2017'nin sonuna kadar 510 binlik Telafer nüfusunun neredeyse tamamının göç ettiği, Telafer'e yönelik kurtarma operasyonu başlamadan hemen önce 10-12 binlik bir nüfusun Telafer'de kaldığı bilinmektedir. Telaferli Türkmenlerin bir kısmı Irak'ın güneyine (özellikle Necef, Kerbela, Babil) göç ederken, bir kısmı Irak'ın kuzeyine (özellikle Duhok) yerleşmiş, bir kısmı da Suriye üzerinden Türkiye'ye geçmiştir. IŞİD nedeniyle Irak'ın güneyine göç eden Türkmen nüfusunun en yoğun dönemde 200 bine yaklaştığı bilinmektedir. Bu göçmen Türkmen nüfusunun büyük bölümü ilk etapta Necef ve Kerbela arasındaki Hüseyiniyelere (Şii cami) yerleşmiş, daha sonra iş olanaklarının bulunması ile şehir merkezlerine yerleşmiştir. Telafer'in IŞİD'den kurtarılmasının ardından Türkmenlerin bir kısmı (Telaferli yetkililere göre yaklaşık 17 bin aile⁸) geri dönmüş olsa da bu dönüşün Türkmen ailelerde parçalanma ortaya çıkardığı bilinmektedir. Zira aileler Telafer'e dönmüş olsalar bile parçalanarak dönmekte ve ailelerin bir bölümü göç ettikleri bölgelerde yaşamaya devam etmektedir. Ayrıca Telaferlilerin büyük bölümü yeniden olumsuz olaylarla karşılaşma endişesi ile tam olarak geri dönmemekte, göçmen olarak gittikleri bölgelerde yerleşik konuma geçmektedir. Bu durum Irak'ın farklı vilayetlerinde Türkmen nüfusunun artmasına sebep olmakla birlikte, Türkmenlerin doğal yaşam alanı ve coğrafyasını farklılaştırmakta, Türkmen nüfusunun ana yaşam bölgelerinde zayıflamasına neden olmaktadır.

⁸ Saha çalışmasında gerçekleştirilen mülakattan elde edilen veri.

TÜRKMENLERİN SOSYAL YAPISI

2

TÜRKMENLERİN SOSYAL YAPISI

Irak'taki Türkmenlerin varlığı çok eski tarihlere dayansa bile, 1960'lara kadar Türkmen kelimesinin Irak'taki Türkler için çok fazla kullanılmadığı bilinmektedir. Hatta Türkiye'deki Türkmenler tarafından kurulan Türkiye'deki ilk Türkmen kuruluşunun ismi de Irak Türkleridir. Bu anlamda Irak'ta yaşayan Türklere kimlik baskısı yapılarak, Türk kimliğinin örselendiği, asimile edildiği ve hatta yok edildiği, Türk yerine Türkmen denilerek Türklük bağının zayıflatılmaya çalışıldığı söylenebilir. Ancak Türkmenlerde kimlik üzerinde yaşanan baskı kimliğe tutunmayı daha da körüklemiş, Türklük ve Türkiye'ye olan bağlılık artmış, dinsel ve diğer aidiyetler arka plana itilmiştir. Türkiye'ye olan bağlılık, Irak'ın kurucu unsuru olarak bir Türk varlığının ortaya çıkmasını engellerken, bu varlık açısından da bir tehlike oluşturmuş ve Irak'taki her rejim tarafından dışlanmış. Irak'taki rejimlerin baskısına rağmen isyan geleneği olmayan Türkmenler, içe kapanmış ve bu içe kapanıklığın bir anlamda Türkmenlerin dillerini, kültürlerini ve nihayetinde kimliklerini korumada bir etken olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak Türkmenlerin, genel sisteme uyum sağlayabilmişken, diğer etnik gruplardan kimliğe yönelik direkt bir tehdit algılaması karşısında doğal bir tepki mekanizması geliştirebildiğini söylemek mümkündür. Bu noktada kimliğin ifade edilmesinde zaman zaman etnik durum belirtilse bile, yaşanan toprağa bağlılık daha ön plana çıkartılabilmektedir. Yani Türkmenler etnik kimliği yaşanan yer ile özdeşleştirmekte ve toprağa sahip olma hissiyle, kendini Kerküklü, Telaferli ya da Erbilli olarak ifade edebilmektedir. Bu durumu "toprakçılık" olarak belirtilebilecek bir kavramla açıklamak mümkündür. Buradan hareketle Türkmenlerin yaşadıkları yere aidiyeti bazen bütün kimliklerinin önüne geçebilmektedir. Türkmenler arasında toprağa bağlı kimliksel aidiyet ortaya çıksa da dışarıdan Türkmen kimliğine yönelik direkt bir tehdit algılamasında Türkmen kimliği çatısı altında birleşebilmelerinin, Türkmenlerin en büyük özelliği olarak karşımıza çıktığını söylemek mümkündür. Zira bugüne kadar Irak'taki bütün süreçlerden dışlanan, baskı ve zulüm gören Türkmenlere yönelik çeşitli ideolojik ve siyasi akımların Türkmen kimliğinin üzerine çıkmayı başarabildiğini ifade etmek güçtür.

Türkmenlerdeki Türklük kavramı ve Türkçülük "Türkiye'ye bağlılıkla eş değer" olarak görülen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani Türkmenlerin kimliklerini korumaya yönelik taleplerinin, Türklüğün "Türkiye yanlısı olmak"la aynı anlama geldiğinden, diğer Iraklılar tarafından "öteki" gözüyle görülmelerine sebep olduğu söylenebilir. Bu anlamda Türkmenlerin, yeni Irak'ta bir tarih üretmediği ve Irak'taki Türkmen tarihinin Türkiye ile birlikte devam ettiği olgusu ortaya çıkmaktadır. Ancak Türkmenlerdeki devlete bağlılığın üst düzeyde olduğu bilinen bir gerçektir. Türkmenler, devlet kurma geleneğinden gelen bir topluluktur. Diğer taraftan Türk topluluklarında devlete bağlılığın geleneksel anlamda kutsal bir değer olarak görüldüğü söylenebilir. Bu bağlamda Türkmenler, 2003'ten sonra Irak'ta yeni süreç içerisinde oluşturulan anayasadaki federal yapıya karşı çıkmış, Irak'ın üniter bütünlüğünden yana olmuştur. Zira temel Türk toplumu anlayışından kaynaklanan genel görüş otoritenin tekliği üzerinedir. Türk topluluklarındaki dini inanış da bunun bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Göktürk Devletinde bile tek otoriteye yapılan atıfla, tek tanrılı dine inanılmıştır. Diğer taraftan tek otoriteye olan inancın bir diğer örneği imparatorluklarda ortaya çıkmaktadır. Türk imparatorluklarında hükümdara bağlılık oldukça kuvvetlidir. Bu nedenle Irak'taki Türkmenlerde de bir isyan geleneği ortaya çıkmamış, her türlü baskı, zulüm ve uygulamaya rağmen vatana ve devlete bağlılık üst düzeyde kalabilmiştir.

Türkmenler, Irak'ta yaşadıkları ortama da uyum sağlayabilmiş ve özellikle Arap kültüründen etkilenmiştir. Bu bağlamda Türkmenlerde aşiretsel yapının farklı formlarını görmek mümkündür. Türkmenler arasındaki aşiretsel yapı zaman zaman toprağa yönelik bir aidiyet belirtirken (Bağdadi aşireti gibi), zaman zaman aile isimlerine dönmekte (Neftçi, Hüzmüzlü, Avcı gibi), özellikle kırsal

kesimlerde yaşayan Türkmenlerde bu yapı tam bir aşiret haline gelmektedir. Ancak genel olarak Irak'taki Türkmen aşiretlerine bakıldığında Bayat boyundan geldiği ve daha sonra farklı isimler aldığı görülmektedir. Ancak Türkmenler arasında farklı boylardan gelen aşiretler de olduğu bilinmektedir. Irak'ta Türk varlığının oldukça eskiye dayanmasının ve Irak'ta kurulan çok sayıda Türk devletinin bulunmasının ve dönem dönem göçlerin yaşanmasının, aynı Türkmen aşiretlerin farklı bölgelerde yer edinmesine neden olduğu söylenebilir. Buna örnek olarak Muratlı aşiretinin mensuplarına hem Telafer'de hem de Tuzhurmatu'da rastlamak mümkündür. İstenildiğinde bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.⁹ Diğer tarafta Arapların çoğunluk olarak yaşadıkları bazı bölgelerde Türkmen aşiretlerin rejim tarafından Arap aşiretlerin içerisine katılmaya zorlandıkları da bilinmektedir. Bunun en önemli örneği, Karakul aşireti olarak gösterilebilir. Karakul aşiretine, Irak'ın birçok vilayetinde rastlamak mümkündür. Karakul aşireti, isminden de anlaşılacağı gibi bir Türk aşireti olmasına rağmen, bugün Irak'ın birçok bölgesinde Arap aşireti olarak kendini göstermektedir. Hatta Irak'ta yapılan 2010 seçimlerinde Bağdat'tan Milletvekili olan Ala Mekki Karakul, hiç Türkçe bilmemekte ve kendisinin Arap olduğunu söylemektedir. Türkmen aşiretleri arasında Araplaşmış daha birçok aşirete rastlamak mümkündür.

Türkmenlerde aşiret bağlılığının daha çok Telafer, Tuzhurmatu, Diyala gibi kırsal kesimde görüldüğünü söylemek mümkündür. Kerkük, Erbil gibi şehir merkezlerinde ise aile isimleri ön plana çıkmaktadır. Ancak Türkmenlerdeki aşiretsel yapı Kürt ve Arap topluluklara göre farklılık göstermektedir. Türkmenlerde aşiret yapılarında net çizgilerle ayrılmış bir durumdan söz etmek mümkün değildir. Her aşiretin içerisinde Şii, Sünni, Alevi mezheplerine bağlı kişiler olduğu gibi, aşiretler arası akrabalık da oldukça fazladır. Türkmenlerde aşiret yapısına daha çok büyük aile demek yerinde olacaktır. Diğer taraftan aşiretsel yapının kan davası, töre, aşiret birliği gibi temel dinamikleri de Türkmen aşiretlerinde bulunmaktadır.

Aşiretsel yapıya rağmen, Türkmenler Irak'ın aydın kesimi olarak tanınmaktadır. Özellikle öğretmenlik gibi eğitim alanı başta gelmekle birlikte, mühendis, doktor ve asker sayısı fazladır. Yapılan bazı anketlerde Türkmenlerdeki yükseköğretim oranının oldukça yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra yüksek tahsil görmüş kişilere bakıldığında, yüksek tahsilli kadınların oranının erkeklere yakın olduğu görülmektedir.¹⁰ Buradan hareketle Türkmenlerin aşiretsel bir yapıya sahip ve kapalı bir toplumda yaşıyor olmalarına rağmen, mümkün olduğu imkanlar çerçevesinde çağdaş düşünceye ayak uydurmaya çalıştıkları söylenebilir.

⁹ Daha Fazla Bilgi İçin Bkz. Habib Hürmüzlü, Ekrem Pamukçu, "Irak'ta Türkmen Boy ve Oymakları", Global Strateji Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2005.

¹⁰ İbrahim Sirkeci, "Irak'tan Türkmen Göçleri ve Göç Eğilimleri", TIKV Global Strateji Enstitüsü, 2005, Ankara, s. 14.

TÜRKMENLERİN DİNÎ VE KÜLTÜREL YAPISI

3

TÜRKMENLERİN DİNÎ VE KÜLTÜREL YAPISI

Irak'ta Türkmenler genel olarak Müslüman olmakla birlikte çok az sayıda Hıristiyan Türkmen'den de bahsetmek mümkündür. Türklerin Irak'a ilk yerleştikleri dönemde Müslüman oldukları bilinirken, Hıristiyan Türkmenlerin dini kimliklerini korudukları ve Müslümanlaşmadıkları söylenebilir. Hıristiyan Türkmenlerin hemen hepsinin eski dönemde Kerkük Kalesinde yaşadıkları ve bu nedenle onlara "Kale Gavurları" ismi verildiği bilinmektedir. Hıristiyan Türkmenler, Kerkük Kalesinin boşaltılmasıyla birlikte kale etrafındaki mahallelere dağılmıştır. Hıristiyan Türkmenlerin "Katolik" olduğu bilinmektedir. Hıristiyan Türkmenlere ait olan ve Almas Mahallesinde bulunan bir kilise halen faaliyettedir. Türkmençe konuşan Hıristiyan Türkmenlerin okuduğu dua kitabı olarak bilinen ve "Taranım" adı verilen kitabın dili de Türkçedir.

Genellikle Müslüman olan Türkmenler arasında hem Şii hem de Sünni mezhebine bağlı topluluklar bulunmaktadır. Türkmenler hemen her bölgede Şii ve Sünni olarak bir arada yaşamakta, oranları bölgelere göre farklılık gösterebilmektedir. Ancak Türkmen kimliğine bakıldığında mezhepsel aidiyetin ön planda olmaması nedeniyle, Türkmenlerin mezhepsel yapıları ve yerleşim bölgeleri arasında net bir dağılım vermek tutarlı olmayacaktır. Bunun yanı sıra Bektaşilik geleneğini sürdüren Türkmen yerleşim yerleri de vardır. Türkmen Şiilerin de eskiden Alevi olup, sonradan Şiileştikleri birçok kaynakta yer almaktadır.¹¹ Özellikle Telafer, Kerkük'e bağlı Tazehurmatu ve Tuzhurmatu'da Alevi-Bektaşî Türkmenlerin varlığından söz etmek mümkündür. Telafer'de 1940'lara kadar cami olmadığı ve hatta Kerkük'ün Tisin semtinde Saddam rejimi tarafından yıkılmadan önce bir Bektaşî Tekkesi bulunduğu bilinmektedir. Telafer'de Kızıl Deli Ali Sultan Tekkesi bulunmaktadır. Sünni Türkmenlerin

¹¹ C.J. Edmonds, "Kürtler, Türkler ve Araplar: Kuzey-doğu Irak'ta siyaset, seyahat ve inceleme (1919-1925)", Çev. Serdar Şengül – Serap Ruken Şengül, Avesta Yayınları, İstanbul, 2003, s. 349-369.

birçoğu Hanefî mezhebine bağlı olmakla birlikte, Erbil'de yaşayan Türkmenlerin çoğunun Şafîî mezhebine bağlı olduğunu ifade etmek mümkündür. Diğer taraftan Sünnî Türkmenlerde tarikat mensubiyetinin de yaygın olduğu söylenebilir. Nakşibendi, Kadiri ve Rufai tarikatları en yaygın tarikatlar olarak bilinmektedir. Kerkük'te ve diğer Türkmen bölgelerinde bu tarikatların tekkeleri bulunmaktadır.

Buradan hareketle Türkmenlerin dini inanç bakımından kuvvetli hissiyata sahip oldukları, muhafazakar, gelenek ve göreneklerine bağlı bir topluluk oldukları söylenebilir. Türkmenlerde dini ibadetlere büyük önem verilmekle birlikte, Türkmenler tarafından yapılan/yaptırılan çok sayıda dini eser olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu bağlılığın bölgedeki Türk geçmişiyle alakalı olduğu da düşünülmektedir. Örneğin Mevlid okutma geleneğinin ilk çıkış noktasının Erbil olduğu bilinmektedir. Hz. Muhammed'in (Sav.) dünyaya gelişine atfen, Müslümanlar için kutlu bir gün olarak kutlanan Mevlid Kandili, "Mevlid kutlamalarını düzenleyen ilk sultan", "Arap ve acemin mevlid ziyafetini yapan ilk sultan" olarak bilinen Türk hükümdarı Erbil Atabeyi Muzaffereddin Gökbörü (öl.630/1232) tarafından ilk defa resmî hâle getirilmiştir. Önce başşehir Erbil, ardından Musul'da da yapılmış olan bu kutlamaların daha sonra giderek yayıldığı ifade edilebilir. Türkmenlerin tarihte Fuzûlî'nin babası Hille Müftüsü Molla Süleyman gibi birçok din adamı da yetiştirdiği bilinmektedir.¹²

Diğer taraftan üzerinde kimlik tartışması yaşanan Irak'taki halklardan biri olan Şebeklerin Türk kökenli oldukları iddia edilmektedir. Türkmen aşiretlerinden biri olarak ifade edilen Şebeklerin aslen Müslüman olduğu, daha sonra farklı dinlerden alınan öğretilerin bir araya getirilerek farklı bir din anlayışı geliştirmeleriyle, değişikliğe uğradıkları söylenmektedir. Daha çok Musul ve civarında yaşayan Şebeklerin kendilerine özgü bir din kitabı bulunmaktadır. Bu din kitabı sadece Şebek şeyhleri tarafından okunabilmekte ve buna Türkçe bir isim olan "Buyruk" adı verilmektedir.¹³ Hatta bazı kitaplarda Şebeklerin Türkiye'nin güneyinden Irak'a göç ettikleri belirtilmektedir.¹⁴

¹² Abdülkadir Karahan, "Fuzûlî", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fuzuli> (19.09.2020).

¹³ Mustafa Ziya, "Irak Türklerinde Dini İnançlar", Yeniçağ Strateji, 9 Aralık 2005, s. 6

¹⁴ Habib Hürmüzlü ve Ekrem Pamukçu, "Irak'ta Türkmen Boy ve Oymakları", Global Strateji Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2005, s. 79-82.

TÜRKMENLERİN EĞİTİM DURUMU

4

TÜRKMENLERİN EĞİTİM DURUMU

1990'lara kadar kendi dillerinde okuma hakkı bulunmayan Türkmenler, yine de dillerini korumayı başarmıştır. Geçmişten günümüze kadar Türkiye'ye eğitim almaya gelen çok sayıda Türkmen bulunmaktadır. Irak'ta Türkçe eğitimi Irak Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak bütün derslerin tamamının Türkçe olduğu okullarda (Esasi Okul) ve sadece haftada 1 ya da 2 saat Türkçe dersinin verildiği Arapça eğitim veren okullarda (Şumul Okul) yapılmaktadır. Ancak Türkçe eğitim konusunda büyük sıkıntılar yaşanmaktadır. Esas okullara giden Türkmen öğrenci sayısı gittikçe azalmaktadır. Bu duruma ilişkin en büyük etken, Türkçe eğitim alan Türkmen öğrencilerin, Arapça yapılan üniversite sınavında başarısız olmalarıdır. Ayrıca Türkçe okullarda okuyan Türkmen öğrenciler ya Türkiye'ye gelmekte ya da Irak'taki üniversitelerin Türk dili bölümlerini seçebilmektedir.

2013'te Irak Eğitim Bakanlığı'na bağlı Türkmençe Eğitim Müdürlüğü'nün kurulmuş olması, Türkmen eğitimine önemli katkılar yapmış olmakla birlikte, Türkmen eğitiminin derin sorunlarına çözüm bulmakta yetersiz kalmaktadır. Türkmen Eğitim Müdürlüğü'ne göre, Türkmen okullarında kitap sıkıntısı yaşanmaktadır. Okul kitapları öğrencilere zamanında ulaşmamakta, ulaşan kitaplarda baskı ve bilgi yanlışlıkları bulunmaktadır. Ayrıca Türkçe olarak hazırlanan kitaplar, Irak müfredatından geri ve ilkokullardaki kitaplar, Türkmen öğrencilerin anlama ve okuma seviyesine göre yüksek kalmaktadır. Aynı zamanda Türkmen okullarında eğitim malzemesi sıkıntısı bulunmaktadır. Hükümetin Türkmen okullarına gereken yardımı yapmadığı, Türkmen okullarına öğretmen atamadığı bilinmektedir. Öte yandan Türkçe eğitim veren öğretmenlerin de Türkçe seviyelerinin düşük olduğu gözlemlenmiştir. Türkçe eğitim yapan okullarda takviye kursları da yeteri kadar verilmemektedir. Ayrıca öğretmen sıkıntısı nedeniyle birçok Türkmen yerleşiminde Türkçe eğitim yapılamamaktadır.

TÜRKMENLERİN EKONOMİK DURUMU

5

TÜRKMENLERİN EKONOMİK DURUMU

Türkmenlerin temel olarak sosyoekonomik çerçevede şehirde ve köyde iskan edenler olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir. Bu ayrım nedeniyle Türkmenlerin iş imkanları ayrılmaktadır. Şehir merkezlerinde yaşayan Türkmenler daha çok beyaz yaka olarak tabir edilebilecek mühendis, öğretmen, doktor ve memur olarak çalışmakta ancak esnaf olan Türkmenler de bulunmaktadır. Hatta Türkmenlerin yaşadığı birçok bölgede esnafların yoğunluğunun Türkmenlerden oluştuğu görülmektedir.

Kerkük Ticaret Odası başkan ve yardımcısının Türkmenlerden seçilmesi, Türkmenlerin şehrin ekonomik yaşamındaki ağırlığını göstermektedir. Şehrin sahip olduğu petrol kaynaklarının çıkartılması için faaliyet gösteren Kuzey Petrol Şirketi'nde de Türkmenlerin çalıştığı bilinmektedir. Merkez ilçenin dışında Dakuk ve Tazehurmatu nahiyelerinde Türkmenler tarım ile uğraşmaktadır. Zira Tazehurmatu'da özellikle gül, bamyaya ve domates üretilmektedir. Diğer yandan Altunköprü nahiyesinde Dicle Nehri üzerinde balıkçılık yapılmakta ve tarımsal ürün olarak sebze üretilmektedir.

Selahaddin vilayetindeki Tuzhurmatu ilçesi ise Bağdat-Kerkük yolu üzerinde yer alması nedeniyle ülkenin kuzey-güney güzargahında yer almaktadır. Tuzhurmatu'daki nüfus dağılımında görüldüğü üzere esnafların çoğunluğu Türkmenlerden oluşturmaktadır. Ayrıca Tuzhurmatu ilçesinde terzi ve araba tamirciliğinde Türkmenlerin çoğunluğu sağladığı görülmektedir. Bunun yanı sıra öğretmen olan Tuzhurmatuluların vilayetin farklı bölgelerinde de görev aldığı görülmektedir. Tuzhurmatu'ya bağlı Türkmen köylerinde zeytin, pamuk, bakla, soğan, dut, bamyaya, biber, domates ve salatalık yetiştirilmektedir. Buna ek olarak Bastamlı köyünde karpuz, kavun, üzüm ve nar üretilirken Amirli'de dut üretilmektedir. Bunun yanı sıra Dicle nehri üzerinde balıkçılık yapılmaktadır. Ayrıca, neredeyse bütün Türkmen köylerinde hayvancılık yapılmaktadır. Vilayet bazlı olarak incelendiği zaman şehirli nüfusun en yüksek olduğu vilayet Erbil'dir. Hatta Erbil'de artan kiralardan dolayı köylere Türkmenlerin taşınmasından önce tarihi olarak Erbil'e bağlı köylerde Türkmen nüfusu yer almamaktadır. 1996 yılında Erbil'in KDP kontrolüne geçmesiyle köylerdeki Kürtler, Erbil'e taşınmaya başlamıştır. Bu nedenle Erbil ticari hayatında Türkmenlerin ağırlığı azalmıştır. Ancak Erbil'in en eski yerleşim bölgesi olan Kale'nin etrafındaki dükkanlar hala Türkmenlere aittir.

Ninova vilayeti de Kerkük ile benzer şekilde şehirli ve köylü Türkmenlerin bir arada yaşadığı bir vilayettir. Zira vilayetin merkezi olan Musul ilçesi tarihi olarak Anadolu ile ticaret hattı üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle Musul'da ticaretin geliştiği görülmektedir. Merkeze bağlı köyler ve Telafer ilçesinde yaşayan Türkmenlerin ise genellikle hayvancılık ve tarımla uğraştığı görülmektedir. Verimli topraklara sahip Telafer, "Irak'ın buğday ambarı" olarak bilinmektedir. Ancak Telafer'de tahıl grubunun ötesinde Irak'ta stratejik ürünler olarak değerlendirilen nar, incir, zeytin ve narenciye de üretilmektedir. Buna ek olarak Türkiye'ye en yakın Türkmen bölgesi olan Telafer, coğrafi konumu itibarıyla doğu-batı ve kuzey-güney geçiş güzergâhı üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle Ovaköy Sınır Kapısı'nın açılması Telafer'in tarım harici potansiyelini de doldurmasına neden olacaktır.

Diyala'nın Kifri, Bakuba Beledruz, Hanekin ve Mukdadiye ilçelerinde yaşayan Türkmenlerin öncelikli geçim kaynağını tarım oluşturmaktadır. Hurma ve narenciye üretilmesinin yanı sıra küçükbaş hayvancılığı ve kümes hayvancılığı yapılmaktadır. Ayrıca vilayetin İran sınırında olması nedeniyle sınır ticareti yapılmaktadır.

TÜRKMENLERDE SOSYAL VE SİYASAL ÖRGÜTLENME

6

TÜRKMENLERDE SOSYAL VE SİYASAL ÖRGÜTLENME

Irak Türkmenlerinin sosyal ve siyasal örgütlenmesine ilişkin bir yapılanmaya 1960'a kadar rastlamak mümkün değildir. 1959'da Türkmenlere yönelik yapılan Kerkük Katliamının ardından Türkiye'de kurulan Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nden sonra Bağdat'ta 1960'da Kardeşlik Ocağı kurulmuştur. Kardeşlik Ocağının genel amacı kültürel ve sosyal çalışmalar yapmak olsa da siyasi bir kuruluş gibi algılanmış ve Irak'taki rejim Türkmenlerin tek kuruluşunu hedef haline getirmiştir. Bu kuruluşun dışında Irak'ın kuzeyinde güvenli bölgenin oluştuğu 1991'e kadar örgütlü bir Türkmen kuruluşunun varlığından söz etmek pek mümkün olmayacaktır. 1980'de Suriye'de Türkmen Demokratik Örgütü kurulmuş olsa da Irak'taki etkisi sınırlı kalmıştır. 1991'den 2003'e kadar Irak'ın kuzeyindeki güvenli bölgede kurulan Türkmen kuruluşları da tam bir Türkmen örgütlenmesi gerçekleştirememiş ve hatta kendi içerisinde gerginlik ve parçalanmalar yaşamıştır. Bugün gelinen nokta Irak'taki Türkmen örgütlenmelerinde tarihsel travmaların bıraktığı izlerle birlikte, Irak'taki rejimlerin uygulamaları, iç dengesizlikler, sosyal hayatın örgütsel yaşama yatkın olmaması gibi sebepler, Türkmen örgütlenmelerinin kısır kalmasına yol açmış olabilir. Bu noktada 2003 sonrası Irak'ta ortaya çıkan yeni durumu takiben, Türkmenlerin kendini tanıma çabasında oldukları ve gerçek örgütlenmelere doğru yol aldıkları görülmektedir.

Tarihsel Travmalar

Iraklı Türkmenleri yaşadıkları topraklardaki hakim konumlarını, Osmanlı Devletinin parçalanması sonrasında kaybetmiş, Irak Devleti'nin kurulmasıyla birlikte bu durumdan olumsuz etkilenmeye devam etmişlerdir. Uzun süre Türkiye'ye kavuşma hayali kuran Irak'taki Türk halkı, Musul vilayetinin İngiliz hakimiyetindeki Irak topraklarına bırakılmasını içeren, 5 Haziran 1926 tarihli Ankara Anlaşması'nı imzalamıştır. Ankara Anlaşması, 18 Temmuz 1926 tarihli Resmi Gazete'de (Resmi Ceride) yayınlanarak yasalaşmıştır.¹⁵ Türkmenler, Türkiye'den ayrı kalınca içte kapanmış ve daha çok dil, kültür, gelenek ve

nüfuslarını koruma çabasına girişmiş, kimliğine doğrudan bir tehdit gelmemesi için kimliğini dışa vurmadan çekinmiştir. Türkmen kimliği, Türklüğe vurgu yapmaya başladığı andan itibaren Irak tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve baskı görmüştür. Irak Devletinin kuruluşundan bugüne kadar Türkmenler, katliamlara kadar varan birçok talihsiz olay yaşamış ve bu olaylar Türkmen toplumunda travmalara yol açmıştır. 1920'den günümüze kadar devam eden bu şiddet uygulamalarında Türkmenlerde en çok iz bırakan olaylar, 1959 Kerkük Katliamı ve 1980'de Türkmen önde gelenlerinin idam edilmesi olmuştur.

Türkmenlere yönelik sistemli saldırıların ilki 1920 yılında bir Türkmen şehri olan Telafer'de meydana gelmiştir. Kaçakaç Katliamı olarak anılan bu olay, İngiliz işgaline karşı direnen vatansever Türkmenlerin yaşadıkları acıları net bir şekilde gözler önüne sermiştir. İngiliz askeri birliklerinin Telafer'e gireceğini öğrenen bölge halkı şehri boşaltarak dağlara kaçmış ve üç ay boyunca dağlarda sıkıntı içinde yaşamıştır. Şehre giren İngiliz askeri ise evlerin boş olduğunu görünce, evleri ve tahıl ambarlarını topa tutarak yıkmıştır. Daha sonra Telaferliler yaşadıkları bölgelere geri dönmüştür. Ancak İngiliz zulmü son bulmamış, Türkmen önde gelenleri tutuklanmış, işkence görmüş ve sürgün edilmiştir. Bu olay Telafer'de derin izler bırakmıştır.¹⁶

Bu tür baskı ve sürgün hareketleri 1924 yılında Nasturi Katliamı olarak anılan olaylarla devam etmiştir. Nasturi Katliamı, İngiltere'nin desteğiyle oluşturulan Levi Ordusunun Irak'ta Türkmenlerin en yoğun bulunduğu bölgeye; yani Kerkük'e sevk edilmesiyle başlamıştır. Halka sürekli sataşan ve kavga çıkaran bu askerlerin esnaf ile çıkan bir kavgasının neticesinde askerlerden biri yaralanmış ve bunun üzerine silahlı olan askerler Kerkük'ün sokaklarında rastgele ateş açmaya başlamıştır. Bu olayda birçok Türkmen katledilmiş ve Türkmenlere ait yüzlerce ev ve dükkan tahrip edilmiştir.¹⁷ Bu olayda yalnızca isimleri bilinen 84 kişi hayatını kaybetmiştir.¹⁸ Ancak hayatını kaybeden Türkmen sayısının en az 200 olduğu kaynaklarda yer almaktadır.¹⁹ 1940'lı yıllara gelindiğinde İkinci Dünya Savaşından sonra Kerkük'te büyük ve acılı bir olay daha yaşanmıştır. Kerkük Petrol Şirketinde çalışan işçiler, ücret, çalışma ve hayat şartlarının düzeltilmesi için şirket yöneticilerine başvurmuş, isteklerinin ciddiye alınmadığını gören işçiler, dilekçe, gazete gibi araçları kullanarak durumu protesto etmiştir. Bu doğrultuda işçiler Temmuz 1946'da topluca işi bırakmıştır. İşçiler Gavurbağı denen bir meydana her akşam toplanmaya başlamış; ancak bölge polis tarafından kuşatılmıştır. İşçileri dağıtmaya çalışan polisler, işçilerin dağılmayacağını anladıkları anda işçileri silahlarla taramaya başlamıştır. Bu olayda da birçok Türkmen yaşamını yitirmiştir.²⁰

Türkmen tarihine damgasını vuran ve dünyanın belki de en kanlı katliamı 14 Temmuz 1959'da yaşanmıştır. Irak'ta 1958 yılında Tümgeneral Abdülkerim Kasım kraliyet rejimini devirmiş ve cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu olay yaklaşık 40 yıl boyunca eziyet çeken Türkmenler için bir umut olmuş ve cumhuriyetin kuruluşunun birinci yılında, başlarına gelecek olaydan haberleri olmayan Türkmenler kutlama hazırlıkları yapmaya başlamıştır. Bu katliamın önceden planlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Zira rejimin kollayıcılığı altında birtakım ön hazırlıklar yapılmış, Kerkük Belediye Başkanlığı'na

¹⁶ Resmi Ceride, 18 Temmuz 1924, Sayı:423.

¹⁶ Suphi Saatçi, Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2003, s. 207.

¹⁷ Ekrem Pamukçu, "Irak Türklerine Uygulanan Katliamlar", Kerkük dergisi, Özel Sayısı, Temmuz 1999, sayı. 25, s.4.

¹⁸ İsimler için bkz. Şemsettin Küzesi, "Kerkük Soykırımları", Teknoed Yayınları, Ankara, 2004, s.42-46.

¹⁹ Liam Anderson ve Gareth Stansfield, "Crisis in Kirkuk: The Ethnopolitics of Conflict and Compromise" (Kerkük'te Kriz: Etnopolitik Çatışma ve Uzlaşının Etnopolitikası), University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2009, s. 63.

²⁰ Şevket Koçsoy, "Irak Türkleri", Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991, s. 128.

yıllarca Moskova'da eğitim görmüş, radikal komünist olan Maruf Berzenci getirilmiştir.²¹ Katliam öncesi Irak Türklerinin önde gelenlerinin birçoğu tutuklanarak tecrit kamplarına gönderilmiştir. Şölen hazırlıklarında olan Türkmenler aleyhine Kürt ve Komünist kuruluşların militanları tarafından çeşitli sloganlar atılmış ve karşılık veren Türkmenlere ateş açılmaya başlanmış, ilk olarak Türkmenlerin oturduğu kahvehane saldırıya uğramış ve kahvehanenin sahibi öldürülmüştür. Geçit töreni yapan Türkmenler otomatik silahların taramasıyla dağılmaya başlamış ve bunun üzerine sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. Daha sonra Türkmenlerin ileri gelenleri evlerinden alınarak Kerkük Kışlasına götürülmüş, burada kurulan sözde Halk Mahkemelerinde, Türkmenler, 5-10 dakika içinde yargılanarak kurşuna dizilmiştir. Türkmenlerin en büyük liderlerinden biri olan Ata Hayrullah ve kardeşi Albay İhsan Hayrullah da katliamda öldürülmüş; ayrıca Türkmenlere ait mağaza, dükkân, ticaret merkezleri ve evler yağmalanmıştır. Katliam tam üç gün sürmüştür. 21 Temmuz 1959 tarihli New York Times gazetesinde Kerkük'te meydana gelen olaylarla ilgili "Bağdat'ın 150 mil kuzeyinde olan Kerkük'ün çoğunluğu nispeten müreffeh Türkmenlerden oluşmaktadır. Eyleme, çeşitli silahlarla donatılmış sivil Kürtler ile legal orduyla işbirliği içerisinde olan Komünist ağırlıklı Halkın Direniş Grubu katılmıştır. Bağdat'taki diplomatik kaynaklara göre, Kerkük'te Türkmen toplumunun ileri gelenleri, evlerinden dışarı çıkarılarak öldürülmüşlerdir. Şehirde etnik tansiyon yükselmiştir. Çünkü "Kürtler Komünizm yanlıysken, Türkmenler değildir" haberi yer almıştır.²²

Türkmenlere uygulanan şiddet olayları bunlarla sınırlı kalmamış, Saddam Hüseyin rejiminde de Türkmenlere yönelik katliamlara varan uygulamalar yapılmıştır. Bu uygulamaların en başında 1991 Altunköprü ve 1996 Erbil katliamı olmuştur. Bunların en önemlisi 1980'de Türkmen liderlerin şehit edilmesidir. 1980 yılında Türkmen önde gelenleri Necdet Koçak, Abdullah Abdulrahman, Adil Şerif idam edilmiş, Rıza Demirci de işkenceden dolayı hayatını kaybetmiştir. Bu idamların ardından Türkmenler arasında yükselen milli kimlik bilinci yeniden düşüşe geçmiş ve bu bilinci ayakta tutacak öncü kişilerin ortaya çıkmamasına neden olmuştur. Diğer bir yandan 1991 Altunköprü ve 1996 Erbil

²¹ İzzettin Kerkük, "Kerkük Hatıralarım XII", Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, 11 Nisan 2013, <http://www.irakturkleri.org/makalegoster.php?makale=74>, (E.T. 1 Nisan 2020)

²² Ramazan K. Kurt, "Kerkük İkinci Çanakaledir", Ortadoğu Gazetesi, 11 Ocak 2007.

katliamları Türkmen milli bilincine zarar verilmesi için Baas rejiminin uyguladığı katliamlara örnek oluşturmaktadır. Ayrıca rejim tarafından uygulanan asimilasyon politikaları bu anlamda etkili olmuştur. Türkmenlerin, ev ve arsaları zorla ellerinden alınırken, Türkmenlerin gayrimenkul alması yasaklanmış, isimlerini Arap olarak değiştirmeyen birçok Türkmen, devlet kurumlarında işe alınmamıştır.

1991'de de Altunköprü Katliamı olarak tarihe geçen olay, Türkmenlerde derin izler bırakmıştır. Türkmenler yaşadıkları coğrafyanın gereği hem Kürtler ve Araplar arasında tampon bölge oluşturmuş, hem de Saddam'ın Irak'ın kuzeyindeki Kürt grupları bastırmak için yapmış olduğu hareketlerde hedef haline gelmiştir. İşte Altunköprü'de yaşananlar da bunun bir örneğidir. 1991'de Körfez Krizinden sonra Irak'ın kuzeyinde ve güneyinde meydana gelen güç boşluklarından faydalanarak kuzeyde Kürt gruplar güneyde Şii gruplar ayaklanmış, Kürt gruplar Saddam güçlerinin Bağdat'ta toplanmasını fırsat bilerek, Kerkük'e girmiş ve peşmergeler şehre hakim olmuştur. Ancak Saddam'ın ordularının yeniden toparlanarak Kerkük'e doğru ilerlemesi sonucu bölgede yaşayan Türkmen halka baskı yapılmış ve birçok kişi hayatını kaybetmiştir. Saddam güçlerinin Kerkük'e doğru ilerlemesinin ardından peşmergeler Erbil'e ve dağlara doğru kaçmaya başlamış, Kerkük'ü alan Saddam güçleri Erbil'e doğru ilerlemeye başlamıştır. Erbil ile Kerkük arasında kalan Altunköprü halkı bu sırada peşmergeler ve Saddam'ın ordusu arasında kalmış, ordu Kerkük'ten kaçanları yakalamaya çalışmıştır. Bu sırada olaylarla hiçbir ilgisi olmayan birçok Türkmen hayatını kaybederken, birçoğu da yakalanmış ve toplu olarak idam edilmiş, hapse atılmıştır.²³

1991'den sonra Türkmen siyasi hareketlerinin Irak'ın kuzeyinde taban kazanması, saldırıların hedefini siyasi kuruluşlara yöneltmiştir. 2003'e kadar Türkmen siyasi kuruluşlarına yönelik birçok saldırı gerçekleştirilmiştir. Bunun en net örnekleri 1996, 1998 ve 2000'de Irak Türkmen Cephesi'ne yönelik saldırılardır.²⁴ ABD ve koalisyon güçlerinin işgali altındaki topraklarda saldırılar hız kesmemiş, üstüne üstlük toplu uygulamaların yanında münferit cinayetler işlenmeye devam etmiştir. Saldırıları bu kez, ITC mensuplarına ve Türkmen kanaat önderlerine yönelmiştir. 2003'ten günümüze kadar başta Mustafa Kemal Yayçılı,²⁵ Yavuz Efendioğlu,²⁶ Amir Selbi,²⁷ Yaşar Cengiz,²⁸ General Adnan Abdurrezzak,²⁹ Albay Sabah Karaaltun,³⁰ Ali Haşim Muhtaroglu,³¹ Ahmet Koca³² ve Münir Kafili³³ olmak üzere onlarca Türkmen kanaat önderi öldürülmüştür.

²³ Erşat Hüzmülü, "Türkmenler ve Irak", Kerkük Vakfı, İstanbul, 2003, s. 68.

²⁴ Necati Özfatura, "Kuzey Irak'ta Neler Oluyor?-2", <http://www.turkiyegazetesi.com/makaledetay.aspx?ID=75790>, Erişim: 22 Nisan 2010.

²⁵ "Kerkük'te Türkmen lider öldürüldü", Hürriyet, 14 Mayıs 2004, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/kerkukte-turkmen-lider-olduruldu-225648>, (E.T. 1 Nisan 2020)

²⁶ "Irak'ta Türkmen lidere suikast", Milliyet, 23 Kasım 2009, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/irak-ta-turkmen-lidere-suikast-1165227>, (E.T. 1 Nisan 2020)

²⁷ "Amir Muhammed Selbi'ye silahlı saldırı" Demirören Haber Ajansı, 14 Mart 2011, <https://www.dha.com.tr/dis/amir-muhammed-selbiye-silahlı-saldiri/haber-148063>, (E.T. 1 Nisan 2020)

²⁸ "Şehit Yaşar Cengiz Kerkük'te Anıldı", Türkmeneli Televizyonu, 8 Aralık 2018, <http://turkmenelitv.com/haberler/turkmeneli/item/21275-sehit-yasar-cengiz-kerkuk-te-anildi.html>, (E.T. 1 Nisan 2020)

²⁹ "Turkey condemns killing of Iraqi Turkmen general in Kirkuk" (Türkiye Irak Türkmeni generalin Kerkük'te öldürülmesini kınıyor), Anadolu Ajansı, 6 Eylül 2012, <https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-condemns-killing-of-iraqi-turkmen-general-in-kirkuk/338348>, (E.T. 1 Nisan 2020)

³⁰ "Albay Sabah Karaaltun şehitler kervanına katıldı", Biz Türkmeniz, 3 Haziran 2005, <http://www.bizturkmeniz.com/tr/index.php?page=article&id=5992>, (E.T. 1 Nisan 2020)

³¹ "Türkmenlere hain saldırı 13 ölü", Yeniçağ Gazetesi, 25 Haziran 2013, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/turkmenlere-hain-saldiri-13-olu-85835h.htm>, (E.T. 1 Nisan 2020)

³² Agy.

³³ "Münir Kafili'nin cenazesi toprağa verildi", Anadolu Ajansı, 24 Haziran 2014, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/munir-kafilinin-cenazesi-topraga-verildi/148353>, (E.T. 1 Nisan 2020)

Irak'taki Türkmen tarihine kısa bir göz atıldığında, doğrudan tehdide karşı bir tepki verdikleri ve örgütlenmeye başladıkları görülmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi Türkmenlerin Irak'ta 1960'a kadar herhangi bir kuruluşu olmamıştır. Ancak Türkmenler yerel ve yasadışı örgütlenmelerle kendilerine yapılan haksızlık ve baskılara karşı mücadele etmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Lozan Konferansının yapıldığı dönemde Türkmenler Musul'un Türkiye'de kalması için çalışmalar yapmış ve bu sırada Türkmenlere yönelik Nasturi Katliamı gerçekleşmiştir. Hatta 1925'te Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Kerkük'te büyük mücadeleler veren aşiret liderlerinden Seyid Muhammed Cebbari'ye çalışmalarından dolayı destek mektubu göndermiştir.³⁴

1931'de Irak'ta çıkarılan yerel diller yasasına göre, başta Erbil ve Kerkük olmak üzere tüm Türkmen bölgelerinde Türkçe yargılamanın yapılması ve Türkçe eğitim verilmesi kararlaştırılmıştır.³⁵ Ancak yönetimin bunu kaldırması üzerine öğrenci ayaklanmalarının yaşandığı, öğretmenlerin toplu protesto gösterileri yaptıkları ve Türk aydınların yönetime karşı mücadele ettikleri bilinmektedir. Başka bir örnek de Kerkük Petrol Şirketi çalışanlarının 1946'daki Gavurbağı katliamına yol açan gösterileridir. Bu gösteriler, Türkmen işçilerin hakları çiğnenerek yerlerine Kürt, Asuri ve Ermeni işçilerin yerleştirilmesine karşı çıkmak amacıyla yapıldığı bilinmektedir. Yaklaşık 5 bin kişinin katıldığı gösterilerde sosyal ve ekonomik şartların da iyileştirilmesi istenmiştir.³⁶ 1959'daki Kerkük Katliamından sonra da Türkmenlerin mücadelesi devam etmiş, ancak örgütlü bir mücadeleye dönüşmesi fikri benimsenmiştir. Bunun üzerine önce Türkiye'de 1959'da Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği kurulmuş, sonra da 1960'ta Türkmen Kardeşlik Ocağı kurulmuştur. Kardeşlik Ocağı Irak'taki yönetimin kontrolünde, sosyal ve kültürel faaliyet göstermek amacıyla kurulan bir kuruluş olması rağmen, Türkmen milli bilincinin korunması ve geliştirilmesi noktasında siyasi anlamda da çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak bir Türkmen kuruluşunun varlığına rağmen, Türkmenlerin olaylar karşısında kurumsal faaliyetlerden ziyade yine yer altı çalışmalarıyla örgütlendikleri görülmektedir. 1970'de Kerkük'teki öğrenci ayaklanmaları bunun en güzel örneğidir. Türkmenlere 24 Ocak 1970 tarihinde Irak Devrim Komuta Konseyi tarafından 89 numaralı Türkmenlere Kültürel Haklar başlıklı kararname ile kendi dilleriyle konuşma ve okuma hakkı tekrar verilmiştir.³⁷ Ancak kararnamenin fiili olarak uygulanması konusunda çıkan sorunlar nedeniyle özellikle Kerkük'te büyük protesto gösterileri düzenlenmiştir. Avukat, doktor ve esnaflardan oluşan kalabalık bir grup 5 Ekim 1970'de Türkmenler adına Irak hükümetine bir mektup göndererek haklarının verilmesini talep etmiştir. 1971'de de devam eden gösterilerde, okullar zapt edilmiş ve Irak Milli Eğitim Müdürlüğüne el konulmuştur. Bu tarihten sonra da Türkmenler baskılar karşısında mücadele vermeye çalışmış, mücadele gücü arttıkça gördükleri baskı da artmıştır. Bunun karşılığında 1972'de Türkmen Milliyetçi Hareketi faaliyete geçmiştir. 1980'den sonra birçok Türkmen kanaat önderi Saddam tarafından asılmıştır. Türkmenler Irak içinde örgütlenemedikleri için ülke dışında örgütlenmeye çalışmış ayrıca merkezi yönetimden uzak olarak 1974'te Erbil'de Türkmen Kardeşlik Ocağı açılmıştır. 1980'de Suriye'de Türkmen Demokratik Örgütü kurulmuş, ancak 1985'te faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır.³⁸ Yine 1988 yılında Türkiye'de ilk Türkmen siyasi partisi olarak ifade edebileceğimiz Irak Milli Türkmen Partisi kurulmuştur. 1991'de Irak'ın kuzeyindeki güvenli bölgenin oluşmasının ardından kendini deklare etmiş ve burada faaliyetlerine başlayabilmiştir. Irak'ın kuzeyinde bir yaşam sahasının açılması Türkmenler açısından da faydalı olmuştur. Zira 1991'den sonra Türkmen siyasi örgütlenmelerinde bir hareketlenme yaşandığı

³⁴ Mektup için Bkz. Suphi Saatçi, Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2003, s 196-197.

³⁵ Habib Hürmüzlü, "Irak'ta Resmi Diller Yasası ve Türkmenler", Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM), 16 Haziran 2015, <https://www.orsam.org.tr/tr/irak-ta-resmi-diller-yasasi-ve-turkmenler/>, (E.T. 1 Nisan 2020)

³⁶ Suphi Saatçi, "Gavurbağı Katliamı (12 Temmuz 1946)", Türkmen Basın Ajansı, 15 Temmuz 2019, <https://www.tbajansi.com/gavurbagi-katliami-12-temmuz-1946/>, (E.T. 1 Nisan 2020)

³⁷ Habib Hürmüzlü, "Irak'ta Türkçe Eğitimin Tarihiçesi ve Hukuki Boyutu", 14 Mayıs 2017, Hür Fikirler, <http://afkarhura.com/tr/?p=2517>, (E.T. 1 Nisan 2020)

³⁸ Bilgay Duman, "17. Yılında Irak Türkmen Cephesi ve Irak Siyasetinde Türkmenler", Ortadoğu Analiz, Mayıs 2012, Cilt: 4, Sayı: 41.

görülmektedir. Bu tarihten sonra birçok sivil toplum kuruluşunun yanı sıra 20'den fazla Türkmen partisi kurulmuştur. Ancak bu partilerin yarısından fazlasının, Irak'ın kuzeyindeki Kürt grupların yardımlarıyla ve Türkmen siyasi hayatındaki güç boşluğunu doldurmak amacıyla kurdukları söylenilebilir. Bu durumun önüne geçilebilmesi amacıyla 1994 yılında kendisini "milli çizgi" olarak tanımlayan Türkmen kurum ve kuruluşları bir araya gelerek Irak Türkmen Cephesi'nin kurulması sürecini başlatmış ve ITC'nin kuruluşu 24 Nisan 1994 tarihinde ilan edilmiştir.³⁹

Toplumsal Dinamikler

1926 Ankara Anlaşmasıyla Musul ve Kerkük vilayetlerinin İngilizlerin idaresindeki Irak'a bırakılmasının ardından Türkmenler, kendi vatanlarında yabancı muamelesi görmüş ve bu nedenle kimliklerini koruma çabası içerisine girmiştir. Türkmenler daha önce de değinildiği gibi devletçi bir yapıda olmakla birlikte devletin kurucu ana unsurlarından biri olmaları nedeniyle, devlete isyana başvurmamış, sadece kimliklerini korumaya yönelmiştir. Bu nedenle dinsel ve mezhepsel açıdan Türkmenler arasında farklılıklar olsa da Türkmen üst kimliği daha ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan Türkmenlerin muhafazakar aile yapısı, Türkmenler arasında farklı bir ideolojinin yeşermesine imkan vermemiştir. Özellikle bir dönem Irak'ta oldukça yaygın olan komünizm, sosyalizm gibi akımların Türkmenler arasında taban bulamadığını söylemek mümkündür. Bu durum temel olarak Türkmenlerin toplumsal yapısından kaynaklanmakla birlikte, Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin komünizm karşıtı blokta yer alması, Türkiye'de yaşayan Türkmenlerin eğilimleri gibi faktörler de bahsedilen ideolojilerin Türkmenler arasında yer bulamamasının bir başka nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Türkmenlerin yaşadıkları travmatik olaylarda komünistlerin aktif rol oynaması, Arap Sosyalizmini savunan Baas Partisi'nin Türkmenler üzerindeki baskısı da Türkmenlerin milliyetçi tutum almalarındaki etkenlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Diğer taraftan devlet kurumlarında görevli çok sayıda Türkmen'in bulunması, bu kişilerin Türkmen olmayan bölgelere sürülmesi, yaşadıkları yerlerden uzak kalmaları, Türkmen kanaat önderlerine yönelik gayri insani uygulamalar, toplumun ayakta tutulmasında özellikle gençler ve kadınlar üzerine büyük yük yüklemiştir. 1930'lardan bu yana devam eden göç hareketleri de gençler ve kadınlar üzerindeki yükü arttırmıştır. Bu nedenle geçmişten günümüze kadar Türkmen hareketlenmelerine bakıldığında Türkmen gençlerinin önemli roller üstlendikleri söylenebilir. Özellikle 1950'lerden sonra Türkmen Öğrenci Birliklerinin Türkmen siyasi hayatının şekillendirilmesinde ve Türkmen mücadelesinde önemli yeri olmuştur. Türkmen şuurun en derin yarısı olarak karşımıza çıkan 1959'daki Kerkük Katliamından sonra Türkmen öğrenci hareketleri hız kazanmış, bir grup milliyetçi Türkmen genci Irak'ta Türkmen Öğrenci Birliği'ni, Türkiye'de eğitim gören bir grup Türkmen genci de Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'ni kurmuştur. Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin bu tarihten sonra Türkmen siyasetine yön veren en önemli kurumların başında geldiğini ifade etmek mümkündür. Zira özellikle Saddam Hüseyin döneminde birçok Türkmen genci üniversite eğitimini hak etmiş olmasına rağmen, dönemin rejiminin engellemeleri nedeniyle ya üniversite eğitimi alamamış ya üniversitede belli alanlarda okuma izni verilmiş ya da üniversite eğitimi alabilmek için başta Türkiye olmak üzere yurt dışına çıkmak zorunda kalmıştır. Necdet Koçak, Rıza Demirci gibi genç isimler Türkiye'de eğitim gördükten sonra Irak'a dönerek, Türkmen davasına yön vermeye çalışmış ve genç yaşta rejimin hedefi haline gelmişlerdir. Türkmen genç aydınların hedef alınması ve özellikle eğitime darbe vurulması, liderlik potansiyeli taşıyan Türkmenlerin siyaset sahnesine çıkmasındaki en büyük engeller olarak tanımlanabilir. 1980'de Albay Abdullah Abdurrahman, Necdet Koçak, Rıza Demirci ve Adil Şerif'in "Türkmen olmak suçundan" idam edilmesi⁴⁰ Türkmen örgütlenmesi noktasındaki en büyük travmalardan biridir.

³⁹ Agm.

Buradan hareketle Türkmen örgütlenmelerine bakıldığında yaşanan bu travmaların oldukça etkili olduğu, yaşanan hemen her büyük olaydan sonra Türkmenlerin bir hareketlenme içine girdiği, örgütlenme çabalarını arttırdıkları görülmektedir. 1959'da Kerkük Katliamının ardından ortaya çıkan Türkmen Kardeşlik Ocağı ve Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Türkmenlerin kendi dillerinde eğitim yapma haklarını ellerinden alan yönetimin uygulamasının ardından ortaya çıkan 1972'deki Türkmen Milliyetçi Hareketi, 1980'de Türkmen liderlerin asılmasından sonra kurulan Türkmen Milli Demokratik Örgütü örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca Türkmen Milli Demokratik Örgütü Irak Ulusal Demokratik Cephesi'ne katılmıştır.⁴¹ Bu durum Türkmen siyasi yapılanmasının Baas rejimine muhalif yapılar ile işbirliği yapmasına ve Türkmen siyasetinin düzey değiştirmesine neden olmuştur. Diğer taraftan ortaya çıkan bu kuruluşların yapısal temelleri olduğu, ancak yaşananlara bir tepki olarak kendilerini ifşa ettikleri söylenebilir. Yine de rejimin uygulamaları nedeniyle yeterince etkili olabildiklerini söylemek güçtür.

Irak İç Siyasetinin Etkisi

Türkmenler tarih boyunca Irak'taki yönetimler tarafından dışlanmış, baskıya uğramış ve hatta yok edilmeye çalışılmıştır. Türklerin birtakım kültürel hakları her ne kadar bazı kanuni güvencelerle koruma altına alınmış olsa da uygulamada durum Türkmenlerin aleyhinde olmuştur. Irak Devleti kurulduktan sonra Irak'taki Türklere "Iraklılık" bilinci ve bununla birlikte "Araplık" şuuru benimsetilmeye çalışılmıştır. Irak Hükümeti 1930-1931 ders yılında Kerkük şehir merkezi dışındaki ilkokullarda Türkçe öğretimini yasaklamış ve Kerkük'te bırakılan birkaç okulda ise Türkçe, yabancı bir dil gibi haftada bir saate indirilmiştir. 1937 yılında Bağdat yönetimi bunu da kaldırmıştır.⁴² Bununla birlikte Türk asıllı memurların, Türk olmayan bölgelere sürülerek, o bölgelerde görev yapmaları sağlanmış ve böylece ortak Türklük bilincinden uzak kalmaları hedeflenmiştir. Kerküklü bir Türkmen olan, ancak hayatının büyük kısmını görev gereği Bağdat'ta geçiren ve 2003'ten sonra devraldığı görevini 2006'da bırakan Irak Danıştay eski Başkanı İsmet Abdülmecid, Türkmen olduğunun bilinmesine rağmen, görevde bulunduğu süre içerisinde hiçbir Türkmen ile Türkmençe konuşmadığını, Türkmen kimliğini ortaya koyacak hareketlerden kaçındığını, böyle bir harekette bulunması durumunda üst makamlara şikayet edilebileceğini ve bunun birçok örneğine tanık olduğunu ifade etmiştir.⁴³

1940'larda Kerkük Petrol Şirketi'nin Türkmen çalışanları işten çıkartılarak yerlerine Hıristiyanlar ve Ermeniler yerleştirilmiş, üst düzeyde Türkmenlere ya hiç görev verilmemiş ya da etkisiz kalmaları sağlanmıştır. Haklarının çiğnenmesi karşısında demokratik haklarını kullanan Türkmenler de rejim tarafından cezalandırılmıştır. 1946'daki Gavurbağı Katliamı bunun bir örneğidir.

Yine 1970'lerde Türkmenlere ve bazı azınlıklara kanuni olarak kültürel ve sosyal haklar verilmiş olsa da uygulamaya geçirilmemiş, sonradan tamamen iptal edilmiştir. 1970'lerin ortalarında Kerkük'e yönelik Araplaştırma politikaları hız kazanmış, birçok Türkmen yerinden edilerek Irak'ın güneyindeki vilayetlere gönderilmiştir. Hatta Kerkük'ün ismi Tamim olarak ve idari sınırları değiştirilmiş, özellikle Tuzhurmatu, Kifri gibi Türkmenlerin çoğunlukta yaşadığı yerler idari olarak başka vilayetlere bağlanmıştır. Böylece Türkmenlerin bir arada yaşama olanakları zayıflatılmıştır. Hatta 1977'de Orta-

⁴⁰ "Irak Türkmen Liderlerinin Aziz Hatırasına: 16 Ocak Türkmen Şehitleri Günü", 16 Ocak 2020, Qırım Haber Ajansı, <https://qha.com.tr/haberler/irak-turkmen-liderlerinin-aziz-hatirasina-16-ocak-turkmen-sehitleri-gunu/145461/>, (E.T. 15 Nisan 2020)

⁴¹ "Irak Türkmenlerinin Siyasi Yapılanma Geçmişi", Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı, http://turkmeneli.org.tr/siyasi_yapi.html, (E.T. 15 Nisan 2020)

⁴² Saatçi, Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003, s 207.

⁴³ Irak Danıştay eski Başkanı İsmet Abdülmecid ile Mülakat, 15 Nisan 2010.

doğru'nun en büyük ilçesi olan ve Türkmenlerin yaşadığı Telafer'in vilayet olmasına yönelik bir karar çıkarılsa da uygulanmamış, böylece bir Türkmen şehrinin ortaya çıkması engellenmiş ve Telafer baskı altında tutulmuştur. Bunun dışında Telafer'de Türkmenlerin arazileri bazı Arap aşiretlere verilmiştir.

Son olarak Türkmenlerin milli kimlik unsurunu ön planda tutan bir kuruluş kurmalarının çok mümkün olmadığı ifade edilebilir. Diğer taraftan "particilik" Türkmenler arasında olumsuz algılamalara neden olmaktadır. Baas Partisi ve Irak'taki Komünist Partisi'nin Türkmenlere yönelik uygulamaları, Türkmenlerin bilincinde partilere yönelik bir ön yargıya neden olmuş ve particilikten son döneme kadar uzak kalmışlardır. Parti denilince Türkmenlerin zihninde ilk akla gelen olgunun Baas olduğu, bu yüzden Türkmen halkın partilerden uzak durduğu, Türkmen partilerin de taban bulmakta zorlandığı ifade edilmektedir.

TÜRKMEN SİYASİ ÖRGÜTLENMELERİ

7

TÜRKMEN SİYASİ ÖRGÜTLENMELERİ

Irak'ta Türkmen siyasi hayatı geçmişinin, bir siyasi hareket için çok yeni olduğunu söylemek mümkündür. Daha önceki bölümde de belirtildiği gibi 1980'de Suriye'de kurulan Türkmen Milli Demokratik Örgütü, Türkmenlerin ilk siyasi hareketi olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak bu örgüt varlığını çok kısa sürdürebilmiş, 1985 yılında feshedilmiştir. Daha sonra 1988'de Türkiye'de kurulan ancak 1991'de kendini deklare edebilen Irak Milli Türkmen Partisi ilk Türkmen partisi olarak ifade edilebilir. Irak Milli Türkmen Partisi'nin ardından birkaç Türkmen partisi daha kurulmuş, ancak bu dağınıklığın önlenmesi amacıyla, 1995 yılında Irak Türkmen Cephesi (ITC) kurularak, Türkmen partilerinin bir çatı altında bir araya getirilmesi hedeflenmiştir. Kuruluş aşamasında Irak Milli Türkmen Partisi, Türkmeneli Partisi, Türkmen Bağımsızlar Hareketi, Türkmen İslami Hareketi ile Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı ve Türkmen Kardeşlik Ocağı bir araya getirilmiş ve ITC oluşturulmuştur. Ayrıca daha sonra ismi Türkmen Milli Meclisi olarak değiştirilen ve Türkmenlerle ilgili konuların tartışılarak Irak Türkmen Cephesi için bir yol haritası sunan Türkmen Milli Şurası kurulmuştur. Günümüzde ise ITC halen Türkmenlerin en büyük siyasi organizasyonu olarak varlığını korurken, 2003 sonrası dönemde de birçok Türkmen partisi kurulmuştur. Ayrıca ITC'nin 2008'de kendini siyasi parti olarak ilan etmesinin ardından, ITC içerisinde yer alan bazı partiler, cepheden ayrılarak, bağımsız olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Buradan hareketle Türkmen siyasi kuruluşlarını "milliyetçi, İslamcı ve ulusalcı" olarak ayırmak mümkündür. Milliyetçi partileri ITC çizgisinde olan ve Türkmen kimliğini ön planda tutan, ancak Iraklı kimliğine de sahip çıkan partiler olarak tanımlamak mümkünken, İslamcı partilerin dini ve mezhepsel kimliğe daha fazla önem verdiklerini söylemek mümkündür. Öte yandan Türkmen halkının büyük bölümü ve Türkmen siyasetçiler tarafından "kukla, tabela ya da karton partiler" gibi isimlerle adlandırılan Kürt gruplarla işbirliği yapan partiler ise kendilerini "ulusalcı" olarak tanımlamakta ve Türkmenlerin yararına olabilecek her grupta işbirliği yapabileceklerini, Kürtlerin de Araplar gibi Irak halkının bir parçası olduğunu, Türkmenlerin Kürtlerle aynı kaderi paylaştığını ifade etmekte, aynı zamanda Türkmen meselesinin Irak içerisinde çözülmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Türkmen siyasi hareketleri arasında söylem farklılığı olsa da ortak noktanın Türkmen milli kimliğinin korunması, yükseltilmesi ve demokratik değerler doğrultusunda siyasi, kültürel, sosyal ve ekonomik haklarının güvenceye alınması olduğu ifade edilebilir. İdeolojik anlayış konusunda da çoğu parti ortak söyleme sahiptir. "Dil, din, vatan" kavramları ortak noktayı oluşturmakla birlikte, özellikle ITC içerisinde olan ya da ITC'den ayrılan kişiler tarafından kurulan partilerin söylem farklılığı bulunmamakta, kişisel görüş farklılıkları ve anlaşmazlıkları nedeniyle farklı partilerin ortaya çıktığı düşünülmektedir.

Hem Irak içerisinde hem de uluslararası platformda Irak'ta Türkmen varlığı göz önünde tutulduğunda akla gelen ilk kuruluş ITC'dir. ITC dışındaki Türkmen partilerinin Irak siyasetinde aktif rol oynadıklarını söylemek mümkün değildir. Zira birçok parti ya daha önce ITC içerisinde yer almış ya da ITC'den ayrılan ve ITC içerisinde etkin olan kişiler tarafından kurulmuştur. Bu partilerin çoğu maddi imkansızlıklarla uğraşmaktadır. Bu nedenle çoğu partinin örgütlenmesi siyasi büro dışında çok zayıftır. Örneğin 20 civarında Türkmen partisi olmasına rağmen, sadece 3-4 tanesinin gençlik kolları aktif olarak faaliyet göstermektedir. Irak'ta faaliyet gösteren Türkmen partileri kayıt numaraları sırasına göre şu şekildedir:

IRAK'TAKİ TÜRKMEN SİYASİ PARTİLERİ

"Partiler tescil numaralarına göre sıralanmıştır."

TESCİL NO
11
PARTİ
IRAK TÜRKMEN ADALET PARTİSİ
GENEL MERKEZ
KERKÜK
PARTİ BAŞKANI
SABAH HACIOĞLU

TESCİL NO
36
PARTİ
TÜRKMEN KALKINMA PARTİSİ
GENEL MERKEZ
ERBİL
PARTİ BAŞKANI
MUHAMMED SADETTİN ENVER

TESCİL NO
37
PARTİ
TÜRKMEN REFORM PARTİSİ
GENEL MERKEZ
ERBİL
PARTİ BAŞKANI
ABDULKADİR BEZİRGAN

TESCİL NO
57
PARTİ
TÜRKMEN MEDENİ HALK PARTİSİ
GENEL MERKEZ
KERKÜK
PARTİ BAŞKANI
TURHAN MIZHIR HASAN

TESCİL NO
59
PARTİ
TÜRKMEN KARAR PARTİSİ
GENEL MERKEZ
KERKÜK
PARTİ BAŞKANI
ABDULKERİM MUSTAFA

TESCİL NO
62
PARTİ
IRAK TÜRKMEN CEPHESİ
GENEL MERKEZ
KERKÜK
PARTİ BAŞKANI
HASAN TURAN

TESCİL NO
63
PARTİ
TÜRKMENELİ PARTİSİ
GENEL MERKEZ
KERKÜK
PARTİ BAŞKANI
RİYAZ SARIKAHYA

TESCİL NO
66
PARTİ
TÜRKMEN MİLLİYETÇİ HAREKETİ
GENEL MERKEZ
KERKÜK
PARTİ BAŞKANI
HÜSAMETTİN BEYATLI

TESCİL NO
147
PARTİ
TÜRKMEN İRADE PARTİSİ
GENEL MERKEZ
KERKÜK
PARTİ BAŞKANI
JALE NEFTÇİ

TESCİL NO
183
PARTİ
IRAK TÜRKMEN İSLAMİ BİRLİĞİ
GENEL MERKEZ
KERKÜK
PARTİ BAŞKANI
CASİM MUHAMMED CAFER

TESCİL NO
186
PARTİ
IRAK TÜRKMEN KULTULUŞ CEPHESİ
GENEL MERKEZ
NİNGOVA
PARTİ BAŞKANI
SABİT BİŞAR

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
مركز دراسات الشرق الأوسط
Center for Middle Eastern Studies

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA
TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞI

Irak Türkmen Cephesi

Kuruluşundan itibaren Irak'taki faaliyetlerini aktif bir biçimde sürdüren Irak Türkmen Cephesi'nin geçmişi ve bugününün bilinmesinin Irak'taki Türkmen siyasetinin daha iyi anlaşılması için incelenecektir. Şubat 1995'te kurulan Irak Türkmen Cephesi (ITC), 24 Nisan 1995'te ilan edilmiştir. Kuruluş ilanı ile birlikte o dönemde Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin Ankara Şubesi Başkanı olan Turhan Ketene ITC Başkanı olmuştur. ITC içerisinde Irak Milli Türkmen Partisi (IMTP), Türkmen Birlik Partisi (daha sonra adı Türkmeneli Partisi olarak değiştirilmiştir), Türkmen Bağımsızlar Hareketi (TBH), Türkmen Kardeşlik Ocağı (Erbil Şubesi), Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı ile Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği yer almıştır. Üçü siyasi parti, üçü de sivil toplum kuruluşu olmak üzere altı kuruluşu bir araya getiren ITC, çalışmalarını birçok alana yaymıştır. 19 Ağustos 1995'te bir basın bildirisi yayınlayan ITC, kuruluş aşaması, kuruluş amaçları, temel ilkeler ve kuruluş yapısı hakkında geniş bilgiler vermiştir. Bildiride, Körfez Krizi nedeniyle uygulanan ambargonun uzaması ve Kuzey Irak'taki fiili durumun süreklilik kazanması nedeniyle bölgede Türkmenlerin güç duruma düştüğünün altı çizilmiştir. Bu durumun giderilmesi için IMTP'nin, asli görevi olmamakla birlikte, eğitim, kültür, sosyal yardım, radyo ve televizyon gibi hizmetleri de Türkmen halkına sağlamaya çalıştığı ifade edilmiştir. Türkmenlerin ihtiyaçlarının artması ve geniş bir alanda hizmet verilmesi gerekliliğinden dolayı Türkmen siyasi partilerin sayısının arttığı belirtilmiştir, bu siyasi partilerin aynı amaca hizmet etmeye gayret gösterdiği, ancak aralarında koordinasyon bulunmaması sebebiyle, hizmetlerin amacına ulaşamadığı vurgulanmıştır. Bu durumun kuruluşlar arasında sıkıntı yarattığı ve Türkmen halkı adına birden fazla muhatapla karşılaşılan bir durum ortaya çıkardığı ifade edilmiştir. Bildiride bu karmaşayı ortadan kaldırmak ve Türkmenlerin faaliyetlerini bir çatı altında toplamak amacıyla Türkmenler adına faaliyet gösteren kuruluşların anlaşması sonucu, Türkmen Cephesi'nin kurulduğu açıklanmıştır. Buna göre ITC'nin temel ilkeleri şu şekilde belirtilmiştir:⁴⁴

- Türkmenlerin birlik ve beraberliğinin sağlanması,
- Irak'ın toprak bütünlüğü içerisinde Türkmen toplumunun siyasi, hukuki, kültürel ve ekonomik açıdan anayasal haklarının elde edilmesi.

Bu doğrultuda ITC'nin amaçları ise;

- Türkmenlerin yerel ve merkezi yönetimde etkili bir şekilde temsilini sağlamak,
- Türkmenlere yönelik baskı ve tehditleri bertaraf etmek,
- Türkmen halkının ihtiyaçlarını gidermek ve sorunlarına çözüm bulmak,
- Bölgedeki çatışmaların sona erdirilmesine ve sorunların diyalog yolu ile çözümüne katkıda bulunmak,
- Irak'ta insan hak ve özgürlüklerine saygılı, başta Türkmenler olmak üzere Irak halkını oluşturan milletlerin meşru haklarını güvence altına alacak demokratik, parlamenter bir rejimin tesisini sağlamak için Türkmen mücadelesini güçlendirerek devam ettirmek ve daha ileriye götürmek,
- Her türlü kaba kuvveti ve silahlı eylemi reddederek, Türkmen toplumunun hak ve özgürlüklerini elde etmek olarak açıklanmıştır.

⁴⁴ 19 Ağustos 1995 tarihinde ITC Yönetim Kurulu tarafından yayınlanan basın bildirisi.

Erbil'de çalışmalarına başlayan ITC, Iraklı diğer muhalif partiler gibi, güvenli bölge dışında faaliyet gösterme imkanı bulamamıştır. Bu kapsamda ITC'nin etkisi sınırlı kalmakla birlikte, güvenli bölgeye geçiş yapabilen Türkmenler için de bir çekim alanı yaratmış ve başta Kerkük olmak üzere Türkmenlerin yaşadığı Irak'ın diğer bölgelerinden siyasi sürece destek için katılım sağlanmıştır. Görüldüğü üzere Saddam Hüseyin'e muhalif olarak kurulan ITC, çalışmalarını da Iraklı diğer muhalif kuruluşlarla birlikte yürütmüş ve Irak muhalefet hareketi olan Irak Ulusal Kongresi'ne (IUK) dahil olmuştur. Ancak ITC mensuplarının Türkiye'yi "anavatan" olarak göstermeleri ve bildirilerde yapılan bu vurgu, Irak muhalefetinin ITC'ye soğuk bakmasına neden olmuştur.

Diğer taraftan "Türkmen Şurası" adıyla bir meclis kurularak, buradan alınan kararların ITC yönetimi tarafından uygulanmasına çalışılmıştır. Bu açıdan hükümeteşel bir yapılanma gibi ortaya çıkan ITC, Türkmen toplumunun sıkıntılarının giderilmesi için kendi kaynaklarını yaratmaya gayret etmiştir. Bunun için sosyal ve kültürel kampanyalar başlatmış, Türkmenlerin gıda, ilaç, giyim, barınma, eğitim gibi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla girişimlerde bulunmuştur. Bu kapsamda Erbil'de 9 Türkmen okulu açılmış ve tüm giderler ITC tarafından karşılanmıştır. Ayrıca bölgede yayın yapması amacıyla bir radyo istasyonu kurulmuş ve gazete çıkartılmıştır. Türkmen eğitime destek vermek ve ITC'nin faaliyetlerini yazılı olarak dağıtmak amacıyla bir matbaa açılmıştır. Savaş ortamının verdiği huzursuzluk, ITC'yi Türkmen halkının korunması amacıyla bir savunma birimi kurmaya yöneltmiş ve ilk planda 350 kişilik bir "Türkmen Akıncı Birliği" olarak ifade edilen silahlı güç oluşturulmuştur.

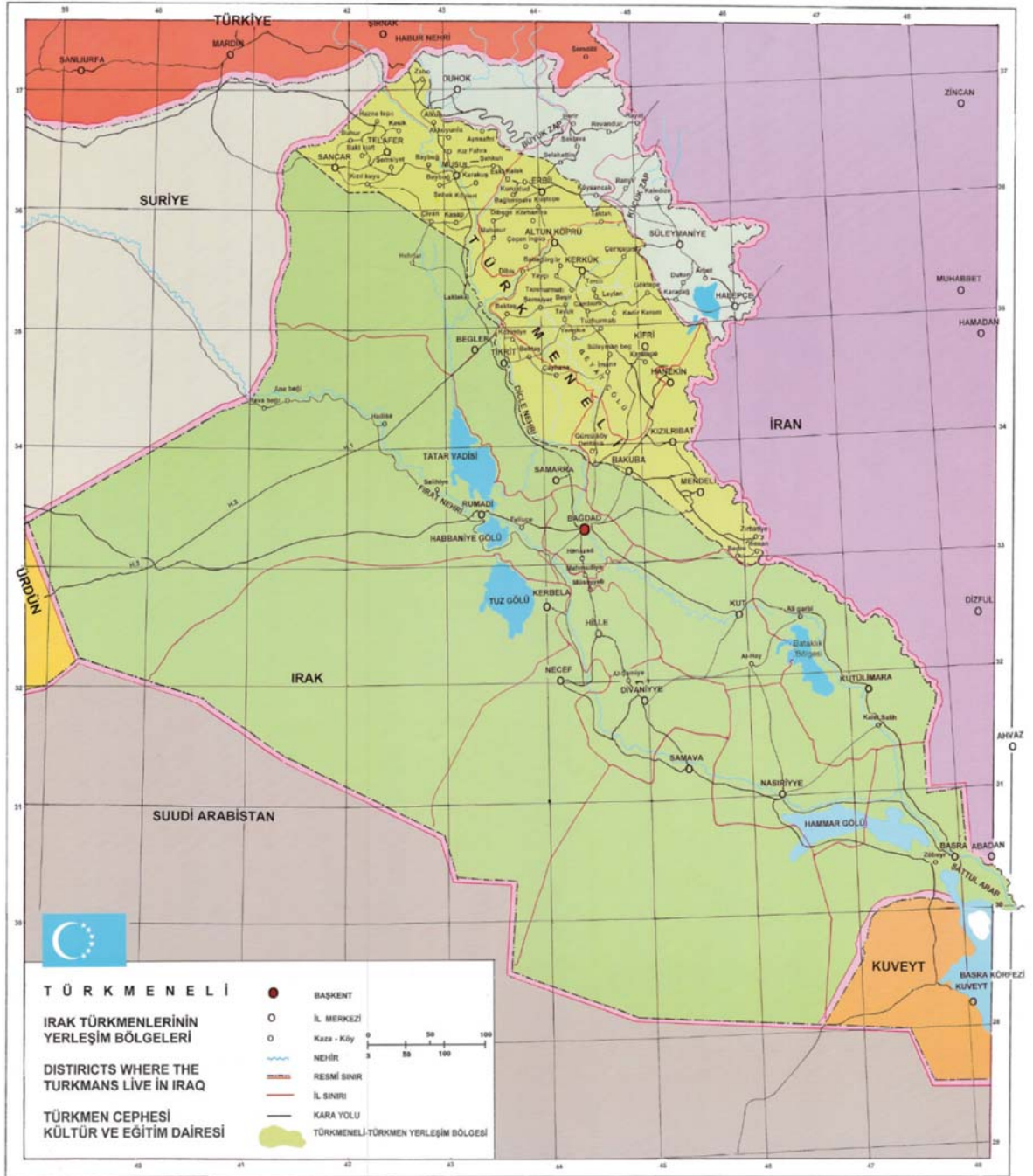
Ancak "Türkmen Şurası" üyelerinin çoğunun Türkiye'de olması ve bölgeyle olan irtibatlarının alt düzeylerde kalması, hem ITC'nin hem de Şura'nın etkinliğini zayıflatmıştır. Şura'nın etkisiz kalması ITC içerisindeki parti başkanları ve yetkili şahısların kendi politikalarını izleme yönündeki isteklerini arttırmış ve ITC içerisinde de görüş anlaşmazlıkları yaşanmaya başlamıştır. Hatta bu görüş ayrılıkları çatışmaya kadar varmış ve ITC çözülmeyle karşı karşıya kalmıştır. ITC içerisindeki anlaşmazlık nedeniyle Şubat 1996'da ITC Başkanı Turhan Ketene istifa etmiş ve yerine İhsan Doğramacı'nın akrabası olan Sinan Çelebi gelmiştir.

ITC içerisindeki anlaşmazlıklar, Turhan Ketene'nin istifası sonrasında da devam etmiş ve ITC içerisindeki partiler arasında yetki ve temsil karmaşası baş göstermiştir. Bu karmaşanın giderilmesi ve ITC içerisindeki koordinasyonun yeniden sağlanması amacıyla, ITC içerisindeki gruplar arasında bir protokol imzalanmıştır. 5 Şubat 1997'de yürürlüğe giren ve "Erbil Türkmen Protokolü" olarak adlandırılan belgeye göre, protokolün Irak Türkmen siyasi parti ve kuruluşların birbirleri ve ITC ile ilişkilerinde ve işbirliğinde esas alacakları temel kuralların ortaya konması amacıyla hazırlandığı ifade edilmiştir. Beş bölümden oluşan protokolün maddeleri incelendiğinde ITC'nin Tüzüğüne temel oluşturması açısından önem taşımaktadır. Bu protokolle ITC, Türkmen toplumunun temsilcileri olarak ifade edilen Irak Milli Türkmen Partisi, Türkmeneli Partisi, Türkmen Bağımsızlar Hareketi ve Türkmen Kardeşlik Ocağı tarafından, yeniden Türkmenleri temsil etmekle yetkilendirilmiştir.

Öte yandan aynı dönemde iki büyük Kürt partisi olan KDP ve KYB arasında da güvenli bölgenin kontrolünü ele geçirmek için güç mücadelesi yaşanmış ve KDP ile KYB arasında ciddi boyutlara varan çatışmalar çıkmıştır. Celal Talabani'nin liderliğindeki KYB'nin kontrolündeki Erbil'e girmek isteyen KDP güçlerinin lideri Mesut Barzani, Saddam Hüseyin ile anlaşarak, Irak ordusunun Erbil'e girmesini sağlamış ve Irak ordusu 31 Ağustos 1996'da Erbil'e Barzani güçleri ile birlikte müdahale etmiştir.⁴⁵ Bu müdahale sonucu Türkmen partileri de olumsuz yönde etkilenmiş ve ITC'nin bazı

⁴⁵ Sadun Köprülü, "31 Ağustos 1996, Mesut Barzani ve Erbil Katliamı", Biz Türkmeniz, 7 Eylül 2011, <http://www.bizturkmeniz.com/tr/index.php?page=article&id=22711>, (E.T. 15 Nisan 2020)

büroları KDP tarafından ele geçirilmiştir. Irak ordusunun müdahalesiyle birlikte etkisini kaybeden ve çalışmalarını kısa bir süre durduran ITC, yeniden yapılanma amacıyla kurultaya gitmeye karar vermiştir. ITC Disiplin Kurulu'nun Riyaz Sarıkahya'nın imzasıyla açıklanan kararı ile Eylül 1997'de, ITC Başkanı Sinan Çelebi görevinden alınmıştır.⁴⁶

⁴⁶ Eylül 1997 tarihli ITC kararı.

Kararın maddeleri incelendiğinde Türkmen siyasetinin geçiş döneminin sıkıntılarının dile getirildiği görülmektedir. Bu sıkıntıların giderilmesi amacıyla kurultay çalışmaları başlatılmıştır. Kurultay çalışmaları oldukça geniş bir platformda gerçekleştirilmiş ve hem Irak içerisinden hem de Irak dışında yaşayan Türkmenlerin katkı yapmasını sağlayacak bir platform hazırlanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda kurultay için bir hazırlık komitesi oluşturulmuş ve hazırlık komitesi çalışmalarına başlamıştır.

Birinci Türkmen Kurultayı

23 Temmuz 1997'de Türkiye'de Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı'nın bünyesinde gerçekleştirilen kurultaya, IMTP, Türkmeneli Partisi, Türkmen Bağımsızlar Hareketi, Türkmen Kardeşlik Ocağı, Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı ile Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nden ikişer üye katılmıştır. Hazırlık komitesi'nin 17 ve 18 Eylül 1997'de yaptığı son toplantıları ile tamamlanmıştır. Buna göre, Birinci Türkmen Kurultayı 4-7 Ekim 1997 tarihinde Erbil'de toplanmıştır.

ITC'nin yeni yönetiminin belirlendiği ve tüzüğü'nün yazıldığı, Türkmen Şurası üyelerinin seçildiği, "Temel İlkeler Deklarasyonu"nun ilan edildiği, Birinci Türkmen Kurultayı, Türkmen siyasi tarihi adına atılmış en önemli adımlardan biri olarak kabul edilebilir.

Ayrıca bahse konu kurultay ile Türkmenler için Irak'ta bir yaşam alanı çizilmiş ve "Telafer'den Mendeli'ye söylemi benimsenmiştir. Bu coğrafi bölge daha sonra Türkmeneli olarak adlandırılan bölgenin sınırları olarak gösterilmiştir.

İkinci Türkmen Kurultayı

İkinci Türkmen Kurultayı, 20-22 Kasım 2000 tarihleri arasında Erbil'de yapılmıştır. İkinci Kurultayda, Birinci Kurultayda kabul edilen temel ilkeler deklarasyonu güncelleştirilmiş ve ITC Tüzüğü revize edilmiştir. Kurultay'da Türkmen Şurası üyeleri seçilmiş, Şura üyeleri de ITC başkanı ve yönetim kurulunu seçmiştir. Buna göre, Türkmen Kardeşlik Ocağı'ndan Sanan Ağa Kasap, ITC'nin yeni başkanı olmuştur.

Üç gün süren İkinci Türkmen Kurultayı'nın sonunda bir sonuç bildirisi yayınlanmıştır. Bildiride, kurultayda Irak Türkmen halkının içinde bulunduğu şartlar değerlendirildiği ve geleceğe yönelik kararlar alındığı ifade edilmiştir. Türkmenlerin milli kimliklerinden vazgeçmeye zorlandığının ve hatta mecbur edilmekte olduğunun vurgulandığı bildiride, Türkmenlerin asimile edildiği, zorla göçe tabi tutulduğu ve Araplaştırmak için çeşitli yöntemler uygulandığı dile getirilmiştir. Ayrıca Kurultayda, Irak yönetiminin uygulamalarının kınandığı, alınması gereken tedbirlerin görüşüldüğü ve değerlendirmelerin yapıldığı belirtilmiştir.

Irak'taki yönetim değişikliği ve ITC'nin Irak siyasetinin dışında kalması, ITC'yi de yeniden yapılanmaya götürmüştür. Bu noktada ITC'nin tüzüğüne göre üç yılda bir yapılması gereken Türkmen Kurultayı'nın da zamanı gelmiş ve yeniden yapılanma çalışmaları için bir kaynak teşkil etmiştir.

Üçüncü Türkmen Kurultayı

ITC, 9 Nisan 2003'de ABD güçlerinin Bağdat'a girerek Saddam Hüseyin rejimini devirmesinin ardından, tüzüğünde de belirttiği üzere Türkmenlerin merkezi olarak ifade edilen Kerkük ve çevresinde bürolar açmış ve genel merkezini de Kerkük'e taşımıştır. Kerkük'e hiçbir silahlı grubun girmeyeceği garantisi verilmesine rağmen, peşmergelerin Kerkük'e girmesiyle kendini yeniden ko-

numlandırmaya ve Kerkük'te yer edinmeye çalışan ITC, 12-15 Eylül 2003 tarihler arasında da Kerkük'te Üçüncü Türkmen Kurultayını gerçekleştirmiştir. Kerkük'te düzenlenen 500 delegenin katıldığı ve "Irak'a Demokrasi, Türkmenlere Tam Haklar" sloganıyla yapılan Kurultayda, ITC'nin Bağdat Sorumlusu Faruk Abdullah Abdurrahman 264 oy alırken diğer aday ITC'nin Kerkük Sorumlusu Sadettin Ergeç ise 202 oy almıştır. Böylece ITC'nin yeni lideri Faruk Abdullah Abdurrahman olmuştur.

Üçüncü Türkmen Kurultayı da diğer iki kurultay gibi ITC için olağan bir kurultay olmuştur. Ancak bu kurultayın diğer kurultaylardan farkı katılım düzeyi olmuştur. Daha önceki kurultaylara Saddam Hüseyin'in kontrolündeki bölgelerden Türkmenlerin katılması mümkün değilken, bu kurultaya Irak'ın her bölgesinden katılım sağlanmıştır. Türkmen Şurası'nın da ismi değiştirilerek, Türkmen Meclisi'ne dönüştürülmüş ve 30 kişi olan üye sayısı 71'e çıkartılmıştır. Ancak ITC, merkezin Kerkük'e taşınmasıyla birlikte hem Erbil'deki yerleşik yapı bozulmuş hem de siyasetin nabzının attığı Bağdat'ta etkili olamamış ve Türkmen bölgelerinde kalmıştır.

Üçüncü Türkmen Kurultayı'nın ardından ITC içerisinde de kopmalar yaşanmış ve özellikle ITC'nin Erbil'deki delegelerinin büyük çoğunluğu çatıdan ayrılmıştır. Özellikle KDP ve KYB'nin Irak'ın kuzeyindeki güvenli bölgeyi "Irak Kürt Bölgesel Yönetimi" olarak ilan etmesi ve bu yönetim tarafından çizilen haritalarda Türkmen bölgelerinin de yer alması nedeniyle hem ITC bölgede siyaset yapmaktan geri çekilmiş hem de ITC'nin Irak'ın kuzeyinde siyaset yapmasının önüne geçilmiştir. Böylece ITC, Irak'ta yeniden bir yapılanma içerisine girmiş ve güvenli bölgenin dışında kalan Türkmen yerleşimlerinin olduğu vilayetlerde temsilcilikler açmaya başlamıştır. Öte yandan 1980'lerden 2003'e kadar Baas yanlılarının yönetiminde olan Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın Merkez Şubesi de bu kurultayla birlikte ITC'ye katılmıştır.

Dördüncü Türkmen Kurultayı

ITC Tüzüğüne göre kurultaylar üç yılda bir yapılmasına rağmen, Üçüncü Türkmen Kurultayı'nda ITC Merkezi'nin Erbil'den Kerkük'e taşınması nedeniyle ITC'ye bir yıl deneme süresi verildiği bilinmektedir. Bu nedenle ITC tarafından 2005'in Şubat ayında bir hazırlık komisyonu oluşturulmuş, ancak ITC içerisindeki problemler nedeniyle herhangi bir çalışma yapamamıştır. Kurultay sürecini değerlendirmek için 14 Nisan 2005'te toplanan Türkmen Meclisi, bir karar almış ve hazırlık komisyonu feshedilmiştir. Ayrıca yeni delegelerin belirlenmesinin çok zaman alacağı göz önünde bulundurularak, Dördüncü Türkmen Kurultayı'nın Üçüncü Türkmen Kurultayı delegeleri üzerinden yapılması ve 3. Kurultay'da bulunan yaklaşık 550 delegenin 350'ye düşürülmesi karara bağlanmıştır. Ancak ITC içerisinde yer alan siyasi kuruluşlardan Türkmeneli Partisi ve Türkmen Bağımsızlar Hareketi, delege sayısının kendileri için yetersiz olduğunu ifade ederek ITC'den çekildiklerini açıklamışlardır. Ayrıca Türkmeneli Partisi Başkanı Riyaz Sarıkahya çekilme kararına ilişkin yaptığı açıklamada, Kürtlerle diyalogun geliştirilmesi gerektiğini ve Celal Talabani'nin Kerkük için ortaya koyduğu Brüksel Modelini desteklediklerini ifade ederek, ITC ile düşünce yapısındaki farklılığı ifade etmiştir.⁴⁷

Tüm aksaklıklara rağmen 24 Nisan 2005 itibarıyla 4. Türkmen Kurultayı başlamış, birinci gün kurultayı yönetecek olan divan seçimi yapılmış ve divan başkanlığına Muzaffer Arslan seçilmiştir. Divan seçildikten sonra, çalışmalar yapması için tüzük, eğitim, siyasi yapı gibi Türkmenlerin sorunlarını inceleyip kurultayda delegelere sunacak dokuz tane komisyon oluşturulmuştur.⁴⁸ Kurultayın hazırlık

⁴⁷ "Türkmenler Bölündü", Milliyet Gazetesi, 23 Nisan 2005.

⁴⁸ Bilgay Duman, Saddam Sonrası Dönemde Irak, Türkmenler ve Kerkük, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, 2007, s. S. 79-83.

⁴⁹ "İttifak Arayan Türkmen Kurultayı, Başkanını Seçmeden Dağıldı", <http://www.tumgazeteler.com/?a=787034>, (E.T. 24 Eylül 2011)

aşamasındaki sorunların yanında ITC içerisindeki anlaşmazlıklar da Türkmen siyasi grupları arasındaki ortamı gerginleştirmiştir. ITC'nin başkanlığı için ilk başta 28 adayın olması bile kurultayı ve ITC içerisindeki durumu gösterir niteliktedir.⁴⁹ Ancak başkan adayları arasında yarışa rağmen, Türkmen Meclisi Başkanı Sadettin Ergeç ve ITC Başkanı Faruk Abdullah Abdurrahman arasındaki mücadele ön plana çıkmıştır. Bu nedenle divan tarafından kurultay ileri bir tarihe ertelenmiştir.⁵⁰ Türkmen siyasi gruplar arasındaki tansiyonun düşmesi amacıyla ertelenen 4. Türkmen Kurultayı Haziran ayının ilk haftasında yeniden yapılmış ve bu arada Türkmen Meclisi'nin yeni üyeleri belirlenmiştir. Yönetim Kurulu Sadettin Ergeç'i başkan olarak seçmiştir.

Beşinci Türkmen Kurultayı

Diğer taraftan 2008'de ITC Tüzüğü'nün öngördüğü süre kapsamında yeniden kurultay çalışmalarına başlayan ITC, kurultay süreci geçmesine rağmen kurultayın yapılamamış olması nedeniyle sıkıntılı günler yaşamıştır. ITC içerisindeki parti başkanları, kurultayın yapılmamasına tepki göstererek, bir an önce gerçekleştirmesini talep etmiştir. Hatta ITC'nin genel başkanlık ofisine girerek, ITC yönetimi ve Sadettin Ergeç'in meşruluğunu yitirdiği gerekçesiyle derhal yeni kurultayın yapılmasını talep etmiştir.

Bu gergin hava içerisinde 13 Temmuz 2008'de Kerkük'te yapılan kurultaya Bağdat, Diyala, Salahaddin, Kerkük, Erbil, Musul ve Telafer'den katılan 550 delege Türkmen Meclisi üyelerini seçmiştir. Kurultayda ITC Başkanlığı için Sadettin Ergeç ile Türkmen Meclisi üyesi Hasan Turan'ın arasında bir yarışa sahne olmuş, yapılan oylamada Sadettin Ergeç 51 delegeden 44'ünün oyunu alarak yeniden başkan seçilirken, Hasan Turan ise dört oy almıştır. Kurultayda Türkmen Meclis Başkanlığı'na da oy çokluğu ile yeniden Yunus Bayraktar seçilmiştir. Ayrıca 2005'te yapılan kurultayın ardından ITC içerisinde bulunan parti başkanları ITC'nin Yürütme Kurulunda yer alırken, 2008 yılında ITC yönetim tarafından belirlenen il başkanları Yürütme Kuruluna alınmıştır. ITC'nin bu kararla bir çatı örgüt olmaktan çıkarak, tek başına bir parti niteliği kazandığı görülmektedir.

Zira 2008 yılının sonuna doğru, 2009'da yapılacak yerel seçimlere yönelik hazırlıklar çerçevesinde, Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu'na başvuru yapan ITC, kendini siyasi parti olarak deklare etmiş ve ITC içerisinde bulunan siyasi partiler, ITC'den ayrılmıştır. Bu kapsamda Türkmen Bağımsızlar Hareketi, Milli Türkmen Partisi, Milliyetçi Türkmenler Topluluğu, Türkmen İslami Hareketi ve Türkmen Adalet Partisi ITC'den ayrılmıştır. Ayrıca ITC'den ayrılan birçok parti, Türkmen Meclisi üyelerini de geri çekmiş ve çalışmalara katılmamıştır.

2011 yılında ITC Kerkük İl Başkanlığı görevini yürüten ve aynı zamanda da Kerkük Milletvekili olan Erşat Salih, Sadettin Ergeç'in yerine ITC Başkanı olmuştur. Yaklaşık 10 yıl boyunca ITC Başkanlığı'nı yürüten Erşat Salih, Mart 2021 itibari ile ITC Yürütme Kurulu'na istifasını sunmuş ve ITC Yürütme Kurulu da Erşat Salih'in yerine ITC Başkan Yardımcısı Hasan Turan'ı başkanlığa seçmiştir. Mevcut durum itibariyle ITC Başkanlığı'nı Hasan Turan yürütmektedir.

⁵⁰ Irak Cumhurbaşkanlığı Türkmenlerden Sorumlu Danışmanı Muzaffer Arslan'la mülakat, 25 Haziran 2007.

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

8

SİVİL TOPLUM ÖRGÜTLERİ

1991'den sonra Irak'ın kuzeyinde oluşturulan güvenli bölge Türkmenler için de bir yaşam alanı sağlamış ve burada Türkmenlerin hem siyasi hem de sivil örgütlenmeleri hız kazanmıştır. Ancak özellikle oluşturulan sivil toplum örgütleri amatör ve yerel örgütlenmeler olarak ortaya çıkmış, bu nedenle etki alanları sınırlı kalmış ve yeterince etkili olamamıştır. Uzun yıllar süren dikta rejimi nedeniyle halkın bu tür kuruluşlara temkinli yaklaşması ve soğuk bakması, bu kuruluşların etkisini daha da sınırlandırmıştır. Böylece halk ve sivil toplum örgütleri arasındaki iletişimsizlik artmış ve nihayetinde kopma noktasına gelmiştir. Kurumlardaki yöneticilerin konularında gerektiği kadar yetkin olmaması da iletişim kopukluğunun bir diğer nedeni olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Irak'ta Türkmenlere ait sivil toplum örgütlerinin birçoğunun siyasi bir yapı içerisinde organize olduğunu söylemek mümkündür. Zira birçok Türkmen sivil toplum örgütünün bağlı olduğu bir siyasi kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşlar Türkmen halkı tarafından da bilinmektedir. Bu nedenle Türkmen halkının sivil toplum kuruluşlarına yaklaşımı da siyasi algılamalar içermektedir. Bu nedenle her sivil toplum kuruluşunun kendi tabanını oluşturduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Sonuç olarak sivil toplum çalışmalarının Türkmen halkı içerisinde tam olarak yerleşebildiğini söylemek güçtür. Yine de sivil toplum çalışmaları anlamında başarılı işler yapılmaktadır.

Irak Türkmen Sivil Toplum Örgütleri (ITSTÖ)

2007 yılında kurulan Irak Türkmen Sivil Toplum Örgütleri (ITSTÖ), sivil toplum kuruluşlarının bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş bir üst kurum olarak nitelendirilebilir. Bütün sivil toplum örgütlerinin

genel merkezi Kerkük'tedir. ITSTÖ, ITC'ye bağlı bir kuruluş olarak bilinmekte ve bünyesindeki bütün kuruluşlar ITC'den destek almaktadır. ITSTÖ, çatısı altında bulunan kurumlar arasındaki eşgüdümü sağlarken, aynı zamanda bu kuruluşların denetleyicisi görevini de üstlenmekte ve Irak'taki diğer yerli ve yabancı sivil toplum örgütleriyle irtibatı sağlamaktadır. Irak'ta sivil toplum örgütlerinin çalışma sistemi ve yapılanmasına ilişkin yasa henüz çıkmadığı için ITSTÖ, uluslararası platformda geçerli kurallara göre örgütlenmekte, bünyesinde bulundurduğu sivil toplum örgütlerine de bu sistemi yerleştirmeye çalışmaktadır. 2007 yılında kurulmasına rağmen, halen yapılanmasını tamamlayamayan ITSTÖ, Irak'taki olumsuz şartlardan da etkilenmektedir.

Diğer Türkmen Sivil Toplum Örgütleri

Irak Türkmen Sivil Toplum Örgütleri (ITSTÖ) çatısı dışında da faaliyet gösteren Türkmen sivil toplum örgütleri bulunmaktadır. Bölgesel veya yerel ölçekte faaliyet gösteren önemli kuruluşları gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

IRAK'TA FAALİYET GÖSTEREN TÜRKMEN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Barış Türkmen Göçmenler Derneği

Deniz Türkmen Kadınları Derneği

El-Mustakbel Gelişim Kurumu

El-Rafideyn Toplumsal Gelişim ve Kalkınma Derneği

El-Rahaf İnsani Yardım Derneği

Fatih Torunları Derneği

Hatun Kültür Derneği

Hilal Toplum Sağlığı Derneği

Irak Türkmen Eğitimci ve Öğretmenler Örgütü

Irak Türkmen İşçiler Derneği

Irak Türkmen Kadınlar İnsani ve Yardım Derneği

Irak Türkmen Öğrenci ve Gençler Derneği

İhsan Doğramacı Erbil Vakfı

Kale İnsan Hakları Örgütü

Kerkük Kalesi Yetim Derneği

Kerkük Kışlası Irak Türkmen Şehit Aileleri ve Siyasi Tutuklular Derneği

Kerkük Türkmen Folklor ve Sanatçılar Derneği

Kışla İnsani Gelişim Derneği

Nema İnsani Gelişim Örgütü

Ortadoğu Kadına Destek Sandık Kurumu

Selam Telafer Kültür ve Öğretmenler Derneği

Telafer Kalesi Kültür Derneği

Türkmen Din Adamları Derneği

Türkmen Hak Derneği

Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı

Türkmeneli Kadınlar Derneği

Türkmen Kanun ve Adalet Kerkük Derneği

Türkmen Kardeşlik Ocağı

Türkmen Kurtarma Derneği

MEDYA KURULUŞLARI

9

MEDYA KURULUŞLARI

Irak'ın kurucu unsurlarından olan Türkmenlerin Irak'ın kültürel ve sosyal dokusunda büyük yeri olduğunu söylemek mümkündür. Türkmenlerin siyasetten uzak tutulması, Türkmenleri sosyal ve kültürel çalışmalara yöneltmiş, böylece Irak'ta büyük yer edinilmiştir. Türkmenler arasından çok sayıda sanatçı Irak çapında tanınmaktadır. Aynı zamanda Türkmen yazarlar da Irak'ta önemli yere sahiptir. Türkmenlerin çıkardığı kitap, dergi ve gazeteler halen Irak çapında bilinmekte ve takip edilmektedir. Ancak 2003'ten sonra Türkmenlerin siyasi alana da müdahil olması Türkmen medyasını da siyasallaştırmıştır. Çıkarılan dergi ve gazeteler, siyasi partilerin yayın organlarına dönüşmüş ve az sayıda bağımsız gazete ve dergi kalmıştır.

Irak'ta basın tarihinin her aşamasında Türkmenler ve Türkçe önemli yer tutmuştur. Osmanlı Döneminde Irak topraklarında 1869'da çıkarılan ilk gazete olan "Zevra Gazetesi" Türkçe ve Arapça olarak haftada bir kez yayınlanmıştır. Gazete, Ahmet Mithat Efendi tarafından çıkartılmıştır. Ardından 1911 yılında Kerkük'te haftalık olarak Muhammed Zeki Kutsizade tarafından çıkarılan Türkçe ve Arapça "Havadis Gazetesi" yayınlanmaya başlamıştır. 1913'te Ahmet Medeni Kutsizade tarafından Türkçe olarak "Maarif Dergisi" çıkarılmıştır. İngilizlerin Osmanlı topraklarını işgal etmesiyle birlikte Irak'a yerleşen İngilizler, Kerkük'te "EL-Necme (Yıldız) Gazetesi"ni çıkarmaya başlamıştır. İlk sayısı Arapça olarak çıkan "EL-Necme Gazetesi", daha sonra Kerkük'te Arapça'nın çok bilinmediği gerekçesiyle, "Necme Gazetesi" ismini almış ve sadece Türkçe çıkartılmıştır. 1926 yılına kadar aynı isimle devam eden gazete, daha sonra Kerkük Belediyesi'nin kontrolüne devredilerek "Kerkük Gazetesi" ismini almıştır ve 1972'ye kadar Türkçe olarak devam etmiştir. Yine 1920'de Türkçe olarak Teceddüt (Yenilenme) Gazetesi çıkarılmış, ancak 4 sayı çıktıktan sonra gazete kapanmıştır.

Görüldüğü gibi Irak basın tarihinde Türkmenlerin büyük yeri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. 1932 yılında Irak bağımsızlığına kavuştuktan sonra Türkmenler Irak'taki basın faaliyetlerinde geniş bir biçimde yer almış ve bu tarihten sonra Türkmenler tarafından pek çok gazete ve dergi çıkarılmıştır. Öte yandan Türkmenleri yazılı basında olduğu kadar, televizyon ve radyo faaliyetlerinde aynı yoğunlukta görmek mümkün değildir. Bu duruma ilişkin olarak radyo ve televizyon maliyetlerinin yazılı basın faaliyetlerine göre daha yüksek olması büyük etken teşkil etmiştir. Yine de siyasi partilerin kontrollerinde olsa da Türkmenlere ait radyo ve televizyonlar yavaş yavaş kurulmaktadır. Bu noktada Türkmenlerin Irak'taki medya faaliyetlerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Yazılı Basın

Irak'ta 1932'de bağımsızlık ilan edildikten sonra Türkmenler tarafından çıkarılan ilk gazete "İleri Gazetesi"dir. Haftalık olarak çıkarılmaya çalışılan gazete, 16 sayı çıktıktan sonra aynı yıl yayın hayatını noktalamıştır. Daha sonra 1954'te Şakir Hürmüzlü tarafından Türkçe ve Arapça olarak çıkarılan Afak (Ufuklar) Gazetesi yayın hayatına başlamıştır. 1959'daki Kerkük Katliamından sonra, gazete yayınlarını durdurmuştur. Ancak bu gazete kapanmadan hemen önce Habib Hürmüzlü, Ata Terzibaşı ve Muhammed Hacı İzzet tarafından Türkçe ve Arapça olarak çıkarılan "Beşir Gazetesi" Bağdat'ta yayınlanmaya başlamıştır. 23 Eylül 1958'de ilk sayısı çıkan Beşir Gazetesi, 8 sayfa Türkçe, 8 sayfa Arapça olarak 26 sayı çıkartılmış, ancak 17 Mart 1959'da, gazetenin başyazarı Muhammed Hacı İzzet ve Habib Hürmüzlü'nün tutuklanmasının ardından yayın hayatına son vermiştir. Beşir Gazetesi, Irak'ta en bilinmiş gazetelerden biridir. 1966-1967 yılları arasında Bağdat'ta Şakir Sabir Zabit tarafından Türkçe ve Arapça "El-İrak Gazetesi" yayınlanmıştır. Daha sonra 1970 yılında Baas rejimi tarafından Kültürel Haklar Yasası'nın çıkarılmasıyla birlikte, Kültür Bakanlığı'na bağlı olarak Baas Partisi mensuplarından Abdullatif Benderoğlu tarafından "Yurt Gazetesi" çıkarılmıştır. Sadece Türkçe olarak çıkarılan bu gazete, 2003 yılına kadar 1310 sayı çıkartmış, ancak Saddam rejiminin ardından yayını durdurulmuştur.

1994'te Milli Türkmen Partisi tarafından Türkçe olarak Erbil'de çıkarılan ve 1995'te ITC'nin kurulmasıyla ITC'ye devredilen "Türkmeneli Gazetesi" halen Necat Kevseroğlu'nun öncülüğünde haftalık olarak basılmaktadır. Öte yandan 1991 yılından bu yana Türkmen İslami Birliği tarafından "El-Delil Gazetesi" yayınlanmaktadır.

2003'ten sonra ise Türkmen siyasi partileri tarafından çok sayıda gazete çıkarılmıştır. Ancak Türkmenlere ait günlük bir gazete yoktur. Türkmenler tarafından çıkarılan gazetelerin çoğu haftalık ya da 15 günlüktür. ITC'ye bağlı olarak Türkmeneli Gazetesi çıkarılırken, ITC'nin Selahaddin İl Başkanlığı tarafından 2003'ten bu yana Türkçe ve Arapça olarak "Aksu", Diyala İl Başkanlığı tarafından Arapça olarak "Al-Masir", Bağdat İl Başkanlığı tarafından Arapça olarak "Kale" gazeteleri çıkarılmaktadır. 2004'ten bu yana Türkmen Adalet Partisi tarafından, 15 günde bir yayınlanan Tercüman isimli Arapça ağırlıklı ve sadece kapak sayfasının Türkçe olduğu bir gazete çıkarılmaktadır. Türkmen Vefa Hareketi tarafından Türkçe ve Arapça olarak basılan 15 günlük "Vefa" gazetesi çıkarılmaktadır. 2006 yılından itibaren Irak Türkmen Millet Partisi tarafından Arapça olarak "Türkmen Yolu" gazetesi çıkarılmakta ve 15 günde bir yayınlanmaktadır. Türkmen Kardeşlik Partisi tarafından da Arapça olarak 15 günde bir "Kardeşlik Yolu" gazetesi çıkarılmaktadır. Bu gazetelerin hemen hemen tamamı bağlı oldukları siyasi kuruluşa ve Irak gündemine ilişkin haberler vermektedir. 2009'da Erbil'de yayın hayatına başlayan "Saray Gazetesi" de Türkmenlere ilişkin haberlere yer vermekle birlikte, İhsan Doğramacı Erbil Vakfı'nın faaliyetlerini takip etmektedir. Saray Gazetesi, İmat Rifat tarafından Türkçe ve Kürtçe olarak 15 günde bir çıkartılmaktadır. Irak'ın ilk ve tek tam Türkçe gazetesi olan Şafak Gazetesi'nin, belki de içlerinde en bağımsız olduğu söylenebilir. 2007'den günümüze kadar 22 sayı çıkartan Şafak Gazetesi, Mehmet Haşim Salih tarafından ayda bir kez çıkarılmaktadır. 2009'da yayın hayatına başlayan Sad El Afra Gazetesi de Arapça olarak Telafer'de haftalık olarak yayınlanmaktadır. Ayrıca Milli Türkmen Partisi tarafından çıkarılan "Doğuş Gazetesi", Karar Partisi tarafından çıkarılan "Karar Gazetesi" ve Türkmen Bağımsızlar Hareketi tarafından çıkarılan "Bağımsız Gazetesi" de yayınlarına son vermiştir.

Öte yandan Türkmen kuruluşları tarafından çok sayıda dergi de çıkarılmaktadır. Dergiler genellikle sanat ve edebiyat dergileridir. Türkmenlerin en eski yayın organı olan ve Türkmen Kardeşlik Ocağı tarafından Türkçe ve Arapça olarak basılan "Kardeşlik Dergisi" zaman zaman aksamalar olsa da 1961 yılından bu yana yayın hayatına devam etmektedir. Öte yandan Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın Musul Şubesi tarafından 2009'dan bu yana aylık edebiyat ve kültür dergisi olan "Bayrak Dergisi" çıkarılmaktadır. ITC'ye bağlı olarak 2007'den bu yana aylık olarak Türkçe ve Arapça çıkarılan edebiyat ve sanat dergisi "Türkmeneli" istikrarlı bir şekilde yayınlanmaktadır. 2003'ten bu yana Türkmen Edebiyatçılar Birliği tarafından "Kerkük Dergisi" Türkçe ve Arapça olarak yayınlanmaktadır. Türkmen Öğretmenler Birliği tarafından yedi yıldır her ay Türkçe ve Arapça olarak "Fener Dergisi" çıkarılmaktadır. Dergide eğitimle ilgili konulara yer verilirken, Türkmen kültürü gösterilmeye çalışılmaktadır. Irak Türkmenleri Tutuklular ve Şehit Aileleri Derneği tarafından 2005'ten bu yana Türkçe ve Arapça olarak çıkarılan "Kurtuluş Dergisi"nde milli konulara ağırlık verilmekte ve Mahmut Çelebi tarafından çıkarılan Erbil Gazetesinde de Türkmen şehitlerle ilgili yazılar yer almaktadır. Türkmen Muharipler Birliği tarafından çıkarılan, askeri ve milli konulara yer veren "el-Muharip Dergisi" Arapça ve Türkçe olarak 2009'dan beri yayınlanmaktadır. Adalet Partisi'nin gençlik kolları teşkilatı olan Fatih Torunları Derneği tarafından 2005'ten bu yana Kalem Dergisi çıkarılmaktadır. Türkmen gençliği ve öğrencilerin sorunlarına ilişkin konulara ve edebiyat yazılarına yer verilen dergi, daha önce Türkçe ve Arapça çıkarken, daha sonra sadece Arapça olarak basılmaya başlamıştır. Yine Türkmen Adalet Partisi'nin kadın kolları tarafından ayda 1 kez Arapça olarak yayınlanan ve Türkmen kadınlarıyla ilgili yazılara yer veren bir gazete yayınlanmaktadır. Erbil'de de 1991'den bu yana aylık olarak Türkçe Gökborü Dergisi çıkarılmaktadır.

Türkmen Basın Ajansı (TEBA)

Türkmen Basın Ajansı (TBA) 1 Haziran 2017 tarihinde "Sizinle Sizin İçin" sloganıyla Erbil'de kurulmuştur. Ajansın çıkardığı gazetenin ilk sayısı 11 Haziran 2017'de Türkçe ve Kürtçe olmak üzere iki dil ile sunulmuştur. TBA'nın kurucusu olan Mehmet Ferit Erbiloğlu, ajansın sekiz köşeli yıldız logosunu "Selçuklu kültür ve sanatının temel figürlerinden biri olan sekiz köşeli yıldızın her bir köşesine merhamet, şefkat, sabretmek, doğruluk, sır tutmak, sadakat, fakirliğini ve acizliğini bilmek, cömertlik, rabbine şükretmek" şeklinde açıklamaktadır. Diğer yandan TBA, 1 Temmuz 2017 itibarıyla www.tbaajansi.com adresi üzerinden Türkçe ve Kürtçe olmak üzere yayın yapmaktadır. Fotoğraf gazeteciliği ile yayın hayatına başlayan ajans, video haberciliğine geçiş yapmak için hazırlıklarını sürdürmektedir.

Gazete ve internet haberciliğinin ötesinde TBA, TBA Çocuk isimli bir dergi çıkartmaktadır. Çıkarılan çocuk dergisi Erbil ve Kerkük'te ilgi ile takip edilmekte olup Erbil'deki Türkmen anaokullarında kullanılmaktadır. Diğer yandan, Türkmen okullarından gelen talep doğrultusunda TBA tarafından Türkçe hikaye kitabı hazırlanmış ve Türkmen Kültür Merkezi'nin katkısıyla basılarak okullara dağıtılmıştır.

Buna ek olarak, TBA, TBA Yayınları ismi altında Türkmen yazarların kitaplarını basmaktadır. TBA Yayınları'ndan ilk olarak Türkmen Şair İdris Halup'un "İlk Petek" adlı kitabı basılmıştır. Daha sonra Prof. Dr. Mehmet Ömer Kazancı'nın "Hişirtılar" adında Türkmen edebiyatı ile ilgili kitabı basılmıştır. Türkmen kitaplarının yayınlanması konusunda kolaylaştırıcı bir rol oynamak istediğini ifade eden TBA, basılan üçüncü kitabın şair Adnan Kasapoğlu'nun yeni kitabı Duyu olduğunu açıklamıştır.

Görsel ve İşitsel Basın

Türkmenleri yazılı basında olduğu kadar sesli ve görsel basın hayatında görmek mümkün değildir. Irak'ta ilki Türkmen radyosu sayılabilecek olan yayın, Irak Devletine bağlı Bağdat Radyosu tarafından 1959 yılında yapılan yarım saatlik yayındır. Daha sonra Bağdat Radyosundaki Türkçe yayınlar arttırılmıştır. Aynı dönemde Irak Devlet Televizyonu olan Kerkük Televizyonu'nda Türkmençe bölümü kurulmuştur. 2004'te yayına başlayan Türkmeneli Televizyonu bünyesinde Türkçe yayın yapan Türkmen FM radyosu bulunmaktadır. Türkmen FM, milliyetçi bir yayın politikası izlemektedir. Türkmenlere ilişkin programlar yapan Türkmen FM, Türkmen kültürünün korunmasına yönelik de yayınlar yapmaktadır. Öte yandan Irak Türkmenleri Kardeşlik ve Kültür Derneği'nin Kerkük ve çevresine yönelik yayın yapan Sümer Radyosu bulunmaktadır. 2008'de kurulan Sümer Radyosu, 1 saati Arapça olmak üzere sekiz saat yayın yapmakta ve Iraklılara yurt sevgisi ve İslami şuur aşlamayı hedeflemektedir.

Türkmeneli Uydu Televizyonu

Türkmeneli Uydu Televizyonu, 2004'te Kerkük'te yayın hayatına başlamıştır. Televizyon Müdürlüğünü Hanefi Uzunçam yapmaktadır. Türkmeneli Uydu Televizyonu'nda 20'ye yakın Türkçe ve Arapça program ve günde 4 saat haber yayınlanmaktadır. Sağlıktan müziğe, dini programlardan siyasete kadar her konunun işlendiği Türkmeneli Uydu Televizyonu'nda tam gün yayın anlayışıyla hareket edilmektedir. Türkmeneli Uydu Televizyonu'nda 4 Arapça ve 3 dini program yapılmaktadır. Milli yayın politikası izleyen Türkmeneli Uydu Televizyonu, Irak'ın her vilayetinde muhabir bulundurmaktadır. "Irak'ın aydınlık yüzü" sloganını kullanan Türkmeneli Uydu Televizyonu, Türkmenlere hitap eden Irak ile ilgili yayın yapmaktadır. Türkmeneli Uydu Televizyonu'nun Kerkük, Bağdat, Telafer, Musul, Diyala ve Selahaddin'de vericileri

bulunmaktadır. Ayrıca Türkmeneli Uydu Televizyonu'na bağlı olarak Telafer'de yerel bir televizyon yayını yapılmaktadır. 103 kişinin çalıştığı Türkmeneli Uydu Televizyonu'nda, 3 stüdyo bulunmaktadır. Türkmeneli Uydu Televizyonu'nda yayınlanan programların çoğu bu stüdyolarda çekilirken, TRT ve Kerkük Haber Ajansı ile yapılan anlaşmalar doğrultusunda Türkiye'den 4 program gönderilmektedir. Öte yandan Ortadoğu'da haber ajanslarıyla anlaşması bulunan Türkmeneli Uydu Televizyonu Irak içerisinde de Irakiye Televizyonu ile ortak programlar yayınlamaktadır. Aynı zamanda Türkmeneli Uydu Televizyonu'nun Al-Furat Televizyonu ile de ortak yayın protokolü bulunmaktadır.

Türkmeneli Radyo Televizyonu

Türkmeneli Radyo Televizyonu (TERT), 1996'da önce radyo olarak yayın hayatına başlamıştır. Daha sonra 2003 yılında Kerkük'e taşınan TERT, aynı yıl yerel televizyon kanalını açmıştır. Eski bir sistemle çalışan TERT, Kerkük ve etrafındaki yerleşim yerlerine yayın yapmaktadır. Tamamen Türkçe yayın yapan TERT, Latin harflerini kullanarak yayın yapmaktadır. Daha çok kültürel ve siyasi tartışma programlarına yer verilen TERT'in yayın kalitesinin düşük olduğu söylenebilir.

Türkmen TV

Irak Medya Ağı'na bağlı olarak 2013 yılında Irak Bakanlar Kurulu'nun 187 sayılı kararı ile "el-Türkmaniye" ismiyle kurulmuştur. 10 Temmuz 2013 tarihinde Türkmen TV Nilesat ve Arabsat uyduları üzerinden yayına başlamıştır. Yayın hayatına günde altı saat test yayını ile başlayan kanal 15 Haziran 2014 tarihinde kesintisiz yayın formatına dönmüştür. Kanalın merkezi Bağdat'ta bulunmasına rağmen Kerkük, Telafer ve Tuzhurmatu'da büro, Diyala'da ise muhabir bulundurmaktadır. Kanal, yayınlarının birçoğunu Kerkük'ten yapmaktadır. Ayrıca kültür, dini, siyasi, spor ve müzik programları yayınlayan kanalın ismi 2018 yılında Türkmen TV olarak değiştirilmiştir.

IRAK SİYASETİNDE TÜRKMENLER

10

IRAK SİYASETİNDE TÜRKMENLER

1991'den sonra Irak'ın kuzeyinde uçuşa yasak bölge oluşturularak, burada KDP ve KYB'nin yönetimine bırakılan de-facto otonom bir bölge kurulması neticesinde Irak muhalefeti bir yaşam alanı elde etmiş ve Türkmenler de bu yaşam alanını kullanmıştır. 1991 yılı sonrasındaki süreçte birçok Türkmen partisi ve sivil toplum kuruluşu bu süreçte oluşturulmuştur. Ancak siyasi geçmişi çok derin olmayan Türkmenler, farklı unsurların etkisinde kalmış, değişik Türkmen gruplar birbirlerine karşı kullanılmış ve hatta zaman zaman çatıştırılmıştır.

Irak'ta Türkmen siyasi hayatı geçmişinin, bir siyasi hareket için çok yeni olduğunu söylemek mümkündür. 1980'de Suriye'de kurulan Türkmen Milli Demokratik Örgütü, Türkmenlerin ilk siyasi hareketi olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak bu örgüt varlığını çok kısa sürdürebilmiş, 1985 yılında feshedilmiştir. Daha sonra 1988'de Türkiye'de kurulan ancak 1991'de kendini deklare edebilen Milli Türkmen Partisi ilk Türkmen partisi olarak ifade edilebilir. Milli Türkmen Partisi'nin ardından birkaç Türkmen partisi daha kurulmuş, ancak bu dağınıklığın önlenmesi amacıyla, 1995 yılında Türkiye'nin desteğiyle Irak Türkmen Cephesi (ITC) kurularak, Türkmen partilerinin bir çatı altında bir araya getirilmesi hedeflenmiştir. Kuruluş aşamasında Milli Türkmen Partisi, Türkmeneli Partisi, Türkmen Bağımsızlar Hareketi, Türkmen İslami Hareketi ile Türkmeneli Vakfı ve Türkmen Kardeşlik Ocağı bir araya getirilmiş tir. Ancak ITC'nin bugünkü yapısı farklılaşmış, ITC içerisindeki siyasi partiler ayrılmıştır. 2008 yılında ITC kendini ayrı parti olarak Irak'ta tescil ettirmiştir. ITC bugün Irak'ta Türkmenleri temsil eden en büyük ve etkili kuruluştur.

Irak'taki Seçimler

Mart 2003'te ABD'nin Irak'a girmesinin ardından, Irak'ın devlet yapısı temelden değişmiştir. ABD'nin Irak'a girerken ittifak yaptığı Kürtler ve Şii Araplar, Irak'ta kurulan yeni sistemin temel aktörü olarak ortaya çıkmış ve yeni Irak'taki yönetim yapılanması bu dinamik üzerine kurulmuştur. Saddam döneminde iktidarda olan Sünni Araplar savunma pozisyonuna çekilerek, ABD'nin yeni kurduğu yönetimin muhalif grubu olmuştur. ITC ise ne muhalefette ne de yeni Irak yönetiminde bütün unsurlarıyla yer alamamıştır. Türkiye ile ABD arasında yapılan ve ABD askerlerinin Türkiye üzerinden Irak'a girmesine olanak sağlayan 1 Mart Tezkeresi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisinden geçmemesi, iki ülke ilişkilerini gerginleştirmiştir. Türkiye'nin Irak'taki yeni yapılanmaya etkin bir biçimde dahil olamaması, Türkmenlerin de uzak kalmasına neden olmuş, kurulan yeni yapılanmada Türkmenlerin temsil oranı oldukça düşük kalmıştır. Türkmenlerin tek bir grup olarak hareket edememeleri ve bu konuda ITC'nin yetersiz kalması da Türkmenlerin yeni Irak'ta etkisini azaltmıştır.

5 Temmuz 2003 tarihinde Irak Geçici Yönetim Konseyi açıklanmıştır. 25 kişiden oluşan ve Irak muhalefetine etkili isimlerinin yer aldığı Irak Geçici Yönetim Konseyinde 13 Şii Arap, beş Sünni Arap, beş Kürt, bir Hıristiyan ve bir de Türkmen görev almıştır. Irak Geçici Yönetim Konseyi'ne giren Songül Çabuk da ITC'nin dışından seçilmiş, böylece ITC 1995'ten itibaren Irak'taki Saddam muhalifi gruplarla birlikte hareket etmenin sonucunda bir kazanım sağlayamamış ve Irak siyasetinin dışında bırakılmıştır.

Bu dönemde ITC üzerindeki baskılar da artmıştır. 21 Ağustos 2003 tarihinde peşmerge, Türkmenler için önemli sayılan İmam Musa Ali Türbesi'ni yıkmış ve bunun üzerine Türkmenler de 22 Ağustos 2003 günü Cuma namazı çıkışında protesto gösterileri düzenlemiştir. Yaklaşık 250 kişilik grup sloganlar atarak kasaba içinde yürüyüşe geçince, Talabani'ye bağlı peşmergeler otomatik tüfeklerle üzerlerine ateş açmış ve Remzi Marufoğlu, Hüseyin Abbas, Ahmet Hüseyin Bayatlı, Eşref Mushar,

Muhammet Haşim ve Çetin Abidin Çayır ile bir kişiyi daha öldürmüş, 12 Türkmen'i de yaralamıştır.⁵¹ Ertesi gün devam eden protesto gösterilerine yine kan karışmış ve polis kıyafeti giymiş KYB'ye bağlı peşmergeler üç Türkmen'i öldürmüştür.⁵² 24 Ağustos 2003'te ise Amerikan askerleri ITC bürosuna baskın düzenlemiş ve bazı silahlara el koymuştur. Bu olaylar Irak'ta karmaşık sorunlarla uğraşan ABD'yi iyice telaşlandırmış ve Kürt gruplar ile Türkmenler arasında "Huzur Toplantısı" yapılmasına karar verilmiştir. 26 Ağustos 2003'te yapılan bu toplantıya KYB ve ITC temsilcileri ile Kerkük Valisi Abdulrahman Mustafa ve ABD'li yetkililer katılmıştır.⁵³ Toplantıya ITC adına Sadettin Ergeç ve Mustafa Kemal Yayçılı, Türkmen Vefa Hareketinden ise Feryad Ömer iştirak etmiştir. Toplantıda altı maddelik bir anlaşma imzalandığı açıklanmıştır.

Bu maddeler şu şekilde belirtilmiştir:⁵⁴

- 1- Her iki parti, Kerkük ve Tuzhurmatu'da meydana gelen olayları kınamıştır.
- 2- Olayları araştırmak, sorumlularını bulmak ve mahkemeye çıkarmak için yeni bir komite kurulması,
- 3- Her iki partinin de Arap, Kürt, Türkmen, Asuri ile diğer gruplara, Irak'ta barış ve kardeşçe yaşamak için çağrıda bulunması,
- 4- Yaralılara ve şehit ailelerine maddi ve manevi destek verilmesi,
- 5- Her türlü problemi anında çözebilmek amacıyla yeni bir komite kurulması ve bu komite için bir "çözüm odası"nın açılması,
- 6- İlişkileri korumak, politik, sosyal ve ulusal konuları görüşebilmek için bu tip toplantıların düzenli olarak yapılması kararlaştırılmıştır.

2003 yılında Saddam rejiminin düşmesinin ardından Türkmenler için yeni bir umut ışığı belirmişse de ABD tarafından yeniden yapılandırılan Irak'ta Türkmenlere rol biçilmemiştir. Irak'ta oluşan yeni denge durumu ile etnik ve dini ayrışma Türkmenlere olumsuz olarak yansımıştır.

2005 Parlamento Seçimleri

30 Ocak 2005 yapılan seçimlerin ardından Irak Türkmenleri Cephesi, Irak genelinde 93.408, Kerkük'te 73.791 oy almıştır. Bu oylarla 3 milletvekili elde eden ITC öncülüğündeki Irak Türkmenleri Cephesi'nden, Faruk Abdullah Abdurrahman, Riyaz Sarıkahya ve Feyha Zeynel Abidin, milletvekili olmuştur. 275 milletvekiline sahip Irak Parlamentosunda üç kişiyle temsil edilen Irak Türkmenleri Cephesi, seçim sonuçları doğrultusunda İbrahim el-Caferi başkanlığında kurulan hükümette ise bakanlık elde edememiştir. Öte yandan diğer siyasi gruplarla seçime giren Türkmenler, büyük Şii ittifakı olan Birleşik Irak İttifakından 5, Kürt Listesinden ise 4 milletvekili elde etmiştir.

30 Ocak 2005 seçimlerinden sonra uzun süren pazarlıklar sonucu Irak'ta hükümet 28 Nisan 2005 tarihinde kurulmuştur. Başbakan olarak belirlenen İbrahim El-Caferi 37 kişilik kabinesini oluşturmuş; Türkmenlere sadece iki bakanlık tahsis edilmiştir. Buna göre İmar ve İskan Bakanlığı'na getirilen Birleşik Irak İttifakı (Şii) içerisinde yer alan Casim Muhammed Cafer ile Belediye ve Genel İşler Bakanlığı'na getirilen Nesrin Mustafa Bervari, Türkmen bakanlar olarak Caferi'nin kabinesinde görev almıştır.⁵⁵

⁵¹ Şeyhmus Çakan, "Peşmerge Katliamı", Milliyet Gazetesi, 23 Ağustos 2003.

⁵² Zeynep Tuğrul, "Kerkük'te Korkulan Oldu", Sabah Gazetesi, 24 Ağustos 2003.

⁵³ "Kerkük Huzur Arıyor", Radikal Gazetesi, 27 Ağustos 2003.

⁵⁴ Anadolu Ajansı, 27 Ağustos 2003.

⁵⁵ "Irak Meclisinden Kabineye Onay", <http://www.cnnturk.com/2005/dunya/04/28/irak.meclisinden.kabineye.onay/91688.0/index.html>, Erişim: 20 Mart 2010.

Yeni kurulan hükümet ve seçilen parlamentonun, Irak Geçici İdare Yasası'na göre, 15 Ağustos 2005 tarihine kadar Irak'ın kalıcı anayasasını oluşturması öngörülmüştür. Bu nedenle Irak hükümeti tarafından bir anayasa komisyonu kurulmuştur. Komisyon, ilk etapta 55 kişi olarak oluşturulmuş; ancak daha sonra 15 Sünni ve Sabi mezhebine bağlı bir kişi komisyon üyesi olarak atanmıştır. Komisyon'daki üyelerin 28'i Birleşik Irak İttifakı'ndan, geriye kalan 27 kişinin ise 15'i Kürtlerden ve biri Hıristiyanlardan seçilmiştir. Ayrıca biri bağımsız biri de İyad Allavi liderliğindeki Irak Ulusal Listesi üyesi iki Sünni üye daha komisyonda yer almıştır.⁵⁶ Komisyonda on danışman görev yapmıştır.⁵⁷ Türkmenler de Anayasa Komisyonu'nda iki üye ile temsil edilmiştir. Türkmen üyelerden biri Türkmeneli Partisi Başkanı Riyaz Sarıkahya, diğeri ise Birleşik Irak İttifakı Üyesi ve Türkmen İslami Birliği Başkanı Abbas El-Beyati'dir. Riyaz Sarıkahya'nın Şii gruplar içerisinde seçilmiş olması, Irak'ta dönemin algısını yansıtan bir örnek olarak nitelendirilebilir. Zira her iki kişi de Türkmen adaylar olarak seçilmemiş, Beyati zaten Birleşik Irak İttifakı'nın üyesiyken, Sarıkahya da Şii adaylar arasından seçilmiştir. Burada Türkmenlerdeki eksiklikten de söz etmek yerinde olacaktır. Anayasa Komisyonunun oluşturulması çerçevesinde, adaylık başvurusu yapan kişilere bakıldığında Riyaz Sarıkahya'nın dışında hiçbir Türkmen aydın ya da liderin komisyonda yer almak için başvuru yapmadığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum Türkmenlerin siyasete ilişkin algısını ortaya koyan bir nitelik arz ederken, Irak'taki dönemin yönetiminin Türkmenlere bakışını da ortaya koymaktadır. Sünnilerin siyasi sürece dahil olması amacıyla her türlü çabayı sarf eden ve bu konuda özellikle Türkiye'nin yakın yardımını alan ABD'nin Türkmenleri sürecin oldukça dışında tuttuğu ve "azınlık" statüsünde yer verdiği söylenebilir. Yine de anayasa yazım sürecinde temel haklar çerçevesinde Türkmenlere yer verilmiştir. Irak'ta 15 Ekim 2005'te referanduma sunulan yeni anayasa, yüzde 78,59'luk 'evet' oyuyla kabul edilmiştir.⁵⁸

Anayasanın hazırlanmasından sonra Irak'ı dört yıl boyunca yönetmesi düşünülen Irak hükümeti ve parlamentosunu seçmek amacıyla 15 Aralık 2005'te yapılacak seçimler için çalışmalar başlamıştır. ITC seçimlere tek başına katılma kararı almış; ancak sadece Musul vilayetinde Irak Uzlaşma Cephesiyle ittifak yapmıştır. ITC, Kerkük, Musul, Erbil, Diyala, Selahaddin ve Bağdat'ta seçimlere girmiştir. ITC'nin Selahaddin'de seçime katılmasının sebebi ise daha önce Kerkük'e bağlı ve Türkmen nüfusa sahip olan Tuzhurmatu ilçesinin Selahaddin'e bağlanması olarak açıklanmıştır. ITC Selahaddin İl Başkanı Ali Haşim Muhtaroglu'nu Selahaddin'den aday göstermiştir.⁵⁹ ITC, Irak Uzlaşma Cephesi'nin listesinde dördüncü ve sekizinci sırayı almıştır. ITC, dördüncü sıra adayı olarak İzzettin Devle'yi, sekizinci sıra adayı olarak da Muhammed Emin Osman'ı göstermiştir. Diğer taraftan ITC eski Başkanı Faruk Abdullah Abdurrahman'ın kurduğu Türkmen Karar Partisi de Ahmet Çelebi ile birlikte seçimlere girerken, Feryad Ömer'in başkanlığındaki Türkmen Vefa Hareketi ve Abbas El-Beyati başkanlığındaki Irak Türkmen İslami Birliği, 30 Ocak 2005 seçimlerinin de galibi olan Birleşik Irak İttifakı içerisinde yer almıştır. Ayrıca Kürt gruplar ve Türkmenler arasındaki ihtilafa rağmen Velid Şerike başkanlığındaki Türkmen Kardeşlik Partisi, Kürt İttifakı çatısı altında seçimlere girmiştir. Yapılan seçimlerin ardından ITC, 87.993 oy alarak Kerkük'ten 1 milletvekili çıkarmıştır. Kerkük'teki oy oranına bakıldığında, en yüksek oyu 266.737 oyla Kürt Listesi elde etmiştir. İkinci sırayı ise 73.191 oyla Irak Ulusal Diyalog Cephesi almıştır. ITC ise 59.716 oy alarak Kerkük'te üçüncü parti olmuştur. ITC Başkanı Sadettin

⁵⁶ Sabrina Tavernise ve Abdul Razzaq Al-Saiedy "The Struggle For Iraq: Politics: Sunnis to accept offer of a role in a Constitution" (Irak için Mücadele: Siyaset: Sünnilerin anayasal rolü kabul etmesi bekleniyor), The New York Times, 17 Haziran 2005.

⁵⁷ Kenneth Katzman, "Iraq: Elections, Government, and Constitution" (Irak: Seçimler, Hükümet ve Anayasa), CRS Report for Congress, 30 Mart 2006, s. 3.

⁵⁸ "Irak Anayasası onaylandı", Hürriyet, 25 Ekim 2005, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/irak-anayasasi-onaylandi-3436316>, (E.T. 15 Nisan 2020)

⁵⁹ Fikret Bila, "Irak Seçiminde Türkmenler Üç Parça", Milliyet Gazetesi, 6 Aralık 2005, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/fikret-bila/irak-seciminde-turkmenler-uc-parca-137556>, (E.T. 15 Nisan 2020)

Ergeç'le birlikte diğer partilerden 9 Türkmen daha Irak Ulusal Parlamentosu'na girmiştir. Irak Uzlaşma Cephesi Listesi'nden İzzettin Devle ve Muhammed Emin Osman, Birleşik Irak İttifakı Listesi'nden Abbas El-Beyati, Casim Muhammed Cafer, Taki El-Mevla, Muhammed Mehdi Beyati, Fevzi Ekrem Terzi ve Feryad Ömer, Kürt İttifakından da Velid Şerike milletvekili olarak seçilmiştir. Seçimlerden galibiyetle çıkan Birleşik Irak İttifakı yaklaşık beş ay süren tartışmaların ardından hükümeti kurabilmiştir. Nuri El-Maliki'nin başbakan olarak seçildiği Irak'ın ilk geçici olmayan hükümetinde Türkmenler sadece bir bakanlıkla temsil edilebilmiştir. Casim Muhammed Cafer, Gençlik ve Spor Bakanı olarak atanmıştır.

2010 Parlamento Seçimleri

2009'daki yerel seçimlerin ardından ülkede genel seçim hazırlıklarına girilmiştir. Bu kapsamda ITC de ittifak arayışı içerisinde olmuştur. Topyekün seçim hazırlıklarına başlayan Türkmenler, 2003'ten bu yana seçimlere ilk kez bu kadar parçalı bir yapıyla hazırlanmaya başlamıştır. Bu parçalı yapının ortadan kaldırılmasına yönelik adımlar atan Türkiye, Eylül 2009'da Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün verdiği iftar yemeği ile ITC de dahil olmak üzere bütün Türkmen kuruluşlarından temsilcileri bir araya getirmiştir. Ancak toplantıda benimsenen ortak görüşe göre, hangi siyasi ve ideolojik görüş veya hangi kimliğe sahip olursa olsun Irak parlamentosundaki Türkmen sayısını arttırmak ve bir grup oluşturmak hedeflenmiştir. Toplantının hemen ardından bazı Türkmen kuruluşlar, büyük gruplar tarafından oluşturulan koalisyonlara dahil olmuştur. ITC de İyad Allavi başkanlığındaki Irakiye Listesi ile ittifak yapmıştır. Ayrıca Irak Türkmen Cephesi, Süleymaniye ve Erbil'de ayrı listeye tek başına seçimlere girmiştir. ITC, 7 Mart 2010'da yapılan seçimlerde ülke genelinde 127.989 oy almıştır. Kerkük'te ise Aralık 2005'te yapılan seçimlere göre yaklaşık 5 bin fazla oy alarak Kerkük'teki oy oranını arttırmıştır. Ancak Ocak 2005'te yapılan seçimlerde aldığı oy sayısının altında kalmıştır.

Seçim sonuçlarının ardından Musul'dan İzzettin Devle, Nebil Harbo, Müdrike Ahmet, Kerkük'ten Erşat Salih, Jale Neftçi ve Diyala'dan Hasan Özmen milletvekili seçilmiştir. Öte yandan ITC, Nuri El Maliki'nin kurduğu hükümetle birlikte, 2003 sonrasında kurulan bir hükümette ilk kez yer almış ve ITC'den Turhan Müftü Vilayetlerden Sorumlu Devlet Bakanı olmuştur.

Irak'ta hükümetin kurulmasının ardından ITC de Irak siyasetinde ve Türkmen politikasında daha aktif rol alabilmek için Irak Parlamentosunda daha yoğun biçimde çalışmalarına başlamış ve bunun için ilk iş olarak parlamentodaki Türkmen milletvekilleri ile bir grup oluşturmuştur. Özellikle Kerkük üzerinde hassasiyetle duran ITC ve Türkmen grubu, Türkmenlere yönelik şiddet eylemlerinin önüne geçilmesi için çalışmalarda bulunmuştur. Diğer taraftan Türkmen eğitimi için de adımlar atan ITC, Türkmen Eğitim Müdürlüğü'nün kurulması için çalışmalar başlatmıştır.

Irak siyasetinde direkt rol alamayan Türkmenler yeni dengeler içerisinde hakim grupların yanında yer almaya başlamıştır. Bu durum bazen halkı tamamen siyasetten uzaklaştırırken bazen de halkın gücünün bölünmesine neden olmuştur. Bu durum gerçek Türkmen potansiyelinin ortaya çıkmasını engellemiştir. Irak'ın yeniden yapılanma süreci içerisinde yapılan seçimler bunun en büyük göstergesi olmuştur. Ancak özellikle 2010 seçimleri Türkmenlerin yeniden ayaklandığının işaretlerini vermiştir. Türkmenler, 2010'da 325 sandalyeli Irak Parlamentosu'nda ilk kez on milletvekili ve üç bakanlık (Tarım Bakanlığı, Vilayetlerden Sorumlu Devlet Bakanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı) elde etmiştir. Bununla birlikte Irak'ta bakanlık seviyesinde olan Hac ve Umre Komisyonuna başkan olarak Türkmen olan Taki El-Mevla atanmıştır. Ayrıca Vilayetlerden Sorumlu Devlet Bakanı Turhan Müftü, 2012-2014 yılları arasında İletişim Bakan Vekilliği görevini de yürütmüştür.

Ancak her ne kadar Türkmen hareketi yeniden canlanmış olsa da Irak'taki denklem içerisinde varlığı derecesinde yer alamamıştır. Bu varlık sadece siyasi açıdan değil, ekonomik, kültürel ve sosyal alanda da yeteri kadar kendini göstermemiştir. Türkçe eğitim veren okullara giden öğrenci sayısı her geçen gün azalmıştır. Erbil başta olmak üzere Kerkük gibi Türkmenlerin yoğunlukta yaşadığı yerlerde ekonomiyi ve pazarı elinde bulunduran Türkmenler bu güçlerini yavaş yavaş kaybetmektedir. ITC seçimlerde başarı elde etmiş olsa da Türkmenler genel olarak bir aşama kaydedememiştir.

Türkmenler, belki de Irak siyasi tarihinde bugüne kadar elde edemedikleri siyasi başarıyı 2012 yılı içerisinde elde etmiştir. Bu başarının elde edilmesinde başta Irak Türkmen Cephesi olmak üzere dönemin Türkmen siyasetçilerinin payı olduğu kadar siyasi konjonktürün de payı olmuştur. Özellikle Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ve Irak merkezi hükümeti arasındaki çekişmeden Türkmenler fayda sağlamıştır. 2012 yılı içerisinde Türkmenler ve Kürtler arasındaki ilişkilerin yumuşamaya başlaması, Türkmenlerin yerelde bazı kazanımlar elde etmesine (Kerkük İl Meclisi Başkanlığı'na Hasan Turan'ın getirilmesi, Irak Türkmen Cephesi'nin yeniden Erbil'de büro açması gibi) imkan tanımıştır. Buna karşılık Nuri El-Maliki de Türkmenleri sistem içerisinde yanında tutabilmek amacıyla merkezi hükümetin gücünü kullanmıştır. Bu süreçte Türkmenler, Irak Parlamentosunda yapılan oylamalarla Türkmen haklarını içeren bir raporun kabul edilmesi, Türkmenlerin Irak'ın üçüncü asli unsuru sayılması, Irak bütçesinden Türkmen bölgelerinde kullanılmak üzere pay ayrılması gibi kazanımlar sağlamıştır. 28 Temmuz 2012'de Irak Parlamentosu'nda kabul edilen raporla Türkmenler Irak'ın üçüncü asli unsuru olarak kabul edilmiştir. Yani Irak'ta yaşayan Arap ve Kürtlerden sonra Türkmenler Irak'taki en büyük nüfusa sahip millet olarak tanınmıştır. Ayrıca Türkmen Eğitim Genel Müdürlüğü kurulmuş, Bağımsız Yüksek Seçim Komiserliği gibi resmi devlet kuruluşlarında Türkmençe, Arapça ve Kürtçe gibi resmi dil statüsüne yükseltilmiştir. Bu kazanımlar fiilen Türkmenlere henüz bir fayda getirmemiş olsa da resmiyet kazanma açısından önem arz etmektedir.

Türkmenler siyasi ve sosyal haklar açısından kazanım sağlamış olsalar bile 2012 yılı Türkmenler için oldukça zor bir yıl olmuştur. Özellikle doğrudan Türkmenlere yönelik yapılan saldırı eylemleri, fidye karşılığı adam kaçırma, suikastler, Kerkük ve Tuzhurmatu başta olmak üzere Türkmen yerleşimlerinde yaşanan bombalı saldırılar bütün yıl devam etmiştir. Irak'taki siyasi çekişme Türkmenlere siyasi kazanımlar sağlarken, bu çekişmenin ortaya çıkardığı güvenlik boşluğu Irak'taki en korumasız halk olan Türkmenleri olumsuz etkilemiştir. Irak merkezi hükümetinin güvenlik birimlerini siyasal amaçlar doğrultusunda kullanmasının yanında Türkmen bölgelerine yeteri kadar güvenlik ve koruma sağlayamaması, Türkmenleri şiddet eylemleriyle karşı karşıya bırakmıştır. Türkmen siyasetçiler yaptıkları açıklamalarda özellikle Irak merkezi hükümetinden koruma talep etmiştir. Ancak 2012 yılı boyunca Irak merkezi hükümeti Türkmenlere bir koruma sağlayamamıştır. Türkmenler 2012 yılının son dönemlerinde Türkmenleri koruyacak bir Türkmen gücünün kurulması konusunda ısrarcı olduklarını gösterecek eylemler yapmıştır. Ayrıca Türkmenler, kendilerinin tek başına çoğunluk olduğu bir il ya da illere sahip olmak istemektedir. Bu kapsamda Türkmenlerin en yoğun yaşadıkları yerlerden olan Telafer ve Tuzhurmatu'nun vilayet olması talep edilmektedir.

2014 Parlamento Seçimleri

30 Nisan 2014 tarihinde yapılan parlamento seçimleri, ABD askerinin Irak'tan çekilmesinden sonra yapılan ilk seçimdir. 2014 seçimleri, önceki seçimlere oranla daha çok parti/listenin parlamento girişine sahne olmuştur. Dokuz binden fazla aday ve 277 partinin yarıştığı seçimlerin ardından 34 parti/liste parlamento girmiştir. Seçime katılım oranı önceki parlamento seçimlerine benzer şekilde gerçekleşerek yüzde 60 olarak açıklanmıştır. Ancak, Kerkük'teki katılım oranı 2010'dan daha düşük bir şekilde gerçekleşmiş ve yüzde 68 olarak açıklanmıştır.

2014 seçimlerinde Kerkük'te siyasi grupların parçalanması dikkat çekmiştir. 2010 seçimlerinde iki büyük liste yarışmasına rağmen 2014 seçimlerinde Kürt partiler farklı listelerle seçime girmiştir. Diğer yandan, 2010 seçimlerinde görülen Türkmen-Arap ortaklığı 2014 yılında devam etmemiştir. Bu nedenle 2010 seçimlerinde Irakiye listesi içerisinde yer alan gruplar iki sandalye kaybetmiştir. KDP'nin ise KYB ile seçimlere farklı listeler içerisinde girmesi Kerkük'teki Kürt gruplar arasındaki dağılımı göstermiştir. KYB'den aday olan Necmeddin Kerim, 150 bin oy alarak ülke genelinde en çok oy alan dördüncü aday olarak dikkat çekmiştir. Zira, vilayetlerde popüler olan isimler, parlamentoya geçmeyecek olmasına rağmen partiler tarafından aday gösterilmektedir.

2018 Parlamento Seçimleri

2018 seçimleri, IŞİD'in toprak hakimiyetinin bitirilmesinin ardından düzenlenen ilk seçim olmuştur. Ancak Kerkük özelinde, bu önemine ek olarak, 16 Ekim 2017 tarihinde merkezi hükümetin müdahalesinin ardından peşmergenin şehirden çıkarılmasından sonra yapılan ilk seçim olması nedeniyle dikkat çekmiştir. Diğer yandan, seçimler, Necmeddin Kerim'in Erbil'e kaçmasının ardından Rakan Said el-Cuburi'nin vali vekilliğine atanması ile birlikte yönetimin el değiştirdiği bir süreçte yapılmıştır. Kerkük'te yedisi bağımsız aday olmak üzere 31 parti/liste seçimlere katılmıştır. Hiçbir bağımsız adayın kazanmadığı seçimlerde üç liste parlamentoya temsilci göndermiştir. Irak genelinde ise seçimlere 204 parti ve 27 liste katılmıştır. Seçim sonuçlarına göre 31 parti/liste parlamentoda temsil hakkına sahip olmuştur.

Üç farklı etnik grubun yarıştığı 2018 Kerkük parlamento seçimlerinde KYB altı, Kerkük Arap Koalisyonu üç ve Kerkük Türkmen Cephesi üç sandalye kazanmıştır. 2014 seçimlerine göre KDP'nin tartışmalı bölgelerde seçimleri boykot etmesiyle birlikte Kürtlerin iki sandalye kaybettiği ve 2010 seçimlerine benzer bir denge kurulduğu görülmektedir.

Terör örgütü IŞİD işgalinin sonlandırılmasından sonra Ninova'da yapılan ilk seçimlerde ise dört Türkmen seçimleri kazanarak parlamentoda temsil hakkına sahip olmuştur. Bunun yanı sıra bir Türkmen Bağdat'tan, iki Türkmen Selahaddin'den parlamentoda sandalye kazanmıştır.

IKBY'deki Seçimler

2003 yılında Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesinden sonra 2005 yılında referandum ile kabul edilen anayasa Erbil, Duhok ve Süleymaniye vilayetleri "Irak Kürt Bölgesel Yönetimi" isimli federatif bölge olarak kabul edilmiştir. 1991 yılında Irak'ın 36. paralelinin kuzeyinin uçuşa yasak bölge ilan edilmesi ile fiilen oluşan bölgenin anayasa ile kabul edilmesiyle birlikte üç vilayetin yönetimi Kürt partilerine bırakılmıştır. Böylece tarihsel olarak Türkmenlerin yoğun yaşadığı Erbil ve Kifri gibi vilayetler bu partilerin denetimi altına girmiş ve demografik değişim yaşanmıştır. Bölgedeki tarihi Türkmen varlığından dolayı IKBY Parlamentosu'nda beş koltuk kota olarak Türkmenlere ayrılmıştır. Ancak yapılan IKBY Parlamento seçimlerinde bu beş koltuktan dört tanesi Kürt partilerine yakın Türkmen partilerinin adayları tarafından kazanılmaktadır. 2005 IKBY Parlamento seçimlerinde Türkmen Demokratik Hareketi dört sandalye kazanmıştır.

2009 IKBY Parlamento seçimlerine kadar Türkmenlerin en büyük temsilcisi olan ITC, IKBY'deki seçimlere katılmamıştır. 2009 IKBY Parlamento seçimlerine yönelik ITC tarafından oluşturulan Türkmen Reform Listesi, 1 temsilci ile IKBY Parlamentosu'nda temsil hakkı kazanmıştır. Diğer yandan Türkmen Demokratik Hareketi üç sandalye alırken Erbil Türkmen listesi bir sandalye kazanmıştır. Seçimlerden sonra kurulan altıncı ve yedinci kabinelerde ise Sinan Çelebi Ticaret ve Sanayi Bakanı olarak görev almıştır.

2013 yılında yapılan parlamento seçimlerinde ise Türkmen Kalkınma Listesi iki, Erbil Türkmen Listesi, Türkmen Değişim ve Yenilenme Listesi ve ITC birer sandalye kazanmıştır. Seçimlerden sonra kurulan IKBY 8. Kabinesi'nde ise Türkmen olan Sinan Çelebi Adalet Bakanı olarak seçilmiştir.

2018 yılında yapılan IKBY Parlamento seçimlerine sekiz Türkmen listesi girmesine rağmen dört liste parlamentoda temsil hakkı kazanmıştır. Türkmen Kalkınma Listesi iki vekil ile temsil edilirken, Türkmen Reform Partisi, ITC ve Ulus Listesi birer sandalye ile temsil edilmiştir. Seçimlerin ardından kurulan kabinede ise ITC'den milletvekili seçilen Aydın Maruf, IKBY Bölge Bakanı olarak seçilmiştir.

**İŞİD SONRASI
TÜRKMEN
BÖLGELERİNİN
DURUMU**

11

IŞİD SONRASI TÜRKMEN BÖLGELERİNİN DURUMU

IŞİD'in 2014'te Musul'a girmesi sonrasında başlayan yeni dönemde, IŞİD'in neredeyse bütün Türkmen bölgelerinde etkinlik göstermesi ve kontrol sağlaması nedeniyle, başta Telafer, Musul, Tuzhurmatu ve çevresi ile Diyala'dan 600 binden fazla Türkmen'in göç etmek durumunda kaldığı bilinmektedir. Bunların büyük kısmı ülke içerisinde yer değiştirirken, bir kısmı da Türkiye'ye göç etmiştir. Pek çok Türkmen bölgesi de IŞİD'in işgaline uğramakla birlikte, IŞİD'in bulunduğu noktalardan Türkmenlerin yaşadıkları yerlere saldırılar devam etmektedir. Musul ve Telafer'in yanı sıra Türkmenlerin yaşam alanları olan Selahaddin vilayetine bağlı Tuzhurmatu ve Amirli çevresi, Diyala'ya bağlı Karatepe, Şehreban, Beledruz, Mikdadiye, Celevle gibi yerleşim yerleri ile Kerkük'e bağlı köyler ile Dakuk (Tavuk), Tazehurmatu gibi yerleşim yerleri IŞİD'in baskısı altında kalmıştır. Türkmenlerin yaşadıkları bölgelerin tek tek incelenmesi, Türkmenlerin IŞİD sonrasında düştüğü zor durumun anlaşılması açısından yerinde olacaktır.

Kerkük Vilayeti

IŞİD, Musul'u ele geçirdikten sonra Kerkük'e yönelik de bir saldırı başlatmış ve Kerkük vilayetinin güney ve güneybatı bölgelerinde özellikle Sünni Arapların yaşadığı bölgelerde etkinlik sağlamıştır. Zira Kerkük nüfusunun neredeyse tamamını Sünni Arapların oluşturduğu Havice ilçesi IŞİD'in Musul operasyonu öncesinde de örgütün etkisi altındayken, Havice ve Kerkük arasındaki Abbasiye, Zap, Riyaz gibi nahiye ve köyler de IŞİD'in tam anlamıyla kontrolü altına girmiştir. Ayrıca Kerkük'ün güneybatısından güneyine doğru geçildiğinde özellikle Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Beşir köyü de IŞİD'in işgali altına girmiş ve Tazehurmatu, Dakuk gibi Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı yerler ana çatışma hattı olarak ortaya çıkmıştır. Dakuk çevresindeki köylerin büyük kısmı IŞİD'in eline geçerken, Kerkük-Tikrit yolu üzerinde bulunan ve Kerkük'e sadece 8-10 km uzaklıkta bulunan Molla Abdulla bölgesine kadar yaklaşan IŞİD, zaman zaman buradan Kerkük'ün şehir merkezine doğru saldırılar yapmış, ancak Kerkük merkeze girememiştir. Buna rağmen IŞİD bir gece ani bir baskınla Molla Abdulla, Mektep Halit, Meryembeg ve Tel El Verd köylerini ele geçirmiştir. Kerkük'ün güneyinden itibaren güneybatı, batı ve hatta kuzeybatısına doğru Kerkük şehir merkezinden 12-15 km uzaklıkta bir çatışma hattı ortaya çıkmıştır.

2003'ten sonra Kürt grupların yoğun baskısı ile karşı karşıya kalan Kerkük, IŞİD'in Musul'a girmesinden sonra, Irak Ordusu'nun kenti tamamen terk etmesiyle birlikte, Kürt partilere bağlı asayiş güçleri ve peşmergeler tarafından denetim altına alınmıştır. Kerkük şehir merkezindeki güvenlik yerel (Kerkük) polis ve Kürt partilere bağlı asayiş güçleri tarafından sağlanırken, şehrin çevresi büyük oranda peşmergeler tarafından kontrol altına alınmıştır. Bununla birlikte Kerkük'ün Sünni Arapların yaşadığı Havice ilçesi ile bu ilçeye bağlı nahiye ve köylerin büyük bölümü IŞİD'in kontrolünde kalmış ve Eylül 2017'de kurtarılmıştır. Öte yandan Kerkük'ün diğer ilçeleri olan Dakuk ve Dibis'te peşmergelerin ağırlıklı kontrolü bulunurken, Dakuk'ta Haşdi Şaabi etkinlik sağlamıştır. Bunun yanı sıra terör örgütü PKK mensupları da IŞİD'e karşı peşmergelere yardım etmek bahanesiyle başta Dakuk olmak üzere, Kerkük çevresinde özellikle Süleymaniye yolu üzerindeki Kara İncir, Çemçemal gibi bölgelere konuşlanmıştır.

IŞİD, Mart 2016'da Tazehurmatu nahiyesine, üç gün içerisinde, iki yüzden fazla havan ve katyuşa füzesi atmıştır. Saldırıların büyük kısmı cephe hattına yönelik olmakla birlikte, sivillerin yaşadığı alanlara da havan ve füze atıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte IŞİD tarafından yapılan bu saldırılarda klor ve hardal gazı kullanıldığı tespit edilmiş ve etkilenen siviller hastane ve sağlık kuruluşlarında tedavi altına alınmıştır. Tamamı Türkmen olan yaklaşık 40 bin nüfusun bulunduğu Tazehurmatu'da, yaklaşık 7 bin kişinin IŞİD'in kimyasal saldırılarından etkilendiği bilinmektedir. Durumu ağır olan 167 Türkmen üç farklı dönemde Türkiye'ye getirilerek tedavi ettirilmiştir.

IŞİD'in Kerkük eksenli yükselişine karşı Tazehurmatu, IŞİD ve Kerkük arasındaki direnç noktası olmuştur. Aynı zamanda Tazehurmatu'nun IŞİD'in eline geçmesi Kerkük-Bağdat yolunun yeniden kapanması ve IŞİD'in etkinlik alanının yeniden kuzey-güney boylamında genişleme ihtimalini ortaya koymuştur. Lakin Havice ilçesinin IŞİD'den kurtarılması ile birlikte vilayetteki IŞİD tehdidi bölgesel hakimiyetin yanı sıra saldırı eylemleri ile sürmüştür. Zira IŞİD ile çatışmanın devam ettiği süreçte hedef olan yaklaşık 720 ailenin bulunduğu Beşir köyünde 509 ev zarar görmüştür. Ancak Beşirliiler, zarar gören evlerini kendi imkanları ile onarmıştır. Ancak IŞİD ile mücadele dönemi halkta travmaya neden olmuştur. Zira çatışmalarda Beşir köyünden 59 kişi hayatını kaybetmiş ve 106 sivil yaralanmıştır.

Travmatik bir geçmişe sahip olan diğer Türkmen köyleri olan Kümbetler, Beşir, Yayçı ve Türkalan köyleri 1987 yılında rejimin kararı ile yıkılmıştır. 2003 yılından sonra Türkiye'nin de desteği ile köylerde 100'er hane yapılarak insanların geri dönüşüne destek olunmuştur. Zira evlerin yapılmasının üzerinden yaklaşık 15 sene geçmesine rağmen hane sayıları yaklaşık olarak üç katına çıkmıştır. Kızılyar köyünde ise 200 hanenin yaşadığı tahmin edilmektedir.

Baas rejiminin yıkma kararı verdiği ilk Türkmen köyü olan Bulova ise 1980 yılında yıkılmıştır. Yıkıldığı zaman 500 kişinin 98 hanede yaşadığı köyde 2019 yılı itibarıyla 122 hanede 622 insan yaşamaktadır. Diğer Türkmen köyleri ile benzer şekilde Bulova köyünde de güvenliği köylüler sağlamakta olup federal polisten destek almaktadır.

Selahaddin Vilayeti

Tuzhurmatu-Kerkük Yolu'nun tamamı Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin (IKBY) kontrolündeyken, IŞİD'in bölgede etkili olmasından sonra Haşdi Şaabi'nin etkinliği artmıştır. Ancak yine bu yol üzerinde peşmerge 16 Ekim 2017'deki merkezi hükümetin müdahalesine kadar varlığını korumuştur.

Öte yandan Tuzhurmatu'nun doğusunda da Hemrin Dağları'nın devamı bulunmaktadır. Dağların hemen arka tarafı Süleymaniye sınırıdır. Bu nedenle Tuzhurmatu'nun doğusu da Kürt nüfusun yoğun olduğu bölgelerdir.

Ayrıca Tuzhurmatu, Saddam rejiminin Araplaştırma politikasından en ciddi zararı gören yerleşimlerden biridir. Pek çok Türkmen'in mülkü elinden alınırken, Türkmenlerin zorla göç ettirildiği bilinmektedir. Diğer taraftan özellikle 2003'ten sonra IKBY'nin bazı Kürt aileleri para karşılığında Tuzhurmatu'ya göç ettirdiği söylenmektedir. Ancak Kürtlerin Tuzhurmatu'da Türkmenlere karşı sistematik bir yıldırma politikası izlediğini söylemek yanlıştır. Zira Tuzhurmatu'ya göç ettirilen Kürt ailelerin de Kürt gruplar tarafından verilen sözler tutulmadığı için, politik bir duruş sergilemedikleri ve hatta bazılarının yaşadıkları yerlere geri döndükleri belirtilmektedir.

2003'te Kürt grupların Kerkük'e girişine karşı ilk ve büyük Türkmen ayaklanmalarının yapıldığı yer olması sebebiyle Tuzhurmatu'nun Türkmenler için ayrı bir önemi vardır. IŞİD'in Musul saldırısı sonrası kapanan Kerkük-Bağdat yolu üzerinde bulunan ve çok stratejik bir konuma sahip Tuzhurmatu'da Türkmenler önemli bir direniş sergilemiştir. 2011'den bu yana sistematik terör saldırılarının hedefi olan Tuzhurmatu'daki Türkmenler ayakta kalmayı başarmıştır.

IŞİD'in Musul'u ele geçirmesinin ardından Tikrit'te de kontrol sağlamasıyla, IŞİD'in Tuzhurmatu'ya yönelik baskısı artmıştır. Tuzhurmatu'ya bağlı olan ve "Bayat Obası" olarak bilinen Türkmen yerleşimleri Yengice, Bastamlı, Köküz, Muratlı, Karanaz, Biravçılı, Süleymanbeg, Hasadarlı ve Çardaklı gibi nahiye ve köylerin yanı sıra Bir Ahmet, Abbud, Zengili gibi Türkmen ve Arapların yaşadığı köyler de IŞİD tarafından işgal edilerek göçe, soykırım, yağma, hırsızlık ve yıkıma maruz kalmıştır.

Ayrıca Tuzhurmatu'nun Erbil ve Bağdat arasında yeni bir gerginlik noktası olarak ortaya çıkması da muhtemeldir. Halen Erbil ve Bağdat arasında başta kronikleşen bütçe tartışması olmak üzere pek çok konudaki anlaşmazlığın devam etmesi çatışma riskini arttıran bir diğer sebeptir. Tuzhurmatu'daki Haşdi Şaabi gücünün Irak merkezi hükümetini IKBY karşısında pozisyon almaya zorlaması beklenebilir. Bu durum çatışmadaki aktörlerin de artmasını beraberinde getirmektedir. Zira Tuzhurmatu'daki yerel güçler arasında başlayan çatışma, dışarıdan gelen güçlerin etkisiyle taraf aktörler açısından da genişlemektedir. Bu noktada terör örgütü PKK üyelerinin de peşmergelere yardım etmek amacıyla 16 Ekim'den önce Tuzhurmatu'da olduğu ve Türkmen sivilleri hedef alan eylemlerde bulunduğu bilinmektedir.

Tuzhurmatu'da çatışan tarafların, çatışmanın derinleşmesini engellemek ve daha fazla yayılmasının önüne geçmek için sorumlu davranması gerekmektedir. Çatışmanın yayılması IŞİD'e karşı mücadeleyi sekteye uğratacağı gibi, sivil halka zarar verdiği/vereceği için ciddi bir insani krize de neden olacaktır. Nitekim daha önce de ifade edildiği gibi, özellikle Türkmenler bu çatışmadan en fazla zarar gören taraftır. Türkmen evleri ve işyerleri yakılmakta, Türkmen siviller keskin nişancılar tarafından hedef alınmakta veya Türkmenler kaçırılmaktadır. Ancak Tuzhurmatu'da yaşayan Türkmenler, yıllardır terörle mücadele etmekte ve kimliklerini, varlıklarını korumaktadır. Bu nedenle Tuzhurmatu ya da Kerkük gibi bölgeler üzerinde Kürt siyasi ve silahlı gruplar tarafından atılan tek taraflı adımlarla bir sonuç alınamayacağı akıllarda tutulmalıdır. Bu adımların sivil halka zarar vermenin ötesine gitmediği de görülmektedir. Bu nedenle çatışan ya da çatışmayan, Irak merkezi hükümeti ya da IKBY, ITC, Kürt partiler ya da Haşdi Şaabi farketmeksizin bütün tarafların sorumlu davranması gerektiği, siyasi uzlaşma ve anlaşma yoluyla sorunlara çözüm bulmasının en doğru yol olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Vilayette Haşdi Şaabi ve peşmerge gerilimi ve IŞİD'in toprak hakimiyeti bitirilmesine rağmen normalleşme sürecinde sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumun temelinde IŞİD'in yıkımı nedeniyle Tuzhurmatu'ya bağlı zarar gören köylere geri dönüşler sınırlı kalmıştır. 16 Ekim'den sonra ise vilayetteki peşmergenin çekilmesi ile birlikte güvenliği Haşdi Şaabi ve federal polis sağlamaya başlamıştır. Tuzhurmatulu yaklaşık 40 bin Türkmenin Kerkük'te göçmen olarak yaşadığı bilinmektedir. Diğer yandan köylerde yaşanan yıkımın yanı sıra güvenlik konusundaki boşluklar nedeniyle IŞİD öncesi tahmini nüfusu 16-17 bin olan Yengice köyüne ancak 70 aile dönebilmiştir. IŞİD öncesi tahmini nüfusu 4 bin olan Süleymanbeg nahiyesine bağlı Hasadarlı köyünün ise neredeyse tamamı geri dönmüştür. Süleymanbeg'e bağlı olan Muratlı köyü sakinleri de Kerkük'te göçmen olarak yaşamaktadır. Ayrıca Biravcılı köyünde yaşayan 400 Türkmen aile göçmen olarak Çardaklı'da yaşamaktadır. Diğer yandan Amirli'ye bağlı Abbut köyüne geri dönüş izni çıkmasına rağmen henüz geri dönüşler başlamamıştır.

Diyala Vilayeti

En eski Türkmen yerleşim bölgelerinden biri olan Diyala, IŞİD'in etkili olduğu bölgelerden biri olmuştur. IŞİD'in özellikle Selahaddin'deki Samarra bölgesinde Şiiiler için kutsal sayılan ve daha önce 2006'daki mezhep savaşını başlatan olay olarak simgeleşen Askeriye (İmam Hasan el-Asker) Türbesi'ne yönelmesiyle Diyala'da yoğun bir savaş yaşanmıştır. Bu süreçte Diyala'da Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Karatepe, Celevle (Karagan), Sadiye (Kızlarbat), Kördere, Mansuriye (Adanaköy), Mukdadiye, Hanekin, Mendeli ve Bakuba'da da IŞİD etkisi görülmüştür. Hatta IŞİD, Türkmenlerin yaşadığı bu bölgelerden Sadiye, Mansuriye ve Celevle'yi tamamen kontrol altına almıştır. Sadiye'de yaşayan Türkmenler, IŞİD'in bu bölgeyi kontrol altına almasıyla birlikte, Hanekin, Bakuba, Kalar, Süleymaniye ve Kerkük'e kaçarken, Mansuriye'deki Türkmenler ise Karatepe'ye göç etmiştir. Mansuriye'deki Türkmen nüfusu Sünni olmasına rağmen, Şii Türkmenlerin yaşadığı Karatepe'ye sığınmaları, Türkmenlerde mezhepsel ayrımın olmadığına önemli bir göstergesi olmuştur. Karatepeli Türkmenler, Mansuriye'den gelen Türkmenlere kapılarını açarak Türkmenlerin milli kimliklerini ön planda tuttuklarını göstermiştir.

IŞİD, Tuzhurmatu'nun güneyinde yer alan ve nüfusunun çok büyük bölümünü Türkmenlerin oluşturduğu Karatepe'ye de yoğun bir şekilde saldırı yapmış olsa da Karatepe'deki Türkmen direnişi sayesinde bu bölgeyi ele geçirmeyi başaramamıştır. Ancak bu güç Karatepe'nin merkezini korurken, peşmerge de çevre korumasını üstlenmiş ve uzun süredir IKBY'nin hedefinde olan Karatepe'de peşmergeler denetim sağlamıştır. IŞİD saldırısı nedeniyle Karatepe halkının bir kısmı da buradan başta

Kerkük olmak üzere çevre bölgelere göç etmiş, IŞİD saldırılarının püskürtülmesinden sonra göç eden halk geri dönmüştür.

Öte yandan IŞİD, Hanekin'i ele geçirmek için pek çok kez saldırı düzenlemiştir. Celevle'yi ele geçirdikten sonra Hanekin'e yönelen IŞİD, burada peşmergenin direnişiyle karşılaşmış ve Hanekin'e girmeyi başaramamıştır. Irak'ta IKBY ve merkezi hükümet arasındaki tartışmalı bölgeler içerisinde yer alan Hanekin'e ek peşmergeler sevk edilerek buranın savunulması, buradaki denetimin tamamen peşmergenin eline geçmesini beraberinde getirmiştir. Irak ordusu ya da Haşdi Şaabi güçlerinin Hanekin'e girmesine izin verilmezken, zaman zaman peşmergeler ve Haşdi Şaabi güçleri arasında çatışmalar yaşanmıştır.

IKBY, bölgedeki IŞİD varlığını öne sürerek, IŞİD saldırılarının engellenmesi amacıyla, Diyala etrafında "hendek kazma" stratejisini uygulamaya başlamış ve böylece tartışmalı bölgelerde tam kontrol sağlama ve fiili sınır oluşturma yoluna gitmiştir. IKBY tarafından, Diyala'nın en doğusunda Hanekin'den başlayarak güneybatı yönünde Celevle'yi içerisine aldıktan sonra kuzeybatı yönünde bulunan Karatepe ve Tuzhurmatu'yu da içerisine alacak şekilde Kerkük'e kadar uzanan bir hendek kazılmıştır. Kazılan hendek ile IKBY'nin resmi sınırları (Erbil, Süleymaniye, Duhok) arasında kalan Diyala'ya bağlı bölgelerde (Hanekin, Celevle, Karatepe) peşmerge tam denetim sağlamıştır. Diğer taraftan Sadiye, Mansuriye, Mukdadiye, Kazaniye ve Mendeli'de ise Haşdi Şaabi'nin kontrol ve denetiminden bahsetmek mümkündür. Bu noktada Diyala'da özellikle Türkmenlerin yaşadığı coğrafyanın peşmerge ve Haşdi Şaabi arasında paylaşıldığını söylemek yerinde olacaktır.

Ancak 16 Ekim müdahalesi ile birlikte peşmerge IŞİD sonrası ele geçirdiği bölgelerden çekilmek zorunda kalmış ve Irak Ordusu ile Haşdi Şaabi kontrolü sağlamıştır. Türkmen bölgeleri olan Mansuriye, Sadiye ve Celevle'ye geri dönüşler başlamıştır. Ancak savaşın getirdiği yıkım nedeniyle pek çok ev kullanılamaz hale gelmiştir. Bu nedenle ciddi bir insani kriz ortaya çıkmış ve günlük ihtiyaç malzemelerinin bile eksikliği yaşanmıştır.

Ninova Vilayeti

Irak'ta sadece Türkmenlerin yaşadığı en büyük yerleşim yeri olan Telafer, Musul'la aynı kaderi paylaşmıştır. Musul'un IŞİD'in eline geçmesiyle eş zamanlı olarak Telafer de IŞİD işgali altında kalmıştır. İlçe merkezinde yaşayan yaklaşık 230 binlik nüfusun yanı sıra Telafer'e bağlı başta İyaziye ve Muhallebiye olmak üzere çevre köy ve nahiyelerdeki Türkmen nüfusu da şehri terk etmek zorunda kalmıştır. Telafer'deki Türkmenler önce Sincar ve Duhok kırsalına doğru kaçmıştır. Kısa bir süre Sincar'da kalan Telaferli Türkmenler, IŞİD'in Sincar'a da saldırması sonrasında Duhok ve Erbil'e yönelmiştir. Ancak Telaferli Türkmenler, IKBY'nin sert tutumuyla karşılaşmış ve Türkmenlerin Erbil'e girişine izin verilmemiş, çok sayıda Telaferli şehir girişlerindeki kontrol noktalarında günlerce bekletilmiştir. Şii Türkmenlerin büyük bölümü Necef, Kerbela ve Babil başta olmak üzere Irak'ın güneyindeki vilayetlere göç etmek zorunda kalırken, Sünni Türkmenlerin büyük bölümü ise Kerkük'e yerleşmiştir. Kerkük'ün dışındaki Yahyava'da AFAD, TİKA ve Türk Kızılay'ının yardımlarıyla Telaferliler için bir kamp kurulmuştur.⁶⁰ Ayrıca Telaferli Türkmenlerin bir kısmı da Duhok'taki kamplara yerleşmiştir. Bununla birlikte mevcut durum itibarıyla Suriye'den geçerek Türkiye'ye sığınan yaklaşık 52 bin kişilik bir Telaferli nüfustan bahsetmek mümkündür.⁶¹ Telafer'den kaçamayan ya da kaçma imkanı bulamayan bir kısım Telaferli de IŞİD'in zulmü altında yaşam mücadelesi vermiştir. Telafer'de kalan nüfusa ilişkin net ve kesin bir rakam bulunmamakla birlikte 10-15 bin Türkmen'in halen Telafer'de

⁶⁰ Saha çalışması kapsamında yapılan mülakat.

⁶¹ Ankara'da yapılan mülakat.

kaldığı tahmin edilmektedir. Ancak 20 Ağustos 2017 tarihinde başlayan Telafer'i kurtarma operasyonu Haşdi Şaabi'nin de desteği ile Irak güvenlik güçlerince yaklaşık üç hafta içerisinde tamamlanmıştır.

Öte yandan Musul'daki Türkmen bölgeleri de İŞİD'in Musul'u ele geçirmesinden sonra yoğun bir baskı altında kalmıştır. Musul merkeze bağlı Reşidiye, Sellamiye, Karakoyun, Şerihan, Sadabavize, Fazliye, Hurzibat gibi köy ve mahallelerde yaşayan Türkmenlerin de büyük bölümü yaşadıkları yerleri terk etmiştir. Ayrıca Hamdaniye'ye bağlı Tezharap, Razkiye ve Tilkeyf'e bağlı Babnid de İŞİD'in kontrolünde kalmış, buradaki Türkmen nüfusun büyük bölümü göç etmek zorunda kalmıştır.

Musul ve Telafer'deki terör örgütü İŞİD hakimiyetinin sonlandırılmasının ardından yıkımın az olduğu bölgelere geri dönüş başlamıştır. Telafer'e bağlı Şeyh İbrahim köyünün İŞİD öncesi nüfusu yaklaşık olarak 3.500 kişi olmasına rağmen yarısından fazlası geri dönememiştir. Şeyh İbrahim'e geri dönüşlerin tamamlanmamasının en büyük faktörünü altyapı eksiklikleri oluşturmaktadır. Zira köyde içme suyu ve sağlık ocağı bulunmamaktadır. İŞİD öncesi nüfusu 25 bin olan Tilkeyf'e bağlı Karakoyun'un ise yaklaşık olarak yüzde 90'ı geri dönmüştür. Tilkeyf'e bağlı Aşağı ve Yukarı Şerihan köylerinin nüfusu sırasıyla 5 ve 3 bin olmasına rağmen altyapı eksiklikleri nedeniyle Aşağı Şerihan köyünün ancak yüzde 60'ı Yukarı Şerihan'ın ise tamamına yakını geri dönebilmiştir. Merkez ilçeye bağlı olan Reşidiye'de belediye hizmetleri verildiği için yaklaşık 40 bin kişilik nüfusun geri dönüş oranı yüzde 95'e yaklaşmıştır. Hamdaniye ilçesine bağlı Tezharap, Karayatak, Sellamiye, Şemsiye köylerinin yaklaşık yarısı geri dönebilmişken Sennif köyünün büyük çoğunluğu geri dönememiştir.

Irak'ın en büyük ilçesi olma özelliğini taşıyan ve merkez nüfusunun tamamını Türkmenlerin oluşturduğu Telafer ilçesine ise geri dönüşler yüzde 40-45 seviyesinde kalmıştır. İŞİD'den kurtarıldıktan sonra uzun süre mayın temizleme çalışmalarının sürmesi üzerine geri dönüş izni gecikmeli olarak çıkmıştır. Ayrıca, şehirdeki altyapı ve güvenlik sorunları Telaferlilerin geri dönüşü önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır. Ninova'nın yeniden imarı için ayrılan 281 milyar dinar (yaklaşık olarak 220 milyon dolar) fon bulunmaktadır. Bu fon, ilçelerin nüfusuna göre dağıtılmaktadır. Bu nedenle fon çerçevesinde gerçekleştirilecek 40 projenin 20'si Musul, 10'u Telafer ve diğer 10'u diğer ilçeler için ayrılmıştır. Ninova Valisinin emri doğrultusunda Telafer'e beş günde bir su verilmektedir. 12 Mart 2017 tarihi itibarıyla yaklaşık 32 bin aile Telafer'den göç etmesine rağmen Nisan 2019 itibarıyla 331 bin 164 kişi geri dönebilmiştir. Ancak bu rakam Telafer ilçesine bağlı 151 nahiyeye, köy ve mahalleyi de kapsamaktadır. Irak'ın güneyine göç eden Telaferli Türkmenler arasında iletişim güçlü bir biçimde sürmektedir. Bu iletişimin Türkmenlerin birlikteliklerini ve milli kimliklerini korumalarına fayda sağladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Muhallebiye'de yıkım olmadığı için geri dönüşler gerçekleşmiştir. İyaziye'deki yıkımdan dolayı henüz geri dönüşler başlamamıştır. Nahiyede yaklaşık olarak üç bin hane bulunmakla birlikte yaklaşık olarak 800 tanesi yıkılmamıştır. Yıkılmayan bu evlerin de bir kısmı yaşamaya elverişli bir durumda değildir. Ancak 175 aile nahiyeye dönmüştür. 2014 öncesinde binden fazla aile İyaziye'de yaşamaktadır. Dolayısıyla geri dönüşler yüzde 20'nin altındadır. İyaziye ve Telafer arasındaki köprüler yapılmadığı için İyaziye nahiyesinin yeniden imarında sorunlar yaşanmaktadır. İyaziye'de güvenliği yerel Haşdi Şaabi sağlamaktadır. Göçmen durumunda kalan İyaziyeliler ise Türkiye'nin yanı sıra Leylan, Yahyava, Erbil ve Duhok'ta yaşamaktadır.

TÜRKMEN GÖÇÜ

12

TÜRKMEN GÖÇÜ

1918'de İngilizlerin Irak'ı işgal etmesi ve 1926 Ankara Antlaşmasıyla Musul-Kerkük'ün İngiliz mandasındaki Irak'a bırakılmasının ardından bölgede Türkmenlerin yok sayılmaya başlandığı ve Türkmenlere yönelik sistemli bir kimlik asimilasyonu politikası uygulandığı söylenebilir. Bu tarihten sonra Türk toplumu, Irak'taki yönetimlerce baskı görmüş ve bir tehdit olarak algılanmıştır. Hatta ilk dönemlerde kullanılan "Türk" adının yerine, Türkiye ile bağların koparılması amacıyla "Türkmen" adının kullanıldığı ifade edilmektedir. Bu dönemde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti iç sorunlarını halletmeye ve ülkenin kalkınmasına öncelik vererek iç politikaya ağırlık vermiş, İkinci Dünya Savaşına kadar dış politikayla çok fazla ilgilenmemiştir. Bu noktada destek bulamayan, isyan geleneği olmayan ve devletçi bir yapıdan gelen Türkmenler, azınlık psikolojisine sürüklenerek, içe kapalı bir toplum haline gelmiştir. Irak'taki rejimlerin politikaları da bunu körüklemiştir. Hiçbir dönemde siyasi faaliyetlerine izin verilmeyen ve zaman zaman ortaya çıkan lider vasfı taşıyabilecek insanları öldürülen Türkmenler, şehirli, aydın nüfus yapısının yanı sıra Türkiye'ye güven neticesinde ortaya çıkan rehabet hali nedeniyle de bölgede hakim anlayış olan silahlı mücadeleyi tercih etmemiş, kültürel yapıları ve milli kimliklerini korumaya odaklanmıştır. Siyasi anlamda bir faaliyet içerisine girmeyen Türkmenler, dönem dönem kültürel ve sosyal içerikli kuruluşları kurmalarına rağmen, rejimin politikaları nedeniyle de bir sonuç alamamıştır. Diğer taraftan Türkmenlerin dağınık olarak çeşitli vilayetlerde yaşamaları, Irak'ta Türkmenlere yönelik yürütülen sistemli asimilasyon politikaları neticesinde Irak dışına ciddi anlamda beyin göçü vermiş olmaları gibi nedenler de Türkmenlerin organize bir bütünlük oluşturarak, siyaseten ortaya çıkmalarının önündeki başka bir engel olmuştur. Ayrıca Türkmenlerin yaşadığı bölgelerin Araplar ve Kürtler arasında doğal bir tampon bölge olması da Türkmenlerin çatışmaların odak noktasında olmasına yol açmıştır. Özellikle Saddam Hüseyin döneminde Irak'ın kuzeyindeki Kürt grupların ayaklanmaları neticesinde dönemin yönetiminin bu ayaklanmaları bastırmak amacıyla yaptığı operasyonlardan Türkmenlerin büyük zarar gördüğünü söylemek mümkündür. Özellikle 1991'de yaşanan Altunköprü Katliamı⁶² bunun en net örneğidir.

1991'den sonra Irak'ın kuzeyinde uçuşa yasak bölge oluşturularak, burada KDP ve KYB'nin yönetimine bırakılan de facto otonom bir bölge oluşturulması neticesinde, Irak muhalefeti bir yaşam alanı elde etmiş ve Türkmenler de bu yaşam alanını kullanmıştır. 1991 sonrası birçok Türkmen partisi ve sivil toplum kuruluşu bu süreçte oluşturulmuştur. Ancak siyasi geçmişi çok derin olmayan Türkmenler, bu süreçte farklı unsurların etkisinde kalmış, diğer gruplar tarafından etki altında kalan Türkmenler birbirleri aleyhine kullanılmış ve hatta zaman zaman çatıştırılmıştır.

Yaşanan sıkıntılara rağmen Irak'taki Türkmen siyasi hareketinin bugün için aşama kaydettiği ve Irak siyasetine dahil olmaya başladığını ifade etmek mümkündür. Irak'ta yapılan seçimler göz önünde bulundurulduğunda siyaset yapma yeteneğinin kademeli bir şekilde arttığı söylenebilir. Türkmen siyaseti kendi içerisinde de aşama kaydetmiş, ITC yaklaşık son 20 senede 5 kurultay düzenlemiştir. Diğer taraftan yeni Türkmen partileri ortaya çıkmış ve Irak siyasetine dahil olmaya çalışmıştır. Ancak özellikle 2003'ten sonra Irak siyasetinde yaşanan Türkmen tecrübesi dikkate alındığında, Türkmen milli kimliğinin ön planda tutularak, diğer etnik, siyasi ve dini gruplarla işbirliği yapmaları ve Iraklılık bilinci altında birleşmeye destek vermelerinin, Türkmenlerin kimliğini koruma ve Irak siyasetinde "Türkmen" kimliğiyle yer almaları sağlayacak en etkili yol olduğu değerlendirilmektedir. Aksi takdirde, Türkmen kimliğinin dışında hareket edilerek, dini, mezhepsel ve siyasi temelli yaklaşımların, Irak'ın kurucu unsurlarından biri olan Türkmen milli kimliğinin giderek asimile olmasına ve nihayetinde mevcudiyetinin ortadan kalmasına yol açabileceği düşünülmektedir.

⁶² Detaylı Bilgi İçin Bkz. Ekrem Pamukçu, "Irak Türklerine Uygulanan Katliamlar", Kerkük Dergisi Özel Sayısı, Temmuz 1999, Sa. 25, s. 5.

Türkiye ve Türkmenler

Irak devleti kurulduğundan bu yana burada yaşayan Türkmenler, çeşitli dönemlerde, farklı sebeplerden dolayı, zaman zaman bireysel olarak zaman zaman da toplu şekilde Irak'a sınır komşusu olan ve anavatan olarak gördükleri Türkiye'ye göç etmiş, yerleşmiş, vatandaşlık almıştır. Zamanla Türkiye'de önemli bir Türkmen varlığı oluşmuştur. Türkiye ve Türkmenler arasındaki güçlü tarihsel, etnik, dinsel ve kültürel bağlar, her iki tarafa da dönemsel olarak çeşitli avantajlar sağladığı gibi, dezavantajlar da yaratmıştır. Irak'taki rejimler tarafından Türkiye, Türkmenleri korumak, yönlendirmek ve onları ajan olarak kullanmak; Türkmenler de Türkiye'nin politikalarının Irak'taki aracı olmak ve Türkiye'ye tabi olmak gibi suçlamalara maruz kalmıştır. Bu suçlamalara rağmen Türkiye ve Türkmenler arasındaki bağın dönem dönem zayıflasa da hiçbir zaman kopmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Irak devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana geçen yaklaşık doksan yıllık süreç içerisinde Türkiye'de büyük bir Türkmen varlığı oluşmuş ve bu varlık Türkiye'nin Irak'a yönelik politikasında bir etken teşkil etmiştir. Özellikle ABD'nin Irak işgalinden sonraki süreç içerisinde Türkiye'nin Irak politikasındaki Türkmen faktörü daha da ön plana çıkmıştır. Bu noktada Türkiye'de yaşayan Türkmen sayısının ortaya çıkarılması, bu nüfusun toplumsal yapısının incelenmesi doğrultusunda milli kimliklerine bağlılıktaki bilinç seviyesinin ortaya çıkarılması, Türkiye'deki Türkmen kuruluşlarının durumu ve faaliyetlerinin Irak'taki Türkmen politikasına katkısı ve bu faaliyetlerin Türkmenlik ve Iraklılık kimliğine yönelik bilinç etkisi ile Türkiye'deki karar alıcı mekanizmaları etkileme kapasitesine sahip bir Türkmen topluluğunun olup olmadığının incelenmesi Irak'taki Türkmen varlığı ile yurt dışında yaşayan Türkmenlere örnek olma ve Türkmenlerin birlikte çalışabilme kapasitesi açısından olduğu gibi Türkiye'nin Irak politikasının belirlenmesi noktasında da faydalı olacaktır.

**TÜRKİYE'DEKİ
TÜRKMEN
SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARI**

13

TÜRKİYE'DEKİ TÜRKMEN SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI⁶³

Türkiye'ye yönelik Türkmen göçü Irak devleti kurulduğundan bu yana artarak devam etmiş ve bunun sonucunda Türkiye'de yerleşik bir Türkmen nüfusu oluşmuştur. Bu nüfusun sorunlarıyla ilgilenmek ve Türkmen toplumu içerisinde iletişimi geliştirmek gibi nedenlerden dolayı Türkiye'de birçok Türkmen kuruluşunun ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle 1990'lardan sonra artan Türkmen göçüyle birlikte Türkiye'deki Türkmen kuruluşlarının sayısı artmıştır. 1990 yılına kadar, sadece 1959'da kurulan Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin (ITKYD) çatısı altında yürütülen faaliyetler, daha sonra birçok kuruluşun oluşturulmasıyla devam etmiştir. Yeni kuruluşların yönetim kadrolarına bakıldığında daha önce ITKYD'de görev almış kişilerden oluştuğu görülmektedir. Diğer taraftan kuruluş amacı kültürel ve sosyal faaliyetler yürütmek olsa da 1991'e kadar siyasetten kültüre kadar bütün Türkmen faaliyetlerinin ITKYD tarafından yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Zira ITKYD 1990'a kadar Türkiye'de Türkmenleri temsil eden tek kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kuruluşlar genel olarak ele alındığında, yönetim yapısındaki Kerküklü ağırlığı dikkat çekmektedir. Bu durum Irak Türkmenlerinin neden "Kerkük Türkleri" olarak bilindiğini açıklayabilir. Diğer taraftan özellikle 2003'ten sonra Kerkük dışındaki Telafer, Tuzhurmatu gibi Türkmen bölgelerinde yaşanan olayların da gündeme gelmesi ve bu bölgelerden Türkiye'ye yönelik göçün artması, Türkiye'deki Türkmen kuruluşlarında görev alan Türkmenlerin geldikleri bölgeler bakımından çeşitlenmesini beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan Türkmen kuruluşlarında yönetici olarak görev alan kişilerin eğitim düzeyleri de oldukça yüksek olmakla birlikte, genel olarak doktor, mimar ve mühendis ağırlığı göze çarpmaktadır. Ayrıca yöneticilerin bölgeyle olan bağlarının çok yüksek olmadığını da söylemek mümkündür. Zira bölgeden gelen haberler ve iletişim sürekli olarak devam etmesine rağmen bölge ziyaretlerinin çok sık yapılmadığı söylenebilir.

Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği (ITKYD)

1959'da kurulan ITKYD, Türkiye'de yaşayan Türkmenler tarafından kurulan en eski sivil toplum kuruluşu olma özelliğini taşımaktadır. Diğer kuruluşların yönetim kadroları dikkate alındığında hemen hepsinin bu derneğe üye olduğu ya da bir dönem üyeyken daha sonra ayrıldığı görülmektedir. ITKYD, bugüne kadar 33 genel kurul yapmış, 24 başkan değiştirmiştir. Derneğin mevcut başkanı Kemal Beyatlı'dır. Derneğin genel merkezi İstanbul'da olmakla birlikte Ankara, İzmir, Bursa ve Konya'da şubeleri bulunmaktadır.

Dernek Türkmen ailelere yaptığı yardımların yanı sıra, Türkiye'de yaşayan Türkmenlerin sorunları ile de ilgilenmekte, özellikle Türkmenlerin bürokratik problemlerine yardımcı olmaktadır. Dernek dönem dönem yaptığı seminer, toplantı, konferans, eğitim programlarının yanı sıra, 2002'den itibaren Türkiye'deki Türkmen kadınlarına yönelik "Türkmen Bohçası" adıyla bir dergi çıkartmaktadır. Ayrıca 1990'da çıkmaya başlayan ancak 2007'de yayını durdurulan "Kerkük" dergisi mevcuttur. Diğer taraftan dernek şu ana kadar 15 kitap basmış ve Türkmen kültürünü, tarihini ve dilini tanıtan eserleri yayın hayatına kazandırmıştır. Derneğin www.irakturkleri.org adresinde internet sayfası vardır. Ayrıca derneğe kayıtlı doktorlar tarafından derneğe başvuran Türkmen hastalara sağlık hizmetleri verilmekte, ayrıca Türkiye'deki hastanelerle görüşülerek Irak'taki Türkmen hastaların tedavileri sağlanmaktadır. Derneğin bölgeye yönelik doğrudan bir faaliyeti olmasa da Türkiye'deki Türkmenlerin sorunlarını gidermeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda, derneğe başvuran Türkmenlere, Türkiye'de ikamet ve çalışma izinlerini almalarını kolaylaştıran "Türk soyluluk belgesi" verilmektedir.

⁶³ Türkiye'de faaliyet gösteren Türkmenler STK'lar arasında, Yurdum Türkmeneli Derneği, Irak Türkmen Basın Konseyi Derneği, Türkmeneli Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Derneği, Türkmen Birliği ve Dayanışma Derneği ve Türkmeneli Aydınları Derneği de bulunmakta birlikte haklarında detaylı bilgi bulunmamaktadır.

Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı (TİKV)

Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı, 18 Mayıs 1996'da Ankara'da kurulmuştur. Vakfın Erbil ve Kerkük'te iki bürosu bulunmaktadır. Ayrıca Ankara'da, Türkiye'de öğrenim gören öğrencilerin kullanımı için bilgisayar, kütüphane ve internet donanımlı Kültür Merkezi hizmet vermektedir. TİKV, kuruluşunda Irak Türkmen Cephesi'ni oluşturan altı kuruluştan biridir. Vakfın başkanlığını bir dönem ITC Başkanlığı da yapan, Kerküklü Turhan Ketene yürütmektedir. 1996'dan bu yana Türkmen kuruluşları arasında en aktif kuruluş olarak göze çarpmaktadır. Vakıf kurulduğundan bu yana insan hakları, insani yardımlar, kültür, sanat ve eğitim gibi birçok alanda faaliyet göstermektedir. Türkmenler adına "Ağlama Sevdam" isimli 8 bölümlük bir belgesel hazırlamış, ayrıca çok sayıda resim sergisi ve Türkmen tiyatrosu gösterileri düzenlemiştir. Özellikle Irak'taki Türkmen bölgelerine yapılan yardımlar önem taşımaktadır. 1996'dan 2006'ya kadar Irak'ın muhtelif köy ve ilçelerinde toplam 16 adet kuyu projesi, Musul, Kerkük ve Telafer başta olmak üzere Irak'ın çeşitli yerlerinde 14 adet okul ve sağlık ocağının onarımı, 400 adet konut ve Kerkük'te Şifa Dispanseri'nin yapımı, Almanya'da faaliyet yürüten Maltaser Germany ve Action Meteor, ADRA Humanitarian Aid gibi uluslararası yardım kuruluşlarının yanı sıra, Türkiye Diyanet Vakfı, Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Başkanlığı, Bilkent Üniversitesi, Yükseliş Koleji, İHH ve muhtelif kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği neticesinde Irak'ta yaşayan yardıma muhtaç Türkmenlere gıda, giyim, sağlık malzemesi, battaniye ve ders aletleri yardımı yapılmıştır. Ayrıca Türkmenler için çeşitli dallarda eğitim seminerleri verilmiştir. 2007'de Amirli Köyü'nde yaşanan patlamanın ardından evleri yıkılan Türkmenler için tam donanımlı 30 çadırılık bir çadırkent kurulmuş, Kerkük/Tazehurmatu'da 3.200 metrekare arsa üzerine 600 metrekare alana sahip matbaa binası inşa edilmiş, Kızlarbat'ta 290 metrekarelik arsa üzerine 36 metrelik kulesiyle birlikte televizyon verici istasyonu kurulmuş ve Mendeli'de bir adet su kuyusu açılmıştır. 2009'da Kerkük/Tazehurmatu'da inşa edilen matbaa binasına tam teşekküllü matbaa makinesi ve ekipmanları satın alınmış, matbaa makinelerinin kurulum, montaj ve çalıştırılma aşamaları gerçekleştirilerek, faaliyete geçirilmiş, ayrıca Irak'ın çeşitli bölgelerinde internet kafeler açılmış, terzi atölyeleri kurularak, Türkmenlerin hem eğitim görmesi sağlanmış hem de iş gücü oluşturulmuştur. Ayrıca vakıf bünyesinde ITC adına da projeler yapılmaktadır.

Antalya Irak Türkmen Birliği ve Dayanışma Derneği

2001 yılında Antalya'da kurulan derneğin başkanlığını dış hekimi Kürşat Çavuşoğlu yürütmektedir. 5 kişiden oluşan dernek yönetim kurulunun hepsi Kerküklüdür. Yönetim kurulu üyelerinin Türkiye'ye 1970-1980 arasında geldikleri görülmektedir. Zaten yaklaşık 30 Türkmen ailenin yaşadığı Antalya'daki Türkmenlerin yüzde 90'ının Türk vatandaşlığını kazandığı bilinmektedir. Diğerlerinin de oturma ve çalışma izni bulunmaktadır ve yerleşik bir iş sahibidir. Özellikle Türkmenler doktorluk, mühendislik, öğretmenlik ile turizm ve ticaret alanlarında çalışmaktadır. Ayrıca devlet kurumlarında çalışan Türkmenler de bulunmaktadır. Ancak Türkmenlerin yaklaşık yüzde 80'i turizmle uğraşmaktadır. Antalya'ya son dönemde gelen Türkmen sayısı oldukça azdır. Dernek olarak genellikle Antalya'da bulunan Akdeniz Üniversitesi, Türk Ocakları ile Dış Türklere ait dernek ve vakıflarla ortak faaliyetler yapmakta, Türkiye'deki diğer Türkmen kuruluşlarının etkinliklerine katılmaktadır. Özellikle Antalya'da yaşayan Türkmenlerin fazla olmamasının bir avantaj olduğunu ifade eden Çavuşoğlu, bu sayede Antalya'da yaşayan tüm Türkmenlerin birbirlerini tanıdığını ve iletişimin güçlü olduğunu dile getirmiştir. Çavuşoğlu, kültürel ve sosyal faaliyetler, milli günler, Türkmen şehitleri anma, bayramlaşma, piknik ve gezi düzenleyerek iletişim sağladıklarını belirtmektedir. Bölgeyle iletişim sağlanmasına rağmen,

sahaya yönelik faaliyetlerin etkin derecede yapılmadığını, derneğin Antalya'daki Türkmenler arasında sosyal birliktelik sağlayabilecek bir kurum olduğunu söylemek mümkündür.

Kerkük Vakfı

1998'de İstanbul'da kurulan vakfın Kurucu Başkanı İzzettin Kerkük'tür. Vakfın başkanlığını mevcut durum itibariyle Erşat Hürmüzlü yürütmektedir. Vakfın asıl kuruluş amacı kurucu üyelerin sahip olduğu Türkmenlerle ilgi arşivin bir araya getirilmesidir. Kerkük Vakfı'nın hemen hemen bütün işleri vakfın Genel Sekreteri ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi'nde öğretim görevlisi olan Kerküklü Prof. Dr. Suphi Saatçi tarafından yürütülmektedir. Vakfın Kurucu Heyeti Suphi Saatçi ve Erşat Hürmüzlü'den oluşmaktadır. Bu isimlerin hepsi Kerküklüdür. Kurucu Heyet aynı zamanda Vakfın Yönetim Kuruludur. Yine Kerküklü olan Prof. Dr. Mahir Nakip de Denetleme Kurulu üyesidir. Derneğin amacı yayın hayatında etkili olacak projeler ortaya koymaktır. Vakıf şimdiye kadar 40 kitap çıkarmıştır ve 8 kitap daha basıma hazırlanmaktadır. Ayrıca 11 yıldan bu yana Türkçe, Arapça ve İngilizce olarak üç ayda bir yayınlanan "Kardaşlık" adında bir dergi çıkartmaktadır. Vakfın çıkardığı bu dergi ve yayınlar, vakfın sahip olduğu ticari kuruluş sayesinde yayınevi ve kitapçılarda satılabilmektedir. Vakıf gelirini bu yayınlar üzerinden sağlamaktadır. Vakıf çalışmalarına bakıldığında kuruluş amacına yönelik olarak, Türkmenler adına kayda değer çalışmalar yaptığı görülmektedir. Özellikle Türkmenlerin tanıtılması noktasında Kerkük Vakfı'nın çıkardığı yayınlar etkili olmaktadır. Kerkük Vakfı'nın yayınlarına ve çalışmalarına "www.kerkukvakfi.com" adresinden ulaşılabilir.

Türkmeneli İnsan Hakları Derneği

Türkmeneli İnsan Hakları Derneği, ITKYD'nin içerisinde görev alan, hatta kurucularından sayılabilecek ve Türkmenler arasında saygın bir yeri olan Dr. Nefi Demirci tarafından 2002 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Demirci, bir dönem başkanlığı devretmiş olsa da yeniden dernek başkanlığı görevini üstlenmiştir. Derneğin yönetim kurulu üyelerinin hepsi Kerküklüdür. Dernek Başkanı Nefi Demirci, ITKYD'nin dernekler yasasına göre sadece kültürel çalışmalar yapabildiğini, siyasi konulara eğilim gösteren bir dernek olmaması nedeniyle, Türkmeneli İnsan Hakları Derneği'ni kurduklarını belirtmiştir. Türk Dünyası ile ilgili bütün kuruluşlarla işbirliği içerisinde olduklarını ifade eden Demirci, özellikle Aydınlar Ocağı ve Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı ile yakın ilişkileri olduğunu, ancak aralarında organik bir bağ bulunmadığını dile getirmiştir. Dernek genellikle toplantı ve konferanslar düzenleyerek faaliyet göstermektedir. Ancak maddi imkansızlıklar nedeniyle yoğun bir faaliyeti olmadığını söylemek mümkündür.

Irak Türkmenleri Kardeşlik ve Kültür Derneği (ITKKD)

Kuruluş tarihi olan 2002 yılından beri bu yana üç başkan değiştiren ITKKD'nin mevcut başkanlığını Salman Nalbantoğlu yapmaktadır. Derneğin merkezi İstanbul'dadır. 5 kişiden oluşan yönetim kurulu üyelerinin hepsi Kerküklüdür ve Türkiye'ye 1991'de gelmiştir. Dernek yönetim kurulu üyelerinin hepsi yüksek öğretim görmüş kişilerdir. Nalbantoğlu, derneğin amacının kardeşlik bağının güçlendirilmesi, birlik ve dayanışmanın artırılması olduğunu belirtmektedir. Derneğin faaliyetlerinin genel olarak Türkmenlerin eğitimi üzerinden yapıldığı görülmektedir. Bölgeye yönelik de oldukça faaliyet yapılmıştır. 2003'te Kerkük'te derneğin bir merkezi daha açılmıştır. Ayrıca dernek tarafından 150 öğrencilik bir lisenin yapımı tamamlanmış ve 10 öğretmenle birlikte faaliyete geçmiştir. Kerkük'ün önemli Türkmen semtlerinden olan Musalla'da bulunan spor kulübü etkinleştirilerek, Türkmen sporculara katkı sağlanmaya

çalışılmıştır. Ayrıca İstanbul Bayrampaşa Belediyesi'yle işbirliği yapılarak Kerkük'te çocuk parkı yapımı sağlanmıştır. Irak'ta Türkçe yayın yapan Sümer Radyosu kurulmuştur. Kardeş Aile Projesiyle, Türkiye'den 50 ailenin Irak'taki 50 Türkmen ailenin geçimine destek olması sağlanmıştır. Dernek çalışmaları çerçevesinde başta ITKYD olmak üzere diğer derneklerle ortak hareket edilerek periyodik sohbet toplantıları düzenlemektedir.

Irak Türkleri Adalet Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği (ITAYD)

2007 yılında İstanbul'da kurulan ITAYD'nin başkanlığını Mithat İbrahim yapmaktadır. İbrahim, derneğin kuruluş amacını, Türkmenleri toplumsal hayatta aktif kılmak ve onlara değer katmak olarak belirtmiştir. İbrahim, Türkmenlerin asıl sıkıntısının değer görmemek nedeniyle başka grupların etkisi altında kalmak olduğunu, bu nedenle tüm Türkmenlerin kazanılması gerektiğini ifade etmiştir. Dernek özellikle sağlık alanındaki yardımlarla ön plana çıkmaktadır. Derneğe kayıtlı ailelerin hastalarına düzenli olarak her ay ilaç yardımı yapılmaktadır. Derneğin, İnsan Hak ve Hürriyetleri (İHH) İnsani Yardım Vakfı ile geliştirdiği ortak projeler dikkat çekmektedir. İstanbul'da bulunan Bezm-i Alem Valide Sultan Vakıf Gureba Eğitim ve Araştırma Hastanesi ile ortak bir proje gerçekleştirilerek, Türkmen hastaların tedavilerinin karşılanması sağlanmıştır. Seyyar hastane projesiyle, Kerkük, Telafer, Yengice ve Tazehurmatu gibi Türkmen bölgelerindeki hastaların tedavileri yapılmıştır. Dernek Başkanı Mithat İbrahim, yardımların amacının Türkmen milletini kendi kuruluşlarına yöneltmek olarak açıklamaktadır. Dernek çalışmaları sırasında sadece İstanbul'da yaşayan Türkmenlerle ilgilenmemekte, diğer şehirlerde yaşayan Türkmen aileler de ziyaret edilmektedir. "www.ityad.org" adresindeki sayfada derneğin faaliyetleri ve Türkmenlerle ilgili haberlere yer verilmektedir.

İhsan Doğramacı Erbil Vakfı

İhsan Doğramacı Erbil Vakfı, 2008'de Türkiye'de kurulmasına rağmen, çalışmalarını daha çok Irak'ta yapmaktadır. Merkezi Ankara olan Vakfın kuruluş amacı, "eğitim, kültür ve sağlık faaliyetlerine destek ve katkıda bulunmak" olarak açıklanmaktadır. Vakıf bu amaç doğrultusunda, Erbil Kliniği adında öğrenciler için bir dispanser hizmete sokmuştur. Ayrıca, Türkiye'de Bayındır Hastanesi ile bir anlaşma yapılmış ve Erbilli Türkmenlere tedavileri için yüzde 30 ile yüzde 70 arasında indirim yapılmaktadır. Tedavi gören hastalara kalmaları için lojman tahsis edilmektedir. Atlas Jet ile imzalanan anlaşma gereği havayolu ulaşımında yüzde 20 indirim uygulanmaktadır. Bunun yanı sıra Erbil'de kaybolmuş olan Türkmen kimliğini canlandırmak için "İhsan Doğramacı Kültür Merkezi" kurulmuştur. Ayrıca Irak'tan öğrenciler Türkiye'ye getirilerek eğitim almaları sağlanmaktadır. Vakıf, Irak'ta bulunan Türkmen okullarına da destek vermekte, okulların ihtiyaçlarının giderilmesi için çalışmaktadır. Vakfın çalışmaları sadece Erbil'le sınırlı olmayıp, Türkmenlerin yaşadığı diğer bölgeleri de kapsamaktadır.

Türkmeneli Dernekler Federasyonu (TÜFED)

Türkmeneli Dernekler Federasyonu (TÜFED), Türkiye'de faaliyet gösteren Türkmen dernek, vakıf ve diğer kuruluşların tek bir çatı altında toplanması amacıyla Aralık 2010 tarihinde bir araya gelen Türkmen kuruluş temsilcileri tarafından kurulmuştur. Federasyonun kuruluşu için görev yapan geçici yürütme kurulunda Ümit Akkoyunlu, Cüneyt Mengü ve Kürşat Çavuşoğlu yer almıştır. Federasyon kuruluş amacını "Irak Türkmenlerinin hedeflerinin gerçekleştirilmesi için ivme kazandırmak, Türkmenlerin tanınırlığını arttırmak için tarih, kültür, sanat, folklor ve edebiyatını geliştirmek, Türkmenler lehine Türkiye, Irak ve dünyada kamuoyu oluşturmak" olarak açıklamıştır. İstanbul merkezli kurulan federasyonun başkanlığını Aydın Beyatlı yürütmektedir. Federasyonun kuruluşunda;

- Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği,
- İzzettin Kerkük Kültür ve Araştırma Vakfı (Kerkük Vakfı),
- Irak Türkmen Basın Konseyi Derneği,
- Türkmeneli İnsan Hakları Derneği,
- Ortadoğu İşadamları ve Sanayicileri Derneği,
- Irak Türkmenleri Kardeşlik ve Kültür Derneği,
- Irak Türkleri Adalet Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği,
- Türkmeneli Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Derneği,
- Türkmen Birliği ve Dayanışma Derneği,
- Türkmeneli Aydınları Derneği,
- Türkmeneli Danışma Meclisi yer almıştır.

Irak Türkmenleri Altunköprü Dostluk Derneği (ITAD)

Irak Türkmenleri Altunköprü Dostluk Derneği (ITAD), 2013 yılında kurulmuştur. Derneğin genel merkezi İstanbul'dadır. Dernek Başkanlığını Bozkurt Köprülü yapmaktadır. ITAD, Türkiye'de yaşayan başta Kerkük'e bağlı Altunköprü nahiyesi nüfuslu Türkmenler arasında dayanışma sağlamayı, Kerküklüler arasında birlik oluşturmayı, Irak'taki Türkmen varlığının sorunları ile ilgilenmeyi, Türkiye ve Türkmenler arasında köprü olmayı ve bölgeyle irtibat sağlayarak bunu devam ettirmeyi amaçlamaktadır. Dernek sosyal yardım faaliyetlerinin yanı sıra, Türkiye'de bulunan diğer Türkmen sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmakta, bölgeye yönelik yardım faaliyetleri gerçekleştirmektedir.

Türkmeneli Uluslararası İnsani Yardım Eğitim ve Kültür Derneği

Türkmeneli İnsani Yardım Eğitim ve Kültür Derneği, 2019 yılında, Ankara'da kurulmuştur. Dernek başkanlığını Hüseyin Remzi yapmaktadır. Özellikle 2014'ten sonra IŞİD'in Irak'ta işgal ettiği topraklardan Türkiye'ye göç eden Türkmen ailelerin sorunları ile ilgilenmektedir. Yaptığı ayni ve nakdi yardımların yanı sıra, Türkmen göçmenlerin yaşadığı idari ve bürokratik sorunlarla ilgilenmekte, Türkmen gençler, kadınlar ve çocuklar için eğitim programları düzenlemekte, göçmen Türkmenlerin sağlık alanında yaşadığı sorunlara çözüm üretmeye çalışmaktadır.

Türkiye'deki Türkmen Medya Kuruluşları

Türkiye'de uzun yıllardan bu yana bir Türkmen diasporası var olmasına rağmen, yerleşik bir Türkmen medyasından söz etmek mümkün değildir. 2004'te kurulan Türkmeneli Televizyonu ve bu kuruluşun Türkiye'deki temsilcisi Kerkük Haber Ajansı ile 2009'da kurulan Türkmen Basın Konseyi dışında Türkmenlerle ilgili başka bir kuruluşa rastlamak mümkün değildir. Ancak Türkmenlerin ana yaşam merkezleri olan Irak'ın Türkiye'nin sınır komşusu olması, Türkiye'nin ulusal çıkarlarını etkileyecek unsurların Irak'ta yer alması, Irak'ta yaşanan gelişmelerin Türkiye'yi doğrudan etkilemesi ve Türkiye'de yaşayan yoğun Türkmen nüfusu gibi nedenlerden dolayı, Türkiye'de Türkmenlerle ilgili çok sayıda kitap, dergi gibi basılı yayın arşivi oluşmuştur. Diğer taraftan Türkmen kuruluşlarındaki eksikliğe rağmen Türkiye'de yaşayan Türkmenlerin çok sayıda kitap çıkardıkları bilinmektedir. Ancak Türkmenler hakkında çıkan kitaplar genellikle belli yazarlar tarafından çıkarılmıştır. Ayrıca çıkarılan yayınlar genellikle edebiyat, şiir, Türkmen folkloru gibi alanlardadır. Diğer taraftan Türkmenlerle ilgili çıkan yayınlara bakıldığında Türkiye kamuoyundaki ilginin düşük bir profil seyrettiği görülecektir.

Türkmenlerle ilgili çıkan yayınların hemen hemen hepsinin Türkçe olması da Türkmenlerin kendilerini uluslararası alanda tanıtmaları konusunda bir eksiklik olarak değerlendirilmelidir. Zira Türkmenlerle ilgili Arapça veya İngilizce yayın sayısı yok denecek kadar azdır. Bu da Türkmenlerin uluslararası platformda ses getirmelerine yardımcı olamamaktadır. Son zamanlarda Türkmenlere ilişkin yabancı dildeki yayınlarda artış olduğu gözlemlenmektedir. Yine de Türkiye'deki Türkmen medyasının bir lobi oluşturması noktasında son derece yetersiz olduğu değerlendirilmektedir. Zira Türkmenler arasında çok sayıda yazar olmasına rağmen, medya konusunda yetişmiş insan sayısının oldukça az olduğu bilinmektedir. Bunun da Türkmen medyasının profesyonelleşmesi ve gelişmesinin önündeki en büyük engel olduğu söylenebilir.

SONUÇ

14

SONUÇ

Daha önce de ifade edildiği gibi Irak'taki Türk varlığı miladi 674 yılına dayanmaktadır. Irak'ta Türkmenler devletin kurucu unsurlarından biridir. Osmanlı Dönemine kadar Irak topraklarında yönetici konumda bulunan Türkmenler, Irak'ın 1918'de İngilizler tarafından işgal edilmesinin ardından görmezden gelinmiş, yönetimde olan Türkmenler görevlerinden alınmış ve sürgün edilmiştir. Yıllarca baskıcı rejimlerin yönetimi altında kalan Türkmenler, siyasi faaliyetten uzak tutulmuş ve baskı nedeniyle varlığını koruma çabasına girerek kültürel alana önem vermişlerdir. Aynı zamanda Türkmenlerin Irak'ta dağınık olarak yaşaması, Türkmen bölgelerinin Arap ve Kürtler arasında tampon bölge oluşturması ve Türkmen bölgelerinin korunaklı bir yapıya sahip olmaması da Türkmenlerin ortak hareket etme bilincini azaltmış ve bölgesel koruma içgüdüsü geliştirmiş, böylece Türkmen bölgeleri birbirinden uzak kalmıştır. Bütüncül bir politika izlemekte zorlanan Türkmenler, farklı bölgelerde küçük hareketlenmeler oluşturmuş olsa da bu küçük alevleri bir araya getirip büyük bir sinerji yaratmayı başaramamıştır. Böylece güçsüz kalan Türkmen hareketi de baskı karşısında direnişini sürdürememiştir. Öte yandan Türkmenlerin devlet kuran millet olması, bununla birlikte devlete karşı isyan geleneğinin olmaması Türkmenleri etkisiz bırakmış ve içe kapanık bir hale getirerek varlığını koruma çabasına sokmuştur.

1959'daki Kerkük Katliamının bir bedeli olarak kurulmasına izin verilen ve 1960 yılında kurulan Türkmen Kardeşlik Ocağı'na kadar Türkmenler tarafından ortaya çıkarılan başka bir kuruluşa rastlamak mümkün değildir. Türkmen Kardeşlik Ocağı da sadece 16 yıl Türkmenlerin elinde kalmış daha sonra Baas Partisi bu kuruluşa el koyarak, kendi mensubu Türkmenleri başına getirmiştir. Zaman zaman Irak dışındaki Türkmenler tarafından yönetilen Türkmen hareketlenmeleri ortaya çıksa da baskıcı rejim tarafından büyümeden engellenmiş ve bu hareketlerde yer alan Türkmenler ağır şekilde cezalandırılmıştır. Birçok Türkmen sürgün edilirken, birçoğu da tutuklanmış ya da idam edilmiştir. Özellikle Türkmen hareketi 1970'lerde yeniden hareketlenirken, 1980'de Türkmen liderlerin asılması, Türkmenlerin yeni bir travma yaşamasına neden olmuş ve 1991'de Irak'ın kuzeyindeki güvenli bölge oluşturulana kadar bir Türkmen yapılanmasına rastlanmamıştır. 1991'deki Körfez Savaşı sonrasında 36. paralelin kuzeyi güvenli bölge olarak ilan edilirken, bu bölge rejim muhalifleri için bir "lebensraum" (yaşam sahası) açmıştır. Nefes almaya başlayan Türkmen hareketi yeniden dağınık bir biçimde örgütlenmeye başlamıştır. 1995'te kurulan Irak Türkmen Cephesi'yle (ITC) birlikte bu dağınıklık ortadan kaldırılmaya çalışılsa da bu durumun Türkmenler arasında kutuplaşmaya yol açtığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak bu kutuplaşmanın içerisinde Türkmen halkının tamamının yer aldığı ve bölündüğü düşünülmemelidir. Siyasete alışık olmayan Türkmen halkı, yine siyasetten uzak durmuş ve kutuplaşma sadece siyasetçiler arasında yaşanmıştır. Bu yaşanan ayrışmanın Türkmen halkını bu kurumlardan daha da uzaklaştırdığı söylenebilir.

Öte yandan 2003 yılında Saddam rejiminin yıkılmasının ardından Türkmenler için yeni bir umut ışığı belirse de ABD tarafından yeniden yapılandırılan Irak'ta Türkmenlere rol biçilmemiştir. Irak'ta oluşan yeni denge durumu, etnik ve dini ayrışma Türkmenlere olumsuz olarak yansımış ve Irak siyasetinde direkt rol alamayan Türkmenler yeni dengeler içerisinde hakim grupların yanında yer almaya başlamıştır. Bu durum bazen halkı tamamen siyasetten uzaklaştırırken bazen de halkın gücünün bölünmesine neden olmuş ve gerçek Türkmen potansiyelinin ortaya çıkmasını engellemiştir.

Bu anlamıyla Türkmenlerin Irak'taki denklem içerisinde varlığıyla orantılı şekilde yer aldığını söylemek mümkün değildir. Bu varlık sadece siyasi alanda değil, ekonomik, kültürel ve sosyal alanda da yeteri kadar kendini gösterememektedir. Türkçe eğitim veren okullara giden öğrenci sayısı her geçen gün azalmaktadır. Erbil başta olmak üzere Kerkük gibi Türkmenlerin yoğunlukta

yaşadığı yerlerde ekonomiyi ve pazarı elinde bulunduran Türkmenler ekonomik güçlerini yavaş yavaş kaybetmektedir. Türkmenler Irak'taki her siyasi sürecin parçası olma gayreti gösterebilir de Irak'taki siyasi yapı Türkmenleri sürecin dışında bırakmaya çalışmaktadır. Nitekim 2014 ve 2018'de Irak'ta kurulan hükümetlerde Türkmenler temsil edilmemiş, Türkmenlere bir bakanlık dahi verilmemiştir.

Öte yandan kendini sivil toplum alanında geliştiren Türkmenler pek çok STK kurmuş olsa da bu STK'ların profesyonelleştiğini, Irak hükümeti ve Türkmen halkından yeteri kadar destek bulduğunu söylemek zordur. Aynı şekilde Türkmenlerin kültürel hayatı da zayıf kalmıştır. Ulusal yayın yapan iki Türkmen televizyonu vardır. Halen Türkmenlere ait bağımsız Türkçe veya Arapça günlük gazete bulunmamaktadır. Türkmenlerin sesini dünyaya duyuracak yayın organları yok denecek kadar azdır. Öte yandan Türkmenlerin en büyük sıkıntısı da yönetimde olamamaktır. Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları çoğu bölgede hakimiyet başka grupların elindedir. Önümüzdeki dönemde sayım, ilçe meclisi seçimleri, Kerkük sorunu gibi önemli süreçler ortaya çıkacaktır. Bu noktada Türkmen halkının varlığını koruması için milli kimliğini ön plana çıkararak potansiyelini ortaya koyması gerekmektedir. Aksi takdirde, daha önceki rejim dönemlerinde olduğu gibi Türkmen kimliği gittikçe güç kaybedecek, başka milletlerin potasında eriyebilecek ve kurucu unsur olmaktan çıkarak kotaların verildiği bir "azınlık" haline gelebilecektir.

Buna rağmen Türkmenler için Türkiye'nin varlığı ve Irak'ta gösterdiği etki hayati önem taşımaktadır. Türkiye, Türkmenler için halen "anavatan" konumundadır. Türkmenlerin Türkiye'ye yönelik en önemli beklentisinin Türkmenlerin korunması olduğu görülmektedir. Bu koruma siyasi, ekonomik, kültürel ve hatta askeri korumayı da içerecek şekildedir.

Öte yandan Türkmen halkı ve ileri gelenlerinin Türkmenler için Irak'ta bir güvenli bölge oluşturulması yönünde talepleri olduğu da görülmektedir. Irak Türkmen Cephesi eski Başkanı Erşat Salih'i'nin bu konuda Birleşmiş Milletler'e doğrudan başvuru yapmasının Türkmenler arasında yoğun bir destek bulduğunu söylemek mümkündür. 1991 yılında Irak'ın kuzeyinde oluşturulan "uçuşa yasak bölgenin" Kürtler için sağladığı avantajlar göz önünde bulundurularak, Türkmenler için de aynı yönde bir karar alınmasının yerinde olacağı konuşulmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin Türkmenler için oluşturulması istenen güvenli bölgeye ilişkin uluslararası platformda kulis yapması ve Türkmenler için oluşturulması istenen güvenli bölge konusunun desteklenmesi beklenmektedir.

Diğer taraftan IŞİD tehdidi yüzünden zorla göç etmek zorunda kalan Türkmenlerin tehdit geçtikten sonra şehirlerine dönmek istediği görülmektedir. Zira IŞİD'in varlığı Türkmen nüfusunun dağılmasına, Türkmen coğrafyasının yıkılmasına yol açmıştır. Bu durum göç nedeniyle diğer bölgelere yerleşen Türkmenlerin, yerleştikleri bölgelerdeki baskın farklı kimlikler nedeniyle kendi kimliklerinin erozyona uğramasına sebebiyet vermektedir.

Kısa vadede Türkmenlerin Türk medyasında daha çok yer alması sağlanabilir. Ayrıca devletin çeşitli kademelerindeki karar alıcılarla Türkiye'de yaşayan Türkmen aydınlar bir araya gelebilir. Bu görüşmeler Türkmenlerin sorunlarını dile getirmelerini sağlayacağından en azından Türkmenler için bir rahatlatma unsuru olacaktır. Türkmenlere yapılan aynı yardımların sürekliliğinin sağlanması Türkmenlerin yalnız kalmadıkları algısının artması bakımından faydalı olabilir. IŞİD tehdidinin sona ermesi ve Türkmenlerin yaşadıkları bölgelerdeki istikrarın sağlanmasının ardından Türkmenlerin yaşadıkları bölgelere geri dönmesi konusu dikkatle takip edilmelidir. Türkmen bölgelerinde istikrar sağlandıktan sonra Türkmenlerin yaşadıkları bölgelere geri dönmesi için kolaylaştırıcı mekanizmaların geliştirilmesi Irak'taki Türkmen kimliğinin kaybolmaması açısından yararlı olabilir. Ayrıca yıkılan Türkmen yerleşimlerinin

Sonuç

tekrar yapılabilmesi için olası geri dönüşler konusunda hazırlıklı olunması Türkmenlere yapılacak yardımlara ilişkin sistematığın belirlenmesinde fayda sağlayabilir. Türkiye, başta İKBY olmak üzere Irak'ta iyi ilişkilere sahip olduğu gruplar vasıtasıyla Irak içerisinde göç eden Türkmenlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi konusunda baskı yapabilir. Özellikle İKBY'nin Yezidi ve Hristiyanlar için yaptığı yardımları Türkmenler için de yapması sağlanabilir. Aynı şekilde Irak merkezi hükümeti ile de görüşülerek Irak'ın güneyine göç eden Türkmenler için işbirliği mekanizmaları geliştirilebilir. Türkiye, Türkmenlerin siyasal, sosyal, hukuki ve askeri olarak korunması konusunda Birleşmiş Milletler, İslam Konferansı Teşkilatı gibi uluslararası platformlarda en azından gündem yaratarak bir bilinç oluşmasını ve uluslararası mekanizmaların Türkmenler için harekete geçmesini sağlayabilir. Tüm bunlar Türkiye'nin tarihi ve milli sorumluluğuna sahip çıktığının göstergesi olacaktır. Zira Türkmenler için "anavatan" Türkiye'dir.

